

**АКТУАЛИЗИРАН
ТЕКСТ**

Насоки за учителите и преподавателите за справяне с дезинформацията и насърчаване на цифровата грамотност чрез образование и обучение

Ръкописът е завършен през януари 2026 г.

Преработено издание

Люксембург: Служба за публикации на Европейския съюз, 2026 г.

© Европейски съюз, 2026 г.

Политиката на Комисията за повторна употреба е уредена с Решение 2011/833/ЕС на Комисията от 12 декември 2011 г. относно повторната употреба на документи на Комисията (ОВ L 330, 14.12.2011 г., стр. 39, ELI: <http://data.europa.eu/eli/dec/2011/833/oj>).

Освен ако не е отбелязано друго, повторната употреба на настоящия документ е разрешена съгласно лиценз Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>). Това означава, че повторната употреба се позволява, при условие че надлежно се посочи източникът и се укажат евентуалните промени.

За употребата или възпроизвеждането на елементи, които не са собственост на Европейския съюз, следва да се поиска разрешение директно от носителите на авторските права.

Print	ISBN 978-92-68-32856-9	doi:10.2766/0825496	NC-01-25-183-BG-C
PDF	ISBN 978-92-68-32855-2	doi:10.2766/2043288	NC-01-25-183-BG-N

Благодарности

Преразглеждането на насоките е извършено посредством **работната група за актуализиране на насоките за учителите и преподавателите за справяне с дезинформацията и насърчаване на цифровата грамотност чрез образование и обучение**, организирана чрез Европейския център за цифрово образование (ЕЦЦО). Комисията би искала да благодари на следните членове за техния експертен опит и ангажираност:

Ana María Pérez Moral	Antonia Nikou	Arminas Muse
Christina Löfving	Colin Kavanagh	Declan Qualter
Eva Lopez	Hans Martens	Irene Andriopoulou
İsmail Şan	Jessica Niewint-Gori	Livija Pribanić
Luis Mesquita da Fonseca	Marco Kalz	Maria Steger
Mikko Perälä	Nicola Bruno	Petra Bevek
Raluca Buturoiu	Sandra Troia	

Работата на групата беше направлявана от **ръководната група**:

Sally Reynolds	Kari Kivinen	Juliane von Reppert-Bismarck
Vitor Tomé	Louise Heeran Flynn	

Настоящите насоки се основават на работата на **експертната група за справяне с дезинформацията и насърчаване на цифровата грамотност чрез образование и обучение**, създадена от Европейската комисия и подкрепена от консултанти, свързани с ECORYS. Бихме искали да благодарим на следните членове на първоначалната експертна група за техния принос:

Ahmet Murat Kılıç	Alina Bargaoanu	Arminas Varanauskas
Cassie Hague	Charo Sadaba	Claus Hjorth
Divina Frau-Meigs	Eleni Kyza	Gabriella Thinsz
Giacomo Mazzone	Irene Andriopoulou	Jens Vermeersch
Juliane von Reppert-Bismarck	Kamil Mikulski	Kari Kivinen
Norman Röhner	Onno Hansen-Staszyński	Sally Reynolds
Sandra Troia	Stacey Featherstone	Thomas Nygren
Veni Markovski	Vitor Tomé	

Отказ от отговорност

Настоящите насоки са необвързващи и имат за цел да подпомогнат учителите, директорите на училища и образователните органи при насърчаването на безопасна, приобщаваща и надеждна цифрова образователна среда в съответствие с европейските ценности и приложимото законодателство на ЕС.

Текстът включва примери за цифрови инструменти, ресурси и инициативи, както и имената на дружествата или организациите, които ги предоставят. Тези позовавания са само с илюстративна цел и не предполагат одобрение от страна на Европейската комисия. Целта на авторите беше при възможност да включат свободно достъпни, широко използвани и разнообразни примери, особено такива от Европа.

Настоящият документ е предназначен да предостави подкрепа на учителите и преподавателите при преподаването на цифрова грамотност и изграждането на устойчивост спрямо дезинформацията сред младежите, включително в контекста на изкуствения интелект. Той няма за цел да предостави насоки относно прилагането на Акта на ЕС за изкуствения интелект (Регламент (ЕС) 2024/1689).

Съдържание

Благодарности.....	4
Резюме.....	6
1. Предговор	8
2. Въведение	10
3. Използване на насоките в образованието и обучението.....	12
4. Представяне на контекста	14
5. Изграждане на компетентности в областта на цифровата грамотност в класната стая и в училището: да станем цифрови граждани.....	22
6. Дезинформация: за какво става въпрос?.....	27
7 Генеративен изкуствен интелект и дезинформация.....	36
8. Платформи на социалните медии и инфлуенсъри в социалните медии.....	43
9. Предварително разобличаване	44
10. Оценка и анализ на цифровата грамотност в училище и в класната стая	57
11. Препоръки за директорите на училища и създателите на политики.....	63
12. Ресурси.....	67

Резюме

Настоящите насоки, актуализирани през 2026 г., са предназначени за учители на всички образователни нива, които имат желание да помогнат на учениците си да повишат своите компетентности в областта на цифровата грамотност и да ги използват за справяне с постоянно нарастващите предизвикателства, свързани с дезинформацията. Те осигуряват практически съвети и предложения, които учителите могат да прилагат в класната стая, като използват своите специализирани знания и опит. Насоките включват задълбочено разглеждане на теми от специфично значение, включително естеството на дезинформацията, ролята на генеративния изкуствен интелект (ИИ), платформите на социалните медии и инфлуенсърите, както и описания на конкретни стратегии за борба с дезинформацията, включително предварително разобличаване.

Наред със съветите и изводите насоките също така включват няколко плана на уроци, които учителите могат да използват за разглеждане на дезинформацията. Освен това настоящите насоки включват поредица от препоръки за подпомагане на директорите на училища и други създатели на политики с цел допълнително насърчаване на цифровата грамотност в класните стаи и училищата.

Списък с предложени дейности в насоките

Дейност 1: Запознайте се с правилата по отношение на речта на омразата във Вашата държава	15
Дейност 2: Проучете дали съществува кодекс на практиката за журналисти	16
Дейност 3: Създайте споразумение на класа	18
Дейност 4: Проучете множество гледни точки чрез различни източници	20
Дейност 5: Подгответе въпроси за родителите	21
Дейност 6: Проучете цифровите права и принципи за учениците	26
Дейност 7: Проследете цифровия си отпечатък	26
Дейност 8: Анализирайте конкретен случай на дезинформация	28
Дейност 9: Проучете причините за създаване на дезинформация	29
Дейност 10: Обсъдете свободата на медиите	30
Дейност 11: Използвайте инструменти с ИИ за развенчаване на митове	38
Дейност 12: Използвайте ИИ в подкрепа на критичното мислене чрез симулации	39
Дейност 13: Играйте на „Научи робота!“ — пример за учене чрез преподаване	39
Дейност 14: Проведете предизвикателството „Убедителен фалшификат“ с учениците	41
Дейност 15: Попитайте учениците кои платформи използват и защо	44
Дейност 16: Открийте кого следват учениците в интернет и защо	47
Дейност 17: Използвайте умения за критично мислене, за да проверите достоверността на публикациите на инфлуенсъри	48
Дейност 18: Проведете дебат относно социалните медии и инфлуенсърите в социалните медии	49
Дейност 19: Проведете кампания за училищната общност	51
Дейност 20: Назовете емоциите	55
Дейност 21: Обсъдете дали честността е от значение	55
Дейност 22: Научете се да разбирате по-добре алгоритмите	56
Дейност 23: Оценете способността на учениците да разпознават манипулативни заглавия	58
Дейност 24: Оценете нагласите на учениците спрямо информацията	58

Списък на съветите в насоките

Съвет 1: Започнете с въпроси, които не са особено спорни	15
Съвет 2: Покажете съпричастност	21
Съвет 3: Направете разбор с учениците след урока	21
Съвет 4: Ориентирайте се по учениците си	23
Съвет 5: Подчертайте какво могат да направят учениците, за да намалят дезинформацията	30
Съвет 6: Направете връзка с правата на човека	32
Съвет 7: Какво трябва да се има предвид при използването на генеративен ИИ	37
Съвет 8: Предубеждение при обучението = предубеждение в резултатите	41
Съвет 9: Проверете преди часа кои платформи се използват	44
Съвет 10: Превърнете проучването кого следват учениците в дейност от типа „обърната класна стая“	47
Съвет 11: Напомнете на учениците винаги да помислят, преди да кликнат	49
Съвет 12: Напомнете на учениците, че социалните медии са споделяно пространство	50
Съвет 13: Използвайте подходящи за възрастта примери и език	56
Съвет 14: Използвайте примери за дезинформация от собствената си област	56
Съвет 15: Превърнете борбата с дезинформацията в част от обичайната си преподавателска дейност	56
Съвет 16: Оценете изследователските умения на учениците	61
Съвет 17: Свържете се с университети	62
Съвет 18: Проучете възможностите за местно, национално или международно финансиране	65
Съвет 19: Осигурете актуална информация на персонала относно инициативите на политиката в областта на цифровата грамотност	65
Съвет 20: Уверете се, че сте наясно с всички понятия в речника	66
Съвет 21: Организирайте хакатони за учители и ученици	66

1. Предговор

Младите европейци живеят в свят, в който цифровите технологии са неразделна част от тяхното ежедневие. Границата между онлайн и офлайн все повече се размива. За жалост същото се отнася и за границата между истината и лъжата. Динамичното технологично развитие и геополитическите ситуации направиха онлайн пространството по-сложно за навигация. Шири се дезинформация. Расте и броят на онези, които са готови да я използват като инструмент. Инфлуенсърите в социалните медии печелят доверие сред младите хора, като формират ценности и възгледи за света, а същевременно инструментите с генеративен Изкуствен Интелект, включително убедителните фалшификати, пряко поставят под въпрос демократичното обществено пространство. Кой казва истината? Какво цели? Кой е истински? На всеки от въпросите може да се отговори точно само след като бъдат усвоени и приложени уменията, нужни за преценка.

Ето защо актуализирахме настоящите *Насоки за учителите и преподавателите за справяне с дезинформацията и насърчаване на цифровата грамотност чрез образование и обучение*. Те имат за цел да помогнат на учителите да се борят с горните явления по най-добрия начин — за и със учениците, които спешно се нуждаят от тези умения. **Умението да различаваме факта от измислицата онлайн започва с цифровата грамотност.** От съществено значение за европейските ученици е от ранна възраст да развият критично взаимодействие с онлайн пространството.

Когато през октомври 2022 г. бяха публикувани първите насоки в изпълнение на Плана за действие в областта на цифровото образование, целта ни бе да предложим практическа подкрепа на учителите в целия ЕС, с която да улесним запознаването със сложния характер на онлайн пространството.

Целта ни с настоящата актуализация е да разширим подкрепата си за широката и многообразна общност на учителите и преподавателите и да реагираме пряко на опита на младите хора в онлайн пространството, като вземем под внимание най-новите технологични и обществени развития. Включихме редица нови раздели по теми като генеративен ИИ, социални медии и инфлуенсери, предварително разобличаване, както и планове за практически уроци. Включен е също така специален раздел, насочен към създателите на политики и училищните ръководители, който предлага допълнителни насоки за насърчаване на системната промяна.

Очакваме тези насоки да бъдат широко използвани. Европейските граждани разчитат на образованието в борбата с предизвикателствата пред демокрацията. Мнозинството (80 %) са съгласни, че цифровите умения и цифровата грамотност помагат да се защитим от това да бъдем въведени в заблуждение от дезинформация онлайн. Те считат, че всички учители следва да

притежават уменията да помагат на учениците да разпознават дезинформацията онлайн (89 %)¹.

Европейската комисия работи, за да отговори на тези опасения. В рамките на *Съюза на уменията, Планът за действие за основните умения* въвежда цифровите и гражданските умения в набора от основни умения, нужни за успеха през 21-ви век. Според *Стратегията за Съюз на подготвеност* и *Европейския щит за демокрацията* цифровата и медийната грамотност са от централно значение за изграждането на индивидуална и колективна сила за отпор срещу рисковете за нашата демокрация.

Горда съм, че сега можем да представим тези актуализирани *Насоки за учителите и преподавателите за справяне с дезинформацията и насърчаване на цифровата грамотност чрез образование и обучение*. Бих искала да благодаря на експертите — учители, обучители на учители, журналисти, изследователи, експерти по медийна грамотност и новатори, които направиха настоящата актуализирана версия практична и лесна за използване.

Те са част от енергичната общност на Европейския център за цифрово образование. Твърдо вярвам, че насоките могат да спомогнат за превръщането на цифровата грамотност в демократична сила.

Работата ни ще продължи с действия по пакета за образованието, който ще представим към края на тази година. Чрез нова схема за подпомагане на основните умения, която подсилва не само цифровите, но и гражданските умения, ние ще затвърдим усилията си за укрепване на основополагащите компетентности, защитаващи и обогатяващи нашето демократично общество. Предстоящата Програма на ЕС за учителите и обучителите и инициативата за европейски училищни алианси също ще допринесат за постигането на тези цели.

Приканвам всички Вас, които принадлежите към общността на цифровото образование и живо се интересувате от овластяването на младите хора в цифровата ера, да използвате пълноценно тези насоки заедно с Вашите ученици в класната стая.

Pia Ahrenkilde Hansen
Генерален директор,
ГД „Образование, младеж,
спорт и култура“

1. Експресно проучване на Евробарометър от 2025 г. относно бъдещите нужди в областта на цифровото образование <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/3352>

2. Въведение

Насърчаването на цифровата грамотност и изграждането на устойчивост спрямо дезинформацията в класните стаи и в училищата никога не е било толкова важно, колкото днес. Както учителите/преподавателите, така и учениците, независимо от етапа на училищно образование или вида на училището, се ориентират във все по-сложна онлайн среда, в която има повече за четене, слушане и гледане, отколкото досега. Това предоставя безпрецедентни възможности за намиране на информация и общуване с други хора както в училищната среда, така и извън нея.

В качеството си на учители и преподаватели Вие играете важна роля в това да помогнете на младежите да придобият компетентностите, които са им необходими, за да се учат през целия живот в един все по-цифров свят. Тези компетентности могат освен това да подпомогнат младежите в ролята, която много от тях изпълняват в междупоколенческото учене, като помагат на своите родители и дори баби и дядовци да се ориентират в онлайн пространството. Усвояването на цифрови умения и компетентности ще помогне на младежите във Вашата класна стая да се превърнат в овластени, активни граждани на 21-ви век. Това са усвоени компетентности и настоящите насоки, публикувани за първи път през 2022 г. и актуализирани впоследствие през 2026 г., имат за цел да Ви помогнат да подкрепите учениците си² в тази посока. В настоящата актуализирана версия въведохме ново съдържание относно генеративния изкуствен интелект (ИИ), платформите на социалните медии и инфлуенсърите, както и относно предварителното разобличаване, а също така и раздел, насочен конкретно към достигане до създателите на политики. Освен това добавихме нов раздел с примерни планове на уроци, които да използвате в класната стая.

В насоките посочваме различни образователни степени (например гимназиален етап на средното образование, начален етап на основното образование, специални образователни потребности (СОП) или допълнителни образователни потребности (ДОП), когато става въпрос за конкретни дейности или в планове на уроци,

но е важно да се отчете, че насърчаването на цифрова грамотност чрез образование и обучение следва да започне на възможно най-ранен етап. Много от дейностите могат да се провеждат с ученици от първите класове на началните училища, като учителите се насърчават да адаптират учебните планове, така че да са подходящи за класа, на който преподават. Важно е учениците да бъдат информирани как могат да се справят с дезинформацията още в ранна възраст.

Информацията, която достига до Вашите класни стаи и до домовете на Вашите ученици, се получава от най-различни автори, места и източници, всеки от които има своя гледна точка, а в някои случаи и свои цели. Този променящ се медиен и информационен свят създава необходимостта учениците да имат по-добър достъп, да създават, управляват, разбират, интегрират, съобщават, оценяват и разпространяват информация по безопасен и отговорен начин с помощта на цифровите технологии. В настоящите насоки тези способности се наричат цифрова грамотност. Важна задача за Вас като учители/преподаватели е да улесните този процес.

Въпреки огромните възможности, свързани с непрекъснато разширяващия се цифров свят, тези нови тенденции пораждаат и много предизвикателства и рискове. Неточната информация, разпространявана умишлено или не, ни напомня колко уязвими могат да бъдат демократичните системи в цифровата ера. Стабилните демократични системи зависят от

² Навсякъде в насоките използваме термина „ученик“, който се отнася както за по-малките ученици в начален етап на образование, така и за по-големите ученици в среден етап на образование.

откритото обсъждане, общественото участие, достъпа до информация, свободата на словото и от принципите на взаимозависимост и взаимоограничаване. Демокрацията може да бъде подкопана, когато източниците на информация са компрометирани от невярна информация, дезинформация и злонамерена информация. В настоящите насоки се съсредоточаваме най-вече върху дезинформацията, която се отнася до доказуемо невярна или подвеждаща информация,

създавана, представяна и разпространявана с цел да се извлече икономическа изгода или съзнателно да се въведе в заблуждение обществеността, и която може да бъде в ущърб на обществен интерес. Въпреки това много от предложенията, които имат за цел да се помогне на учениците да разберат явлениято дезинформация и динамиката, която го съпътства, са еднакво приложими и за справяне с невярната и злонамерената информация.

3. Използване на насоките в образованието и обучението

В настоящите насоки се предлагат конкретни, практически указания за учителите/преподавателите. Следва да се отбележи от самото начало, че нямаме намерение да предлагаме предписания или аксиоми, а по-скоро да осигурим практическа подкрепа за преподаването в класните стаи и в подобна образователна среда.

Независимо дали търсите ясни обяснения на технически понятия, упражнения за проверка на факти, по които да работите в клас, предложения как да насърчите „здравословни“ онлайн навици, или начини за оценяване на учениците, тук ще намерите нещо подходящо за вас. За улесняване на справките в раздел 12 относно ресурсите е включен речник с ключови думи.

Предоставянето на насоки за насърчаване на цифровата грамотност и справяне с дезинформацията невинаги е лесна задача поради бързо променящото се естество на технологиите и медийната среда. В настоящите насоки не се предлагат решения на всички проблеми, които може да срещнете в класната стая, а се набляга на постигането на следните цели:

1. осигуряване на информация и полезни знания за динамиката и проявите на дезинформацията;
2. насърчаване на разбирането и осигуряване на пътна карта за това как може да се постигне цифрова грамотност;
3. споделяне на информация за това как цифровите технологии могат да се използват критично и отговорно;
4. по-задълбочено проучване на няколко ключови развития в областта на цифровата грамотност, а именно генеративен ИИ,

платформите на социалните медии и инфлуенсърите, както и предварителното разобличаване;

5. осигуряване на информация за това как могат да бъдат оценявани компетентностите на учениците в областта на цифровата грамотност;
6. разглеждане на ролята на директорите на училищата и създателите на политики за постигане на системна промяна в тази област.

Ето как сме структурирали насоките, за да постигнем тези цели:

В раздел 4 *Представяне на контекста* са осигурени насоки за това как класните стаи и училищата да станат по-благоприятна среда за справяне с дезинформацията и за постигане на цифрова грамотност.

В раздел 5 *Изграждане на компетентности в областта на цифровата грамотност в класната стая и в училището*: да станем цифрови граждани се разглеждат конкретни пречки и предизвикателства, учебни цели и вдъхновяващи практики, свързани с тези теми, чието прилагане може да обмислите.

Тази
информация
правилна ли е?

В раздел 6 Дезинформация: за какво става въпрос?

се разглеждат различни измерения на дезинформацията и как най-добре да се справим с нея. В този раздел се разглеждат въпросите защо се създава дезинформация и как се разпространява.

Раздел 7 Генеративен изкуствен интелект и дезинформация (нов)

съдържа задълбочен поглед върху темата за генеративен ИИ и неговата роля във връзка с дезинформацията. Този нов раздел има за цел да помогне на учителите да се справят по-добре с дезинформацията, за която дава възможност ИИ, и също така да разберат как ИИ може да помогне за справяне с дезинформацията.

В раздел 8 Платформи на социални медии и инфлуенсъри (нов)

се разглежда по-внимателно как и защо виждаме определено съдържание онлайн, като се проучва как учителите могат да подпомогнат учениците да взаимодействат с интернет по безопасен и отговорен начин.

В раздел 9 Предварително разобличаване (нов)

се проучва колко ценно и въздействащо може да бъде предварителното разобличаване като техника при въвеждането му в класната стая.

В раздел 10 Анализ и оценка на цифровата грамотност в училището и в класната стая

се разглеждат въпросите как да се оценяват учениците, и начините за оценка на инициативите за цифрова грамотност, които е възможно да се използват във Вашето училище.

Раздел 11 Препоръки за директорите на училища и създателите на политики (нов)

има за цел да се осигурят ясни насоки, позволяващи предприемането на действия, с които да се овластят създателите на политики в сферата на образованието и директорите на училища да насърчават цифровата грамотност и изграждането на устойчивост спрямо дезинформацията.

Раздел 12 Ресурси (нов) съдържа редица приобщаващи педагогически стратегии, няколко примерни плана на практически уроци, които може вече да използвате, и речник на термините, които се срещат в настоящата публикация.

Навсякъде в настоящите насоки ще видите цветни карета. Те са създадени за Ваше улеснение при четене:

- **зелените** карета съдържат практически съвети за преподаване и учене, например как може да помогнете на учениците си да проверяват източници, или как да ангажирате родителите;
- **сините** карета включват предложения за дейности, които може да използвате при преподаването, например дейност, която бихте могли да проведете, за да помогнете на учениците си да преценят кое представлява факт и кое — мнение, или да започнете дискусия относно икономическите аспекти на дезинформацията;

- **оранжевите** карета съдържат полезни изводи, примери, информационни бележки и съображения, които е добре да се вземат предвид, например примери за въпроси, които може да използвате, за да оцените уменията на Вашите ученици за търсене онлайн или ключови когнитивни и емоционални механизми, които могат да попречат на (младите) хора да приемат доказателства, които са в разрез с тяхното мнение;
- **червените** карета съдържат предупредителни бележки по теми, като например обсъждане на конспиративни теории, както и видовете подвеждащо съдържание, за които трябва да се внимава.

За кого са предназначени насоките?

Настоящите насоки са предназначени предимно за преподавателите в основните и средните училища, но могат да се използват и от родители, лица, полагащи грижи, директори на училища и създатели на политики. Възможно е да се наложи съветите да бъдат адаптирани към индивидуалния контекст. Понятия като „преподаватели“ и „класна стая“ се използват в широк смисъл, като обхващат среди както за формално, така и за неформално учене. Макар че насоките са предназначени за използване в класната стая³, те подкрепят и общоучилищния подход, като се насърчава сътрудничеството с колеги, например библиотекари, психолози и социални работници.

Учителите в Европа като цяло са изключително добре подготвени за своята роля в класната стая, а преподаването от тях съдържание естествено вече е определено от съответните министерства и агенции, отговорни за учебните планове в тяхната държава или регион. Поради това нашето намерение при изготвянето на настоящите насоки не е да предоставяме инструкции как да се преподава или какво следва да бъде конкретното съдържание на уроците. Вместо това се надяваме да осигурим практически насоки относно специфичните особености при справянето с дезинформацията в класната стая, както и уменията и знанията в областта на цифровата грамотност, които са необходими за ефективното постигане на тази цел, както за учителите, така и за учениците. С нарастването на значението на цифровата грамотност все по-често се акцентира върху общоучилищните подходи — при които се ангажират ръководството, семействата, медийните специалисти и по-широката общност — и навсякъде в настоящите насоки се правят препратки към тях.

Надяваме се, че настоящите насоки ще подпомогнат Вашата работа и ще допринесат за създаването на поколение информирани и овластени европейски цифрови граждани.

³ Навсякъде в насоките понятието „класна стая“ се използва в широк смисъл, като включва и други учебни среди, например образователни пространства на открито, библиотеки, работилници, онлайн или смесено обучение и други.

4. Представяне на контекста

В настоящия раздел ще намерите насоки за това как да се създаде учебна среда, която благоприятства придобиването на цифрова грамотност от учениците, заедно със съвети и насоки как да се преодолеят потенциалните предизвикателства, пред които може да се изправите като учител/преподавател.

Предложените съвети са свързани с различни елементи от образователния цикъл — **преди занятията в класната стая, по време на тях и след тях**. Освен това ще намерите няколко учебни плана в раздела с ресурси, които може да бъдат от полза при планирането на собствените Ви уроци, свързани със съдържанието на настоящия раздел. Надяваме се, че тези ресурси — заедно с Вашия собствен експертен опит и задълбочените знания на Вашите ученици — ще Ви помогнат да създадете целенасочени учебни преживявания за учениците си.

Преподаване и учене в цифровата училищна среда

Важно е да се подчертае от самото начало, че не е необходимо да сте технологичен гуру, за да помогнете на учениците си да станат цифрово грамотни. Независимо от технологията, с която разполагате в класната стая, можете да включите учениците си в по-широкия дебат за многобройните възможности и рискове, свързани с цифровата вселена, както и за ползата от оценката на достоверността на информацията, която срещат.

Както при всяко ефективно преподаване, е важно да се създаде безопасно място, където учениците да изразяват мнението си и да участват активно в ученето. Учениците оценяват, че са видени и чути както от своите връстници, така и от своите учители, и отчитат значението на факта, че им се дава възможност да станат по-грамотни в един цифров свят, с който те може би са вече доста запознати. Този цифров свят потенциално дава на учениците възможност да получат достъп до голямо количество информация, да чуят различни мнения по дадена тема и да общуват отвъд географски, езикови, културни и религиозни бариери, както и да се възползват възможно най-добре от основаните на ИИ и други инструменти и услуги по положителен и етичен начин. И все пак понякога учениците не притежават необходимите умения и житейски опит, за да се възползват пълноценно от това, което им се предлага, и да разпознаят потенциалните заплахи.

Вие несъмнено вече разполагате с разнообразни подходи, които използвате, когато работите с учениците си по сложни и понякога спорни въпроси. В **извод 1** по-долу са представени някои образователни подходи, които може да Ви бъдат от полза в областта на цифровата грамотност.

Извод 1: Преподаване и учене в цифровата училищна среда — някои полезни подходи

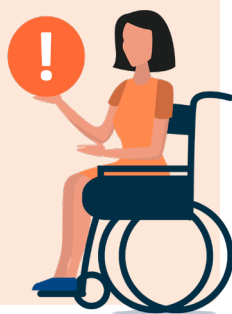
Следният (неизчерпателен) списък има за цел да бъде изтъкнат потенциалът на насочените към учениците стратегии, при които властта и вземането на решения се прехвърлят към учещия, а учителят изпълнява единствено ролята на инструктор или наставник, като насочва и подкрепя напредъка. С всеки подход се окуражава самостоятелното вземане на решения от ученика, при което учещите поемат отговорност за ангажирането с ново съдържание, и се насърчават трансверсалните и некогнитивните умения, например сътрудничеството, метапознанието, устойчивостта и добрата цифрова грамотност, които надхвърлят който и да е отделен предмет.

Обърнатата класна стая е подход, при който учениците четат или извършват други дейности извън класната стая, след което използват времето в класната стая за по-интерактивни дейности, свързани с дискусии.

- **Смесеното преподаване** е подход, включващ значително по обем учене онлайн, както и присъствено преподаване в класна стая.
- **Основаното на проекти учене** е форма на учене чрез практика и представлява подход, основан на идеята, че научаваме повече, когато реално „извършваме“ представената и организирана от учителя дейност и/или осъществяваме проект, при което учениците биват ангажирани с работата по проект, свързан пряко със съдържанието на урока.
- Ако бъдат правилно разработени, **игровизацията и ученето чрез игри** могат да подобрят

учебните резултати. Този подход предлага учене, което съответства на цифровото поведение на множество младежи. Освен това той може да осигури допълнителна мотивация и да направи преподаването и ученето креативни и вдъхновяващи. Игровизацията и ученето чрез игри са гъвкави, могат да бъдат пренесени във всеки контекст и доста лесно да се адаптират към всеки учебен предмет. Те може да се използват и за сложни въпроси, които по-лесно се „схващат“ чрез игра.

Забележка: в началото на раздел 12 „Ресурси“ ще намерите допълнителни приобщаващи педагогически подходи и стратегии, основани на доказателства.

Цифровите инструменти обикновено дават на учениците сравнително голяма свобода, например когато използват цифрови устройства за достъп до приложения, общуват в социалните медии или сърфират в интернет. При тази свобода учениците може да получат достъп до огромно количество информация, която е от полза за тяхното образование. Може обаче и да се окажат въввлечени в неуместно, неподходящо и потенциално опасно поведение в цифрова среда. Основното предизвикателство пред Вас като учители/преподаватели е да помогнете на учениците да предприемат проактивни действия, за да намерят уместна информация, да насърчите учениците да избягват вредното поведение онлайн и да им помогнете да придобият необходимото самопознание и умения, за да правят това самостоятелно. Следва обаче да се отбележи, че това е споделена отговорност между учителите/преподавателите, родителите/семейството и по-широката училищна общност.

Важно е от самото начало да се придобие представа за източниците на информация, включително на новини, до които осъществяват достъп Вашите ученици, и да се открие кои социални медии използват, ако има такива⁴. Това ще Ви помогне да придобиете представа за многообразието в класната стая от гледна точка на произхода, мненията и миогледа на учениците. Това също така ще Ви даде възможност да определите основни правила за дискусиите (например без лични нападки и с „поемане на отговорност за мненията“ чрез използване на формата в първо лице,

единствено число)⁵. За получаването на тази информация може да е необходимо известно убеждаване, а понякога отговорите трябва да са анонимни. Освен това е от полза да се оцени до каква степен учениците вече разбират определени проблеми, като например настройките за неприкосновеност на личния живот, правилата и разпоредбите на цифровата общност, както и какво е или не е позволено по отношение на свободата на словото във Вашата държава и какво представлява речта на омразата. Учителите трябва да са наясно с протоколите за закрила и защита на детето, които са от значение в рамките на тяхната държава и контекст, в случай че учениците разкрият, че са жертва на малтретиране/били са малтретирани/изложени са на опасност/представяват опасност за други хора. Европейските центрове за по-безопасен интернет (ЦБИ), функциониращи в държавите — членки на ЕС, представляват добър източник на такава информация⁶.

Дейност 1: Запознайте се с правилата по отношение на речта на омразата във Вашата държава

Правилата за това какво представлява „реч на омразата“ се различават в отделните държави. Възложете на учениците си да разберат сами дали има някакви закони за това какво може и не може да се публикува законно онлайн. Проверете дали имат примери за хора, които са били обект на наказателно преследване за реч на омразата във Вашата държава, и обсъдете начините, по които се установяват такива случаи и как се процедира при тях.

Като се има предвид, че учениците може да попаднат на невярна и потенциално вредна информация онлайн, най-добре е да сте подготвени да проведете разговор с тях за информация, която може да е потенциално спорна за тях, техните връстници или общността им. След това може да проведете по-обща дискусия с учениците за това дали са попадали на нещо спорно в медиите напоследък.

Освен това е добра идея да се проведе дискусия относно традиционните медии, понякога наричани „заварени“ медии, във Вашата държава и различните радио-, телевизионни канали и канали за печатни издания, които съществуват. За учениците често е интересно да научат как работят журналистите, и начините, по които правят проучвания и изготвят новините, както и начините на работа на традиционните журналисти.

⁴ Освен това следва да се вземат предвид възрастовите граници за използване на социалните медии, които е възможно да се прилагат на местно/национално равнище.

⁵ Например изрази като: „Мисля, че...“, „Вярвам, че...“, „Чувствам, че...“, „Съгласен съм, че...“.

⁶ <https://better-internet-for-kids.eu/en/sic>

Дейност 2: Проучете дали съществува кодекс на практиката за журналисти

Повечето държави са въвели кодекс на практиката или етични насоки, които журналистите, работещи в традиционните медии, се очаква да следват. Накарайте учениците си да проучат това и да представят правилата и практиките, които се очаква да спазват журналистите, или като още по-добър вариант — поканете журналист да дойде и да поговори за това с Вашите ученици. Разгледайте уебсайта на Европейската федерация на журналистите за връзки към съюзи на журналисти във всички държави членки.⁷

Идеи, които да обмислите

- Отчетете специалните потребности, проблемите, силните и слабите страни на групата ученици, с които планирате да работите, и ги използвайте като отправна точка за учене.
- Помнете, че младежите се учат много един от друг. Стратегиите за взаимно обучение могат да бъдат ефективни в целия образователен спектър, също и когато се използват цифрови технологии.
- Използвайте актуалните местни, национални или световни събития като стимул за дейности. Обикновено колкото по-актуална е информацията, толкова по-интересна и мотивираща е тя за учениците, особено за по-големите.

Разглеждане на спорни въпроси

Разглеждането на спорни въпроси може да обогати ученето и да насърчи критичното мислене, когато се прави внимателно. Кой теми считате за най-спорни за преподаване във Вашия клас? А Вашите колеги? Какъв е техният опит в преподаването по спорни въпроси? Можете ли да споделяте полезни ресурси помежду си? Възможно ли е дейностите да бъдат разширени чрез сътрудничество по всички учебни предмети? Могат ли да бъдат поканени „експерти“, които да говорят пред класа или на общи събирания (лично или от разстояние)?

Вие най-добре можете да прецените дали да водите леки дискусии в класната стая, или да ангажирате учениците си по-задълбочено. Това зависи и от възрастта на учениците, както и от предишния Ви опит в разглеждането на спорни въпроси. Интерактивните методики могат да помогнат за създаването на атмосфера, която ще бъде от полза за класа при обсъждането на спорни въпроси. Такива

методики включват мълчаливи дискусии, твърдения, върху които да се изрази мнение, дейности за активно слушане, техника „аквариум“, комплексно преподаване, ролеви игри и кооперативно учене. Те помагат и за ангажирането на ученици, които в противен случай биха били отегчени или незаинтересовани.

Съвет 1: Започнете с въпроси, които не са особено спорни

По-опитните учители са съгласни, че е най-добре да се избягват спорни въпроси, когато започвате да се занимавате с дезинформацията във Вашия клас — по-добре е да започнете с въпроси и теми, които е по-малко вероятно да породят емоционални или поляризиращи мнения.

Предупредителна бележка 1: При разглеждането на спорни въпроси трябва да се подходи особено внимателно.

Възможно е да е важно и необходимо да обсъждате спорни въпроси с учениците си, но те вероятно ще изискват допълнителни грижи и време за подготовка. Примери за такива въпроси са:

- поляризация
- култура на отхвърляне
- случаи на несправедливост от миналото и настоящето
- престъпление и наказание
- въпроси, свързани с пола и полово многообразие
- миграция, малцинства, расизъм и религия
- онлайн дискриминация
- изменение на климата и глобално затопляне
- колониализъм, робство, антисемитизъм, отричане на Холокоста
- чувствителни национални теми

Преди дейностите

Въвлечете заинтересованите страни, свързани с училището

Преди да започнете, е добра идея да се обърнете към други лица в училищната общност и да очертаете планове си. Това включва обсъждане на планове Ви с училищното ръководство, общуване с родителите по установените

⁷ <https://europeanjournalists.org/members/>

канали между училището и родителите и координация с училищния психолог или училищния социален работник, където има такива, в случай че е необходима специализирана подкрепа.

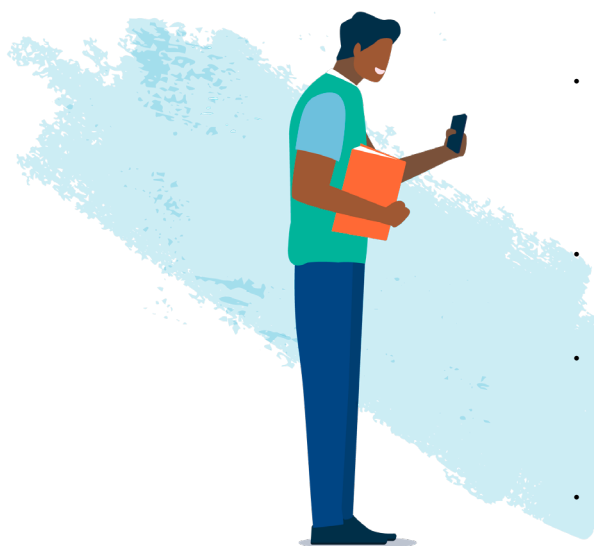
Запознайте се с равнището на цифрова грамотност

Добра отправна точка е да разберете повече за медийните навици на училищната общност, тъй като това може да осигури възможност за надграждане на вече съществуващи модели. Това може да стане, като присъствате и осъществявате контакти по време на събития в училището и общността, наблюдавате местните медии и други популярни медии, както и като обсъждате с колеги, родители и ученици. Някои подгрупи на общността може да имат радикални (вътрешногрупови) мнения, които неочаквано да намерят израз в класната стая. Полезно е да сте наясно с тези чувствителни области.

Проучете наличните ресурси

През последните години се проведеха много инициативи, които могат да бъдат от полза за преподавателската Ви дейност и да обогатят учебните преживявания на учениците. Например:

- международни мрежи от учители и преподаватели, които проявяват интерес към преподаването на цифрова грамотност, медийна грамотност, грамотност по отношение на новините и информацията и справяне с дезинформацията;

- национални и регионални образователни органи и агенции със специализирани отдели, създаващи ресурси за преподаване, които може да използвате на своя собствен език;
- съгласно стратегията „По-добър интернет за децата“ (BIK+) на Европейската комисия центровете за по-безопасен интернет в цяла Европа осигуряват обучение, дейности за повишаване на осведомеността, горещи телефонни линии, насоки и ресурси за ученици, учители и родители по различни теми, включително справяне с дезинформацията и повишаване на уменията, свързани с цифровата грамотност. Те могат да бъдат намерени на портала BIK⁸ на всички езици на ЕС;
- струва си да бъдат проучени и други платформи, подкрепяни от ЕК, например Европейската платформа за училищно образование⁹ и Европейският център за цифрово образование¹⁰ (ЕЦЦО), тъй като ще намерите не само оживена общност от хора, които се интересуват от темата за цифровата грамотност, но и ресурси и материали, които е възможно да ви бъдат от полза;
- общността eTwinning на Европейската комисия осигурява на учителите безопасна платформа за сътрудничество, насочена към разработване и провеждане на проекти за цифрова грамотност и справяне с дезинформацията. Учениците могат чрез съвместни и трансгранични дейности да сравняват медийни послания, да анализират източници и заедно да развиват цифровата си грамотност и по този начин да придобият непосредствен опит за справяне с дезинформацията в международен контекст, насърчавайки осведомеността и межкултурното разбиране. Учителите имат полза от споделени идеи за ресурси и взаимопомощ;
- международни организации като ЮНЕСКО, ОИСР, Съвета на Европа, Международния съюз по далекосъобщения (ITU), УНИЦЕФ и Европейския съюз за радиоразпръскване, разработили ресурси, мрежи и насоки, които могат да обогатят Вашата работа;
- национални и местни инициативи, в които участват професионални журналисти и журналистически организации;
- организации на гражданското общество, включително НПО, специализирани по темата за цифровата грамотност и борбата с дезинформацията, които често създават ресурси за класната стая;
- местни библиотеки, публични архиви и културни институции, много от които предоставят ресурси, които можете да използвате в класната стая.

⁸ По-добър интернет за децата/кът на учителите

⁹ <https://school-education.ec.europa.eu/en>

¹⁰ <https://education.ec.europa.eu/focus-topics/digital-education/action-plan/european-digital-education-hub>

Извод 2: Плюсове и минуси, свързани с привличането на външни участници

Може да бъде от полза да привлечете за урока си външни експерти, например професионални журналисти, библиотекари, представители на НПО, уважавани инфлуенсъри, изследователи и оператори на платформи.

Потенциални ползи от привличането на външни участници:

- могат да предоставят допълнителни знания и опит;
- осигуряват на учителите и преподавателите възможности за изграждане на мрежи с експерти;
- разполагат с опит как работи добре при учениците;
- могат да заинтригуват допълнително учениците.

Потенциални недостатъци

- това може да доведе до повече административна работа;
- възможно е да се изисква съгласието на родителите;
 - може да се ограничи гъвкавостта при планирането;
 - може да се стигне до икономически разходи;
 - възможно е третите страни да се опитат да прокарат търговски интереси, интереси, свързани със събирането на данни, или политически интереси.

Идеи, които да обмислите

- Свържете училищните дейности с ключови международни и национални мрежи и събития. На международно равнище това може да включва Деня за безопасен интернет¹¹ (втория вторник от февруари), Международния ден на проверка на фактите (2 април) или кампании за повишаване на осведомеността, като например Световната седмица на медийната и информационната грамотност на ЮНЕСКО, която се провежда всеки октомври.
- Общоевропейската мрежа eTwinning също дава възможност на учителите/преподавателите и на училищата да се свържат с партньори от цяла Европа и дори публикува книга относно eTwinning¹², съдържаща добри практики по този въпрос.

- Потърсете финансиране за Вашите инициативи на местно, национално и/или международно равнище. На европейско равнище това включва програмата „Еразъм+“ и Европейския корпус за солидарност.

Създаване на безопасна учебна атмосфера в класната стая

В училище учениците научават важна и често представляваща предизвикателство информация за себе си, за околния свят и за другите хора. Това може да породи силни емоции, реакции и чувства на безпокойство, смущение и уязвимост. Ето защо е важно всички ученици да чувстват, че учат в безопасна среда, в която могат да задават въпроси, да се учат и да участват, без да имат усещането, че се третира различно от останалите или да изпитват смущение. В качеството си на учител сте наясно, че чувството на безопасност и доверие може да бъде постигнато по множество различни начини във Вашите класове въз основа на познаването на учениците Ви.

Може да е от полза да сключите **споразумение на класа**, преди да започнете, тъй като е възможно някои теми да бъдат трудни или да представляват предизвикателство за някои ученици в зависимост от житейския им опит. Установяването на основни правила посредством споразумение на класа или споразумение за уважение може да улесни тези ученици да участват по безопасен начин. Такива споразумения могат да бъдат използвани във всеки час, но са особено полезни, когато има вероятност да се обсъждат чувствителни теми.

Дейност 3: Създайте споразумение на класа

Започнете дискусия в клас, насочена към следните ключови области:

- **Задайте ясни очаквания** — като начало организирате „мозъчна атака“ относно възможните основни правила с групата. Задайте въпроса „Какво би Ви помогнало да се почувствате комфортно и в безопасност, за да участвате в този учебен час?“ или „Какво би било некомфортно за Вас и би Ви попречило да участвате?“, т.е. какво се очаква от учениците и от учителя. Примерите за основни правила може да включват: „Ще използвам уважителен език и правилните термини, а не жаргонни изрази за нещата, които ще обсъждаме, тъй като някои хора могат да сметат това за обидно. Ако не съм сигурен какъв е правилният термин, мога да попитам учителя“.

¹¹ <https://better-internet-for-kids.europa.eu/en/saferinternetday>

¹² Преподаване на медийна грамотност и борба с дезинформацията с eTwinning — Служба за публикации на Европейския съюз.

- **Очертайте последиците** — какви са последиците от неспазването на споразумението в класа?
- **Вземете мерки във връзка с поверителността и разкриването на информация** — важно е да се работи за осведоменост относно защитата на неприкосновеността на личния живот и споделянето по подходящ начин, при който учениците не се чувстват уязвими или незащитени. Когато учениците изпитват необходимост от последващи действия и имат нужда да поговорят насаме с някого след часа (с Вас или с друг член на персонала), на това да може да бъде обърнато внимание и да получи подкрепа.

Специфичните особености на споразумението може да варират в отделните училища или дори в отделните класове в зависимост от възрастовата група и конкретните нужди на учениците. При създаването на такова споразумение може да бъдат от полза следните предложения:

- основните правила се изразяват като положителни твърдения в първо лице, единствено число, като следва да са малко на брой;
- учениците разбират как спазването на тези правила ще помогне на всички да почувстват, че са в безопасност и че към тях се проявява уважение в класната стая;
- следва редовно да се прави справка с основните правила, за да запомнят по-добре, като е възможно да се преразглеждат или при необходимост да се предоговорят;
- с цел защита на неприкосновеността на личния живот учениците следва да се въздържат да използват имена, когато разказват истории;
- уверете учениците, че не са длъжни да споделят лични истории в час;
- информирайте предварително учениците какви теми ще бъдат обхванати;
- учениците трябва да знаят, че има ограничения по отношение на поверителността, т.е. че учителите не могат да дадат безусловни гаранции за поверителност. Обяснете, че при определени обстоятелства е възможно в качеството си на техен учител да се наложи да потърсите съвет във връзка с проблем, повдигнат в час или да разкажете на друг човек за него. Учениците трябва да знаят, че учителят е длъжен да сподели информация с членовете на персонала, отговорни за осигуряването на защита, ако смята, че даден ученик е изложен на риск или опасност;
- учениците могат да работят съвместно по създаването на плакат на споразумението, който може да бъде поставен на видно място в класната стая.

Запазване на професионалните граници

Учителите знаят, че запазването на професионалните граници е от съществено значение и е особено уместно при разглеждането на чувствително и сложно съдържание. Ключов аспект на запазването на професионалните граници е готовността на учителите да признаят, че не са (и не могат да бъдат) експерти по всички въпроси, и, което е важно, да знаят кога да прибегват до опита на другите. Това е особено уместно в случай на въпроси, свързани със закрилата и защитата на децата. Учителите следва да са наясно с действащите протоколи за докладване в рамките на конкретния контекст и компетентност и да действат в съответствие с тях.

Идеи, които да обмислите

- Вземете предвид потенциалната специфична чувствителност на учениците, чувствителността на общността и поляризацията на обществото, както и собствената си позиция, емоции и чувствителност.
- Съберете първоначални идеи и мнения от учениците, преди да обсъдите дадена тема. Ако е необходимо, това може да стане анонимно.
- Ако има ученици, които трудно се поддават на управление, може да е полезно да ги включите в подготовката на занятието и да им възложите конкретни задачи.
- Започнете с индивидуални взаимодействия (учител—ученик, ученик—ученик), след това преминете към изграждане на взаимодействие в рамките на по-малки групи и едва тогава към взаимодействие с целия клас.
- Използвайте ролеви игри, разказване на истории и други текстови форми, за да се постигне подходяща атмосфера в класната стая.

Дейност 4: Проучете множество гледни точки чрез различни източници

Тази дейност се организира под формата на три отделни стъпки. Може би ще предпочетете да разпределите тези стъпки в отделни уроци.

- **Стъпка 1:** Открийте историческо събитие, което може да се тълкува по различни начини в зависимост от гледната точка на две (или повече) страни. Примери за това са различни войни за независимост, Гражданската война в САЩ, Първата световна война, конфликтът в Северна Ирландия, войната на Балканите през 90-те години на 20-и век. Представете на учениците два отделни кратки текста (или поискайте от тях да намерят два отделни текста в интернет), свързани с конфликта. Накарайте всяка група да намери 5—10 онлайн източника, които предоставят информация за конфликта, по възможност от различни гледни точки (може да им е необходима помощ). Помолете ги да представят накратко тези източници пред класа. Сравнете ги и ги съпоставете. Изложете твърдение, като например: „Основната причина за конфликта е фактът, че X не е дал възможност хората, живеещи в Y, да се ползват напълно от човешките си права“.
- **Стъпка 2:** Създават се две групи: тези, които са съгласни с твърдението, и тези, които не са съгласни с него. Най-лесно е групите да се определят, като половината се разпределят в група „Съгласни“, а другата половина — в група „Несъгласни“. След това всеки ученик използва въпросните 5—10 онлайн източници, които групата му е идентифицирала, за да развие два силни аргумента за или против твърдението. Учениците събират и записват своите доказателства. Първоначално те правят това самостоятелно, след което работят в по-малки подгрупи от съмишленици (приблизително 4—6 души в група), като споделят своите аргументи. Всяка подгрупа създава цифрово табло със своите пет основни аргумента.
- **Стъпка 3:** Групите усъвършенстват своите табла и ги представят пред класа. Всички ученици оценяват всеки от различните аргументи (от 1 до 10) и обсъждат защо са оценили аргументите по този начин, по-специално въз основа на доказателствата, които са открили в източниците. Оценяването може да се извърши и с помощта на онлайн инструменти. Помислете дали има начин да се обединят аргументите и контрааргументите. Има ли компромисно решение? Може ли да се постигне съгласие?

По време на дейностите и след дейностите

По време на дейностите в класната стая е важно да се постигне баланс между осигуряването на открита атмосфера в класната стая и безопасна среда. В условията на открита атмосфера в класната стая учениците може да казват това, което мислят, и свободно да споделят своите възгледи и мнения. Възможно е обаче някой ученик или група ученици да бъдат обидени или смутени от забележки, направени от останалите, тъй като някои ученици може да споделят радикални мнения, които да бъдат изразени неочаквано в класната стая.

Идеи, които да обмислите

- Дайте пример. Ако не се притеснявате, споделете някои лични примери за това как развивате цифровата си грамотност и/или сте били изложен(а) на дезинформация.
- Наблюдавайте тенденциите между групите. Младежите и възрастните понякога смятат, че използването на цифрови средства от другите е „неподходящо“ и може да използват това като основание за създаване на отрицателни стереотипи за другата група.
- Следете индивидуално учениците колкото е възможно по-често, особено когато се обсъждат спорни въпроси и когато те проявяват неподходящо поведение.
- Осигурете различни механизми, чрез които учениците да дават обратна информация за своите преживявания в класната стая, когато говорят за дезинформация, като обмислите дали да осигурите възможност тя да се дава анонимно, ако това е в съответствие с подхода ВИ на преподаване.
- Изследванията сочат, че участието може да бъде по-ефективен подход за справяне с дезинформацията от убеждаването, така че избягвайте опитите за разубеждаване на учениците по отношение на фактологично погрешни мнения — по-добре е да работите с тях по приобщаващи класни дейности, свързани с обсъжданата тема.
- Извършете по-формална оценка на знанията и уменията, придобити от учениците, и/или оценка на използваните методи на учене и преподаване (вж. раздел 10 на тема оценяване).

Дейност 5: Подгответе въпроси за родителите

Накарайте учениците си да подготвят набор от пет въпроса, които да зададат на своите родители или на други възрастни, за това как управляват комуникацията си онлайн с цел осигуряване на повече безопасност и устойчивост спрямо дезинформацията. Тази дейност е по-подходяща за по-големи ученици..

Съвет 3: Направете разбор с учениците след урока

Направете разбор с учениците на техните мисли, преживявания и емоции. Попитайте ги какво са научили и как биха искали да се надградят дейностите, които току-що са завършили.

Съвет 2: Покажете съпричастност

С оглед на създаването на безопасна среда за учене е важно да не се изолират учениците, които признават, че вярват в определени видове дезинформация, например в широко разпространена конспиративна теория. Ако учениците признаят, че вярват в определени видове дезинформация, те поемат риск. Понякога е от полза да накарате учениците първо да разкажат за „мой познат“, за да бъдат признанията по-малко лични и ученикът да бъде по-малко уязвим към критиките на връстниците си.

5. Изграждане на компетентности в областта на цифровата грамотност в класната стая и в училището: да станем цифрови граждани

Какво е цифрово гражданство и защо е важно?

Цифровите граждани...

- притежават умения, нагласи и поведение за безопасно, ефективно, критично и отговорно участие в онлайн пространството;
- се възползват от предимствата и възможностите на онлайн пространството, като същевременно са устойчиви на вредни последствия;
- използват цифрови технологии в подкрепа на активното си гражданско участие и социално приобщаване, сътрудничеството с други лица и творчеството за постигане на лични, социални или търговски цели;
- са запознати с основните ценности в областта на правата на човека и са наясно, че тези ценности са сходни онлайн и офлайн (свобода на убежденията и изразяването, право на неприкосновеност на личния живот, участие, достойнство и др.);
- прилагат отговорен, здравословен и балансиран подход спрямо използването на технологии.

Цифровото гражданство е придобит набор от умения. В цифровото общество, както и в „офлайн“ обществото, има някои основни понятия, инструменти и компетентности, които вашите ученици трябва да познават, за да подпомогнат ученето си. Учениците също така трябва да получат достъп до необходимите инструменти, за да развият своите умения в областта на цифровата грамотност. Вие изпълнявате важна роля в този процес. Този набор от умения трябва да се развива в съответствие с развитието на цифровите инструменти и услуги. Бързото развитие на ИИ означава, че учениците трябва да подобрят своите умения във връзка с ИИ, по-специално с оглед на факта, че ИИ все по-често се използва за бързо създаване на дезинформация.

Да бъдеш цифрово грамотен означава да знаеш как да използваш цифровите технологии за *достъп, управление, разбиране, интегриране, комуникация, оценка, създаване*

и разпространяване на информация по безопасен и подходящ начин.

Освен това цифровата грамотност може да помогне на учениците активно да участват, да учат, да изграждат пълноценна кариера и да взаимодействат в съвременното общество. Поради това цифровата грамотност е предпоставка за развитието на активно и овластено цифрово гражданство. Освен това цифровата грамотност до определена степен предполага наличие на способност да размишляваме за собствените си мисловни процеси (метапознание), както и за това как и защо вземаме определени решения.

Степента на цифрова грамотност при учениците е различна. Например някои от тях може да имат затруднения с четенето и писането, но да са много умели при използването и създаването на цифрово съдържание, като например изпращане на гласови съобщения или правене на снимки. Други може да имат затруднения с достъпа до технологии или с използването им, поради което е по-трудно да се установи контакт и да се общува с тях, когато се преподава от разстояние.

Идеи, които да обмислите

- Приканете учениците си да споделят как технологиите и социалните медии могат да създадат положителна промяна и положителни пространства в общността и обществото, в което живеят.
- Обсъдете с учениците уменията, които ще се изискват на бъдещия пазар на труда. Това може да включва набор от цифрови умения (като кодиране, разбиране на алгоритми, математическо мислене и други цифрови умения) и социални умения (напр. междуличностни) в свят, в който взаимодействието между хората е от голямо значение.
- Поискайте от учениците да намерят точна информация онлайн по въпроси, свързани с гражданството (напр. демокрацията, местните избори, правата на човека и

изменението на климата), и да определят подходящи места за онлайн участие.

- Обърнете внимание на цифровото благосъстояние, а именно как цифровите инструменти влияят — благоприятно или отрицателно — върху здравето (психическо или физическо) на Вашите ученици, както и върху взаимоотношенията им с техните връстници и семейство.

Първи стъпки в преподаването на цифрова грамотност

Преподаването и ученето за цифрова грамотност са важни в съвременното общество. Независимо от това е възможно да изпитвате колебания, когато насочвате учениците си при развитието на тези умения, защото темата е нова за Вас или защото учениците ви вече изглеждат технологично грамотни. Не трябва обаче непременно да сте експерт по технологиите, за да преподавате цифрова грамотност, тъй като цифровата грамотност далеч не се ограничава само до това да знаете как да използвате дадено устройство.

Извод 3: Разграничаване между ежедневната употреба на технологии и цифровата грамотност

Не всички младежи познават добре технологиите или се чувстват уверени да използват цифрови технологии. Докато някои от тях имат добре развити цифрови умения и компетентности, други са с ниска степен на цифрови умения и се затрудняват да изпълняват дори основни цифрови задачи. Цифровият свят често е трудноразбираем дори за младежите. Те може да попаднат в ехо камери, но рядко са наясно по какъв начин се оказват там. Възможно е технологиите да са част от ежедневието им, но те да не разбират как работят или защо алгоритмите им показват определено съдържание или ги насърчават да продължат да превъртат. Учениците невинаги имат нужда от техническа помощ, но често се нуждаят от човек, който да им помогне да се ориентират в изобилието от информация, която срещат редовно, и да разграничат слухове от знанието и твърденията за истина от доказателствата.

Идеи, които да обмислите

- Признайте открито, че като учители или преподаватели не знаете и не можете да знаете всичко.
- Вие сте в състояние да предложите необходимия контекст, да подтикнете към критично осмисляне, да окажете подкрепа. Освен това сте в състояние при необходимост да пренасочите учениците към експерти в екосистемата за подкрепа, например центрове за по-безопасен интернет.
- Обсъдете и упражнете с учениците си как да се държат в интернет и как да станат отговорни граждани в класната стая и извън нея.
- Подчертайте как определени социални движения, като например Арабската пролет и движението #metoo, са започнали чрез социалните медии.

Съвет 4: Ориентирайте се по учениците си

Учениците се сблъскват с онлайн предизвикателства всеки ден (злонамерено съобщение; проблем с неприкосновеността на личния живот; проблем с достъпа; реч на омразата; и др.). Нека ежедневните им преживявания служат като ориентир за темите на уроците, така че те да са уместни и с практическа насоченост. Това може да създаде атмосфера на достоверност и доверие в класната стая.

Цели на ученето за цифрова грамотност

Таблицата по-долу, в която са представени конкретни цели за ученето за цифрова грамотност, е подходяща за основния и средния етап на образование и е основана на тематични направления. В нея са взети предвид утвърдени рамки, като Европейската рамка за цифрова компетентност (DigComp)¹³ и финландските резултати от ученето на нови видове грамотност¹⁴. Тя е коригирана, така че да включва актуални опасения, включително генеративен ИИ, платформи на социални медии и инфлуенсъри.

¹³ https://joint-research-centre.ec.europa.eu/projects-and-activities/education-and-training/digital-transformation-education/digital-competence-framework-citizens-digcomp_en

¹⁴ <https://okm.fi/en/new-literacies-programme>

Тематично направление	Към края на началния/прогимназиялния етап на основното образование учещите ще могат да... (с подходящи насоки)	Към края на гимназиялния етап на средното образование учещите ще могат да... (самостоятелно и отговорно)
Намиране на информация в интернет	● Използват основни ключови думи, филтри и гласово търсене с цел намиране на информация. ● Отчитат факта, че резултатите от търсенето и последователността от видеоклипове се задават от алгоритми и да установяват спонсорирано или промотирано съдържание. ● Потърсят помощ, когато резултатите изглеждат подвеждащи или неподходящи.	● Планират стратегии за търсене, включващи множество стъпки, с помощта на оператори (и/или, кавички) в различни търсачки, бази данни и инструменти с ИИ. ● Обяснят как алгоритмите за подреждане и препоръки влияят на видимостта на информацията и да коригират подхода за търсене, за да получат балансирани резултати.
Преценка на достоверността и генерирано от ИИ съдържание	● Определят кой е създал даден уебсайт, пост или видео и да разграничават фактите от мненията в съдържанието на инфлуенсърите. ● Откриват очевидно фалшиво съдържание, генерирано от ИИ (например убедителни фалшификати, автоматично генериран текст), и да поискат проверка на изненадващи твърдения.	● Проявяват систематично критичност към източниците по отношение на материали, генерирани от хора и от ИИ: проверка на фактите, проучване на препратките, съпоставяне с достоверни източници. ● Различават техники за невярна информация, дезинформация и манипулиране; да докладват подозрително или вредно съдържание чрез подходящи канали.
Създаване и споделяне на цифрово съдържание	● Създават кратки съобщения, изображения или презентации с помощта на одобрени активи и подходящи настройки за споделяне. ● Създават съвместно обикновен контролен списък „Безопасно използване на социалните медии“ за своите съученици.	● Проектират и прецизират цифрови продукти с богато съдържание (видеоесе, подкаст, интерактивна уебстраница) и меродавна брошура относно безопасността за училищната общност, като избера правилните лицензи на Creative Commons или съобразени със специфичните потребности лицензи за всички елементи, генерирани от хора или от ИИ.
Авторско право, лицензиране и собственост	● Признават факта, че творческите произведения, като например музика, снимки, истории и видеоклипове, принадлежат на техните създатели. Разбират, че създадените от ИИ произведения следва да бъдат обозначени, така че хората да знаят откъде идват.	● Откриват ресурси с лиценз за свободен достъп, да прилагат или определят лицензи за собствените си произведения и да спазват законовите изключения (цитати, пародия, използване с образователна цел), когато включват материали, принадлежащи на трети страни или генерирани от ИИ.

Неприкосновеност на личния живот, данни и алгоритми

- Използват силни пароли, да искат разрешение, преди да споделят лични данни, и да разпознават признаците на защитените връзки (икона с катинар, „https“).
- Забелязват кога персонализираните препоръки приличат на вмешателство.
- Преглеждат настройките за неприкосновеност на личния живот, да управляват разрешенията на приложения, да позволяват двуфакторно удостоверяване, да експортират или изтриват данни в дадена платформа и да анализират как алгоритмите за проследяване и препоръки оформят личните информационни канали и цифровия отпечатък.

Цифрово благосъстояние и поведение в интернет

- Посочат любимите си приложения и игри, да опишат положителните и отрицателните аспекти и да следват основни протоколи за безопасност в интернет, включително за докладване на вредно съдържание.
- Тълкуват времето, прекарано пред екран, и регистрите на дейностите, да оценяват характеристиките на дизайна, насочени към убеждаване (безкрайно превъртане, уведомления), да постигат баланс между онлайн и офлайн дейности и да моделират етичното, критично и отговорно взаимодействие с медии, при които се използва ИИ, за своите съученици. Знаят как да разпознават вредно съдържание, как да реагират и как да докладват за него.

Дейност 6: Проучете цифровите права и принципи за учениците

Поискайте от учениците първо да създадат свой собствен набор от цифрови права и принципи. След това може да сравните идеите, които са им хрумнали по време на урока, с „Декларацията относно европейските цифрови права и принципи за цифровото десетилетие“¹⁵, подписана от Европейския парламент и от Съвета през 2022 г. Налична е и опростена версия за използване от деца¹⁶.

Наред с другите предложени права, в декларацията се предвижда, че:

- На децата и младежите следва да се осигурят повече възможности да правят безопасен и информиран избор и да изразяват креативността си в онлайн средата.
- Децата имат право да бъдат защитени от всички престъпления, извършени чрез цифрови технологии или улеснени чрез тях.
- Всеки има право на защита на личните данни онлайн. Това право включва контрол върху начина, по който се използват неговите данни, и върху това с кого се споделят.
- Всеки следва да има достъп до цифрови технологии, продукти и услуги, които да са безопасни, сигурни и да защитават неприкосновеността на личния живот още при проектирането.
- Всеки има правото на свобода на изразяване в онлайн средата, без да се страхува от цензура или сплашване.

Дейност 7: Проследете цифровия си отпечатък

- Направете заедно с учениците проучване относно цифровите отпечатъци и обсъдете до каква степен Вашите отпечатъци са създадени активно или пасивно. Опитайте се да разберете до каква степен Вашите данни се предават на трети страни в образователния сектор или извън него. Обмислете заедно с класа ползите (напр. оптимизация, персонализиране) и недостатъците (нарушаване на неприкосновеността на личния живот), които е възможно да произтичат от това, както и как учениците могат най-добре да управляват своето присъствие в интернет.

¹⁵ <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/european-declaration-digital-rights-and-principles>

¹⁶ Европейски цифрови права и принципи | Изграждане на цифровото бъдеще на Европа.

6. Дезинформация: за какво става въпрос?

Невярна информация

доказуемо невярна информация, която се разпространява без намерение за заблуда и често се споделя, защото потребителят смята, че е вярна.

Дезинформация

доказуемо невярна или подвеждаща информация, която се създава, представя и разпространява с цел да се извлече икономическа изгода или съзнателно да се въведе в заблуждение обществеността. Последствията от нея могат да бъдат в ущърб на обществения интерес.

Злонамерена информация

фактологично вярна информация, която се използва с цел нанасяне на вреда.

Като цяло дезинформацията се създава, представя и разпространява с цел да се извлече икономическа изгода или съзнателно да се въведе в заблуждение. Следните примери дават представа за видовете дезинформация, с които учениците се срещат както в класната стая, така и извън нея. Във всеки от тези сценарии има умисъл за въвеждане в заблуждение и манипулиране на мненията, емоциите и действията на хората.

1. Твърдения, че с недоказани лечения могат да се излекуват тежки заболявания, например рак, че използването на слънцезащитни продукти е свързано с недостиг на витамин D или че т.нар. „чудодейни“ диети могат да Ви помогнат да намалите теглото си.
2. Неверни послания, например обвиняване на европейските институции, че планират да забранят колите, да наложат данъци по отношение на домашните любимци и да откраднат спестяванията на гражданите с цел финансиране на войни.
3. Дезинформация относно изменението на климата, което често е свързано с екстремни метеорологични явления, като например горски пожари, които унищожават домове, наводнения, които засягат големи области, или горещи вълни, които причиняват значителен брой смъртни случаи.

Справяне с дезинформацията

Докато учениците развиват своята социална идентичност и изграждат своя мироглед, те се сблъскват с широк диапазон от информация, част от която е полезна и поучителна, а

друга — невярна, подвеждаща и манипулативна. През 21-ви век голяма част от тази информация е онлайн или се предава чрез социалните медии.

В съвременния свят дезинформацията може да се разпространява значително по-далеч, по-бързо, по-обстойно и по-широко от истинската информация, особено с оглед на злоупотребите с изкуствения интелект. Направете справка с раздел 7 относно генеративния изкуствен интелект (ИИ) за повече информация и съвети как Вашите ученици да придобият уменията и знанията, от които се нуждаят, за да се справят с дезинформацията, създавана и разпространявана чрез злоупотреба с генеративен ИИ.

Дезинформацията може потенциално да доведе до вредни последствия за отделни лица и групи и за обществото. Освен това тя може да приема множество форми. Въздействието от нея може да бъде различно по значение — от относително безвредно до целенасочено манипулиране на информация с цел деморализиране на населението, разделяне на обществото, подкопаване на доверието и увереността в собствената преценка или дори дискредитиране на държавните институции по време на конфликти.

Основна характеристика на всяка дезинформация обаче е това, че измислиците, невярната информация и мненията се представят като факти и като „истината“. Освен това дезинформацията доста често зависи от провокирането на емоционална реакция. Такава реакция, независимо дали става въпрос за страх, шок или гняв, често може да замъгли преценката на получателя, в резултат на което той може да разпространи дезинформацията, без

да отдели необходимото време, за да провери дали разпространяваните твърдения са верни. Определянето на степента, в която емоциите играят роля при разпространението на дезинформация, представлява предизвикателство, тъй като хората често могат да реагират по изключително различен и непредвидим начин на една и съща информация. Такива реакции често зависят от контекста и моментното емоционално състояние на съответния човек, поради което е трудно да се прецени как отделните хора ще реагират на различни новини или информация.

Предупредителна бележка 2: Внимавайте за следните видове подвеждащо съдържание

- **Фалшиво приписване:** автентични изображения, видеоклипове или цитати, взети от други събития.
- **Фабрикувано съдържание:** съдържание, което е измислено, понякога в съчетание с истинско съдържание.
- **Измамни източници:** например уебсайтове, блогове или потребителски профили, които се представят за добре позната марка или лице, или за приятел (от училище).
- **Фалшива връзка:** съдържанието не съответства на заглавието/надписите.
- **Фалшив контекст:** предадената информация по принцип е точна, но в неточен контекст.
- **Подправено съдържание:** съдържанието, като статистически данни, графики, снимки и видеоклипове, е променено или подправено. Това включва както евтини, така и убедителни фалшификати.
- **Злонамерена информация, използвана като оръжие:** преувеличени и пресилени факти.
- **Заключения, основани на слухове:** категорични заключения въз основа на информация, представена като „слухове“.

Характеристики на дезинформацията

Дезинформацията може да се появи в много контексти и на много различни платформи. Част от нея е специално насочена към младежите и има за цел да им се повлияе. Често срещани характеристики на дезинформацията са:

- въздействие на емоциите на лицето, към което е насочена. Това затруднява логическото и критичното мислене;
- атака срещу опонента — насърчава възгледи за действителността от типа „Ние срещу тях“;
- опростяване фактите и изключване контекста, като дадена идея се повтаря отново и отново; пренебрегват се нюансите на фактите, като се представя само едната страна на нещата;
- манипулиране на изображенията по разнообразни начини, например ретуширане и изрязване, което все по-трудно се открива поради ИИ (вж. раздела относно генеративен ИИ за повече информация);
- изваждане на изображенията от първоначалния им контекст и са съчетание и/или манипулиране с други изображения, музика/звук и текстове, за да се придаде ново значение;
- използване на известни хора и знаменитости, на които целевата група се възхищава;
- неподатливост на доказателства, с които се прави опит да бъде опровергана;
- понякога се съчетава със съдържание, което не нанася вреди (симпатични котки, шеги), за да изглежда безвредна;
- използват се подвеждащи заглавия (кликбейт); разпространява се чрез ботове или координирани мрежи, за да се увеличи обхватът и да се симулира популярност;
- създават се фалшиви експерти или източници, които изглеждат надеждни, и все по-често се използват убедителни фалшификати.

Дейност 8: Анализирайте конкретен случай на дезинформация

Изберете един или повече текстове, които очевидно съдържат дезинформация и за които има налични и леснодостъпни доказателства за противното. Справката с уебсайтове за проверка на факти (например на членовете на Европейската мрежа за стандартите за проверка на достоверността на данните)¹⁷ може да Ви помогне в търсенето. Накарайте учениците да разгледат текста(овете) и ги попитайте дали могат да открият описаните по-горе характеристики. Нека най-напред да направят това самостоятелно, а след това в малки групи, за да се постигне максимална ефективност на ученето.

Защо се създава и разпространява дезинформация?

След като учениците разберат определението за дезинформация, често възникват следните въпроси: „Защо хората създават дезинформация? Какво ги мотивира?“. Можете да им помогнете да намерят отговор на тези въпроси.

Важно е учениците да знаят, че има няколко причини, поради които се създава и разпространява дезинформация. В идеалния случай те могат сами да проучат този въпрос, но като учител е важно да дадете обратна информация след такава задача и да обясните, че определени лица или групи създават дезинформация, за да влияят на другите. Това може да се прави по идеологически причини, за да се убедят хората, че определено политическо мнение е правилно, за да се постигне финансова печалба или за предизвикване на объркване и съмнение в собствената преценка в по-широк план. Това може да се прави и от злонамерени участници с цел да се повлияе на общественото мнение и да се подкопае обществената устойчивост. Що се отнася до някои по-леки случаи на дезинформация, бихте могли да споменете, че тя може да бъде създадена, за да забавлява (например някои форми на сатира) и в тези случаи измамата има за цел да се спечелят последователи. Поради тази причина е важно учениците да познават различните мотиви за създаване на дезинформация, формите, които тя може да приеме, и потенциалните вреди, които може да причини.

Идеи, които да обмислите

- Разговаряйте с учениците (първо общо, а след това и по-лично, ако атмосферата в групата го позволява) за това какви видове онлайн информация предизвикват емоции като гняв, тъга, гордост, тревога.
- Обсъдете какво може да накара учениците да споделят съдържание, без да се замислят. Попитайте ги дали могат да дадат примери от личен опит. Напомнете им, че силните емоции, като например радост или гняв, затрудняват рационалното и критично мислене.
- Обсъдете значението на оценката на източниците. Добро основно правило за достоверните източници е, че в тях ясно се посочва откъде е почерпена информацията. Напомнете на учениците, че дори в надеждните източници понякога се допускат грешки, поради което е препоръчително източниците да се съпоставят с поне още един друг източник на информация.

Дейност 9: Проучете причините за създаване на дезинформация

След като обсъдите защо се създава дезинформация, накарайте учениците да проучат въпроса онлайн. Това може да се направи като по-обща задача или да се възложи на малки групи да проучат причините, поради които хората (или организациите) може да искат да разпространяват дезинформация, например за изменението на климата, за бежанците и мигрантите, за религиозните малцинства, сексуалните малцинства, жените и т.н. Накарайте малките групи да представят една на друга това, което са открили. Кои са общите характеристики и различията?

За по-малките ученици можете да изберете теми, които са по-лесни за възприемане по подходящ за възрастта им начин.

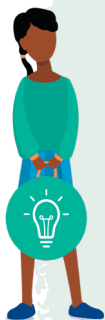
Преди да възложите тази задача на учениците обаче, добре е първо сами да направите проучване по темата, за да можете по-добре да ръководите разговора в клас.

Полезно е учениците да знаят, че разпространяването на дезинформация може да доведе до икономическа изгода както за отделни лица, така и за самите платформи на социалните медии. Това е обсъдено по-подробно в раздел 8 относно платформите на социалните медии и инфлуенсърите.

Колкото по-зрелищна и противоречива е информацията, представена в интернет и в платформите на социалните медии, толкова по-вероятно е хората да я прочетат и споделят, което означава, че създателите на новината получават повече приходи от реклама. Тези, които разпространяват невярна и/или подвеждаща информация, ще се опитат да накарат възможно най-много хора да я споделят. Фалшивите „новинарски“ сайтове, създадени, за да копират истински новинарски сайт, са един от ефективните инструменти за разпространение на дезинформация с цел финансова печалба. Фактът, че повечето платформи на социалните медии до голяма степен са проектирани да ни окуражават да останем загледи в екраните, означава, че този вид зрелищно съдържание се появява по-често в информационните канали на учениците от по-балансираното и поради това не толкова зрелищно съдържание.

Съвет 5: Подчертайте какво могат да направят учениците, за да намалят дезинформацията

В онлайн пространството, и по-специално в онлайн платформите, съществуват множество начини, чрез които отделните хора могат да допринесат за ограничаване на разпространението на вредно или незаконно съдържание, например чрез функциите за докладване, предлагани от такива платформи. Ако успеете да убедите учениците, че могат да променят нещо, това може да доведе до допълнителни конкретни дейности в класната стая и в училище за разработване на стратегии за противодействие на дезинформацията.

Идеи, които да обмислите

След като учениците са установили, че дезинформацията води до различни заплахи, задайте им следните въпроси относно отговорността:

- Кой носи отговорност за спирането на разпространението на дезинформация както в традиционните медии, като например телевизионни станции и вестници, така и в платформите на социалните медии?
- Как платформите на социалните медии и традиционните медии могат най-добре да постигнат баланс между гарантирането на свобода на словото и намаляването на дезинформацията?
- Каква е ролята на държавата за ограничаване на дезинформацията?
- Какви са ролята и отговорността на потребителите на технологии — като самите ученици и общността? Могат ли те да играят някаква роля?

Дезинформацията може да се разпространява и с идеологическа цел. Например екстремистките организации се опитват да спечелят хора за своята кауза чрез дезинформация и се стремят да набират нови членове. Друга форма на дезинформацията за идеологически цели е разпространяването от държавата дезинформация и пропаганда. Такава дезинформация може да бъде създадена от недемократични режими, за да се прокарат интересите на държавата с намерението да се повлияе на общественото мнение (в същата или в друга държава). Това явление може да бъде особено широко разпространено

преди избори, когато т.нар. чуждестранно манипулиране на информация и вмешателство (FIMI) може да застраши демократичния процес. Подобна дезинформация може да задълбочи разделението в обществото, да очерни определени малцинства и засегне и други държави.

Дейност 10: Обсъдете свободата на медиите

Обсъдете с учениците дали е по-малко вероятно свободните медии да разпространяват дезинформация, отколкото цензурираните от държавата медии. Можете също така да посетите сайта на световния индекс за свобода на печата и да покажете на учениците сайта, което Вашата държава заема по отношение на свободата на медиите¹⁸. Уебсайтът е визуален, интерактивен и наличен на шест езика.

Предупредителна бележка 3: Внимавайте, когато помагате на учениците да създадат свой собствен пример за дезинформация

Учителите/преподавателите понякога вземат решение учениците да създадат свой собствен пример за дезинформация в духа на ученето чрез практика. Например учителят по изобразително изкуство може да накара учениците да създадат евтини фалшификати с помощта на цифрови технологии, за да демонстрира как се създават те. Това може да доведе до по-добро разбиране на начина, по който се създават евтини фалшификати. Съществуват обаче и рискове, като е важно да се гарантира, че такива дейности се придружават от внимателно обсъждане на използването на нови умения по неподходящи начини.

Оценка на достоверността на информацията и как да се разпознават и използват легитимни източници

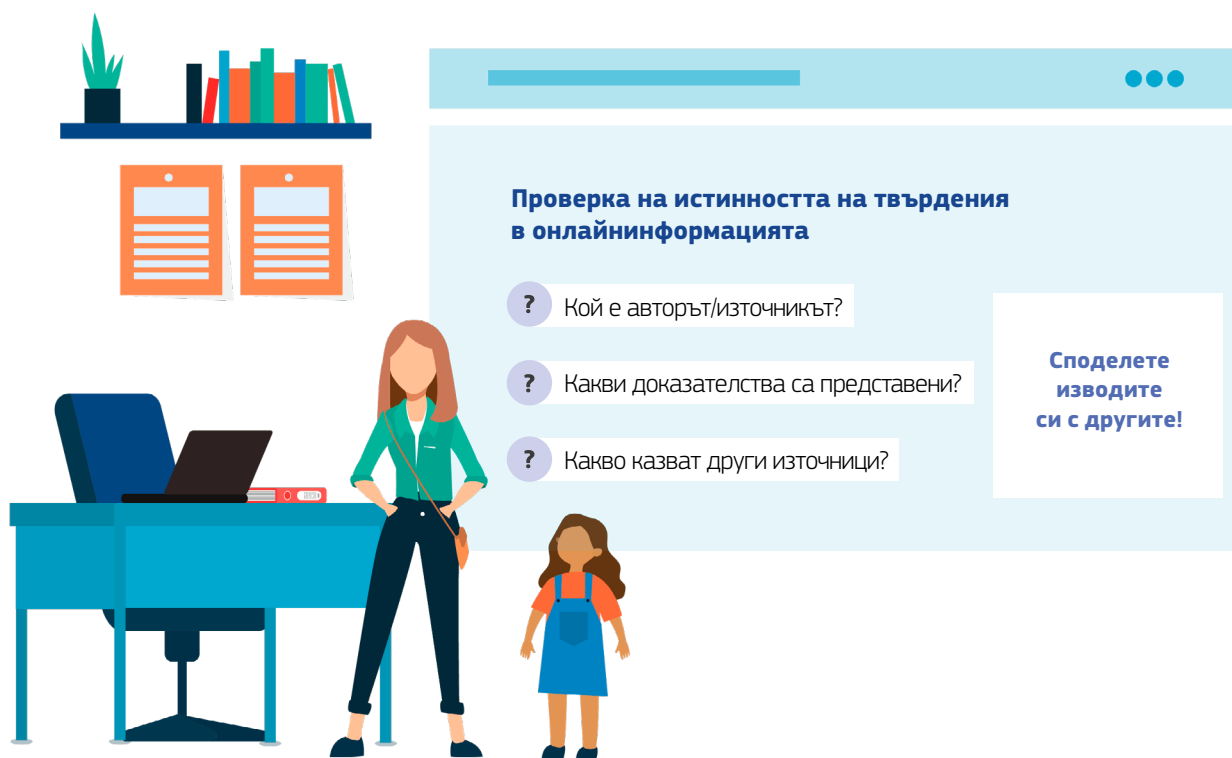
Достоверността на информацията може да бъде оценена по разнообразни начини, няколко от които са лесни за възприемане и обсъждане в класната стая. Често срещани измежду тях са проверката на фактите, предварителното и последващото разобличаване.

Проверката на фактите е процесът на проверка дали информацията е вярна или невярна. Тя може да се

¹⁸ <https://rsf.org/en/index>

осъществи с всякакъв вид медии (включително текст, аудио и визуални изображения). Професионалните проверители на факти помагат на обществеността да взема информирани решения. За да служат най-добре на обществения интерес, независимите проверители на факти в Европа се стремят да следват най-високите стандарти за методика, етика и прозрачност, като например Кодекса на стандартите, разработен от Европейската мрежа за стандартите за проверка на достоверността на данните¹⁹. Целта е те да извършват своята дейност безпристрастно и прозрачно, без да проявяват предразсъдъци или лична предубеденост.

За да определят учениците дали информацията е надеждна, могат да зададат следните въпроси: *Кой е авторът? Какви са доказателствата и какво показват други достоверни източници, а също и кои източници са достоверни?* При проверката на фактите често са полезни търсенията на текст и обратните търсения на изображения. Такива търсения могат да помогнат да се определи дали даден текст е точен и дали дадено изображение е манипулирано, и/или изваден(о) от контекста. Проверката на фактите е полезна както преди, така и след публикуването на информацията.

¹⁹ Кодекс на стандартите — Европейска мрежа за стандартите за проверка на достоверността на данните (EFCSN).

Идеи, които да обмислите

- Запознайте учениците с уебсайтовете на подходящи местни проверители на факти в местни или национални медии, включително традиционни, или в международни медии.
- Поканете в клас/училище гостуващи лектори, включително журналисти или проверители на факти, които да поговорят за дезинформацията и проверката на факти.
- Проучете кои местни, национални или международни организации могат да предложат помощ при проверката на факти и се свържете с тях. Добра отправна точка е Европейската обсерватория за цифрови медии (EDMO)²⁰, която свързва служби за проверка на факти в целия Европейски съюз²¹.

Предварителното разобличаване е процес, при който хората се предупреждават предварително относно механизмите и поведението, които се използват за разпространение на дезинформация, с цел изграждане на устойчивост. То се основава на логиката, че превенцията е за предпочитане пред лечението. За по-подробна информация, вижте раздел 9 относно предварителното разобличаване.

Разобличаването се извършва след появата на невярна информация. Целта е да се коригира невярна информация и да се предотврати опасността други хора да повярват на информация, която е доказуемо невярна. Хората, които четат или виждат информацията, „прояждат“, че тя само се представя като факт и/или истина. За разобличаването на невярната информация и дезинформацията могат да се използват различни стратегии за проверка на фактите.

Разбиране на различните измерения на дезинформацията

Технически аспекти на дезинформацията

Повечето ученици знаят как да използват цифрови устройства, но не и как да ги използват отговорно или как съвременните технологии улесняват разпространението на дезинформация. Например, макар че ИИ представлява мощен инструмент за справяне с дезинформацията и невярната информация, с него може и да се злоупотреби, като се създаде синтетично съдържание, например убедителни фалшификати — синтетични изображения, манипулирани видео- и аудиоматериали. Вж. раздел 7 за повече информация по тази тема. Мрежите от ботове могат да разпространяват неточна информация онлайн.

Разбирането на техническите аспекти на дезинформацията дава представа как действа тя.

Идеи, които да обмислите

- Попитайте учениците дали знаят как работят алгоритмите, кликбейтът и ботовете (от технологична гледна точка), като същевременно трябва да имате увереност, че можете да отговорите на евентуалните им въпроси по тези теми.
- Възложете на учениците да извършат целенасочено проучване (вместо да дават отговори на горните въпроси). Накарайте ги например да потърсят в интернет един-два кратки видеоклипа с насоки, които според тях обясняват добре тези технически аспекти. Изберете един или два, които да покажете на класа.
- Прегледайте все по-често срещаните образователни игри онлайн, които дават възможност на учениците и на други хора да разберат как действа дезинформацията.

Етични аспекти на дезинформацията

В допълнение към технологичните аспекти на дезинформацията обсъждането на етичните аспекти на дезинформацията с учениците може да даде по-пълна представа не само за това как действа дезинформацията, но и как може да вреди, какви видове вредни последствия може да има за хората и обществото, а също и какви са собствените им отговорности в цифровата сфера, по-специално отговорността им да не споделят дезинформация и да предупреждават другите за нея.

Съвет 6: Направете връзка с правата на човека

Обсъждането на въпроси, свързани с правата на човека, като например свободата на печата, свободата на словото и свободата на информацията, както и как и защо платформите на социалните медии подбират съдържанието, може да даде на учениците допълнителна представа за дезинформацията и предизвикателствата, свързани с нейното разпространение.

²⁰ <https://edmo.eu/>

²¹ <https://edmo.eu/about-us/edmo-hubs/>

Идеи, които да обмислите

- Разгледайте скорошните инициативи в областта на политиката на ЕС за ограничаване на разпространението на дезинформация (напр. Кодекса за поведение на ЕС във връзка с дезинформацията от 2025 г.²², Акта за цифровите услуги²³ и Акта за изкуствения интелект²⁴, когато е целесъобразно).
- Проучете допълнителни ресурси на ЕС, като например насочения към учители инструментариум за откриване на дезинформация и борба с нея²⁵.
- Приканете учениците да оценят рекламите и да се запитат какво искат да постигнат рекламоделите и защо. Различава ли се това от дезинформацията? Как?
- Обсъдете с учениците как демокрацията е основана на свободата на словото. Следва ли да бъде разрешена всякаква свобода на словото дори ако тя е доказуемо невярна и причинява вреда?
- Разработете кампания с учениците, която да предупреждава другите членове на училищната общност за най-разпространените прояви на дезинформация към съответния момент.

Финансово измерение на дезинформацията

Платформите на социалните медии генерират приходи, като събират огромни количества потребителски данни с цел изграждане на подробни поведенчески профили. Впоследствие тези профили се използват за продажбата на прецизно насочено рекламно пространство, което формира гръбнака на моделите на стопанска дейност на платформите. Разпространителите на дезинформация обаче все по-често използват същите инструменти за насочване, за да адаптират невярно или подвеждащо съдържание към конкретни аудитории, като по този начин увеличават максимално неговия обхват и въздействие. В

много случаи това съдържание е замислено да насочва потребителите да отворят монетизирани уебсайтове, като генерира приходи чрез реклами. Информационните канали, основани на предпочитания, задълбочават въздействието на този модел.

Идеи, които да обмислите

- Попитайте учениците какво купуват онлайн. Попадали ли са на някакъв вид измама, когато използват интернет? Какви видове измама? Защо дружествата си служат с измама?
- Попитайте учениците кои дружества биха имали интерес да се насочат към тяхната възрастова група чрез маркетинг? Ако пожелаят, те могат да разкажат и за собствените си преживявания.
- Попитайте учениците дали знаят какво е фишинг. Обяснете им, ако не знаят. Какви вреди причинява фишингът?

Когнитивни и емоционални измерения на дезинформацията

Част от причините, поради които може да е трудно да се убедят хората, че определена информация е невярна, са свързани с общи когнитивни и емоционални, но много характерни за човека механизми, които ни карат да бъдем неподатливи на коригираща информация. Представянето на факти и истини често не може да убеди хората, че възгледите им са погрешни. Много от нас също така смятат, че не са особено податливи на дезинформация. Поради това е изключително важно младежите да развият отворено мислене, да приемат, че реалността е многопластова, че няма лесни отговори на сложни въпроси и да им се помогне да се научат как да толерират неясноти.

22 <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/code-conduct-disinformation>

23 <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/digital-services-act>

24 <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj/eng>

25 Бъдете бдителни в интернет: можете ли да откривате манипулиране на информация? — Европейски съюз.

Извод 4: Защо младежите може да бъдат убедени да вярват на това, което виждат онлайн

- *Потребност от принадлежност:* всички ние сме отделни личности със своите индивидуални убеждения и ценности, но същевременно сме и социални същества, които имат силна потребност да принадлежат към социални групи. Извличаме много ползи от принадлежността си към социални групи и обикновено сме готови на жертви (включително пренебрегване на доказателства, които противоречат на възгледите ни), за да запазим груповата си идентичност.
- *Склонност към потвърждаване:* хората от всички възрасти имат несъзнателното психологическо желание да търсят потвърждение на съществуващите си убеждения, а не информация, която може да ги опровергае или усложни.
- *Склонност към отхвърляне:* склонността на хората да пренебрегват или отхвърлят информация и твърдения, които противоречат на техните убеждения, дори когато тяхната истинност може да се докаже.
- *Фалшиво усещане за консенсус:* (младите) хора са склонни да надценяват броя на другите хора, които споделят техните (погрешни) убеждения.
- *Стаден принцип:* дадена идея или убеждение се следва, защото изглежда, че всички го правят.
- *Наивен реализъм:* склонността на хората да вярват, че са разумни, обективни и безпристрастни, когато тълкуват това, което виждат около себе си, и че другите са неразумни, пристрастни или погрешно информирани.
- *Ефект на продължаващото влияние:* явлението, при което дискредитираната (дез) информация продължава да влияе на нашето поведение и убеждения. Хората продължават да разчитат на невярната информация, когато тълкуват и анализират информация и правят преценки.

Предупредителна бележка 4: Внимавайте за конспиративни теории

Конспиративните теории са особен вид дезинформация и могат да бъдат особено неподатливи на оспорване с факти и доказателства. Поради своето естество те трудно могат да бъдат опровергавани. Освен това т.нар. ефект на продължаващото влияние при тях е особено силен. Поради това разглеждането на конспиративни теории с учениците може да изисква повече внимание.

Основните аспекти на конспиративните теории обикновено включват следното:

- опит да се манипулират мнения и убеждения;
- по-широк обществен възглед за това какво е добро и лошо в света, а не просто отделни фрагменти от фалшива информация;
- склонност да се посочват жертви (често от собствената социална група) и извършители (други);
- често срещан стремеж да се засили чувството за групов принадлежност (ние срещу тях) и да се призове към действие;
- прехвърляне на вината за негативните събития върху неуловими, скрити и тайни „реалности“ и организации;
- презумпция, че влиятелни групи от хора крият неща от нас и се опитват да ни навредят;
- обсъждането на темата въз основа на факти често се затруднява, тъй като теориите могат да бъдат представени като въпроси: „Само питам не е ли подозрително, че...“;
- разчита се на емоциите и на неподатливост на всякакъв вид доказателства;
- възможна икономическа или политическа полза за тези, които разпространяват фалшиви конспиративни теории.

В допълнение към дейностите, предложени в настоящия раздел, в раздела с ресурси ще намерите и примерен план на урок.

7. Генеративен изкуствен интелект и дезинформация

Генеративният изкуствен интелект (ИИ) се отнася до системи с ИИ, проектирани за генериране на ново съдържание, например текст, изображения, код, аудио- и видеоклипове. Моделите на генеративен ИИ се обучават чрез модели и структури от големи количества данни, позволяващи им да създават оригинално съдържание, което изглежда автентично и реалистично.

Инструментите с ИИ могат да бъдат отлични партньори за тренировка и да подпомогнат провеждането на „мозъчна атака“. Освен това те могат да се използват като мощни образователни ресурси, но не са безпогрешни. Възможно е тези системи неволно да създадат неточно, пристрастно или подвеждащо съдържание, което може да има отрицателни последици за цялостното благосъстояние и психичното здраве. Причините за това са няколко, например:

- големите езикови модели (LLM) са обучени с помощта на материали, взети от интернет, които може да съдържат ненадеждна или пристрастна информация;
- системите с генеративен ИИ не „разбират“ съдържанието. Те предвиждат следващата дума въз основа на модели, а не на човешка логика или истина. Това може да доведе до „халюцинации на ИИ“ — подробни твърдения, които звучат уверено, но са неверни;
- командите, подадени от ползватели на генеративен ИИ, може да не са достатъчно конкретни или резултатите да бъдат изтълкувани погрешно.

Като преподавател следва винаги да проверявате резултатите от генеративен ИИ, защото съществува риск от неволно разпространение на съдържание, което изглежда достоверно, но е невярно или подвеждащо. Това може да обърка учениците, да подсили неверните послания и в крайна сметка да подкопае доверието както в технологията, така и в преподавателя, който я използва.

Грамотност в областта на ИИ, училища, учители и учещи

Грамотността в областта на ИИ дава възможност на учещите да взаимодействат с ИИ, да го използват за създаване на съдържание, да го управляват и проектират, като същевременно оценяват по критичен начин произтичащите от него ползи, рискове и етични съображения. Грамотността в областта на ИИ също така изисква критично мислене за това кога, къде и как следва да се използва ИИ, за да се гарантира, че нуждите на хората се обслужват по справедлив начин. Разработеният от Европейската комисия и ОИСР проект на рамка за грамотност в областта на ИИ за основното и средното образование²⁶ осигурява добро въвеждане по отношение на уменията и компетентностите, от които се нуждаят учениците. Освен това в Рамката за цифрова компетентност на преподавателите²⁷ са очертани конкретните компетентности, от които се нуждаят преподавателите, за да интегрират цифровите технологии, включително ИИ, по ефективен и етичен начин.

В качеството си на учител изпълнявате ключова роля за насърчаване на грамотността на учениците в областта на ИИ. За изпълнението на тази роля обаче трябва да разполагате с необходимите знания и умения, за да интегрирате ИИ по отговорен и ефективен начин в преподавателската си дейност, което ще даде възможност на учениците да станат информирани цифрови граждани.

Извод 5: Компетентности във връзка с ИИ, изисквани от учителите

- **Разбиране** на генеративния изкуствен интелект, изразяващо се в познаване на начина, по който работи, включително потенциала му да създава неточна, пристрастна или подвеждаща информация.
- Критична **оценка** на създаденото с ИИ съдържание чрез **проверка на фактите, проверяване** на източниците за **оценка** дали то е точно, пристрастно и дали представлява дезинформация.

²⁶ <https://ailliteracyframework.org/>

²⁷ DigCompEdu — Съвместен изследователски център: Научен център на ЕС.

- **Разработване** на специализирани стратегии за подпомагане на учениците, които имат затруднения в обучението.
- **Интегриране** на грамотността в областта на ИИ и на цифровата грамотност в учебния план чрез интердисциплинарни уроци, позволяващи адаптиране, за да се помогне на учениците да изградят устойчивост спрямо невярната информация.
- **Насърчаване** на критичното проучване чрез изграждане на култура в класната стая, насърчаваща любопитството, критичните въпроси и строгата проверка на цялото цифрово съдържание, особено на генерираното от ИИ съдържание.
- **Разбиране**, че технологията на ИИ се развива с бързи темпове, което се отнася и за формите на дезинформация и убедителните фалшификати. Ето защо е важно да се получава актуална информация и редовно да се следят новостите, например чрез партньорско обучение.

В съответствие с Акта на ЕС за изкуствения интелект²⁸ внедряването на системи с ИИ в образованието е важно, за да се насърчи висококачествено цифрово образование и обучение и да се даде възможност на всички учащи се и на всички преподаватели да придобиват и споделят необходимите цифрови умения и компетентности, включително за медийна грамотност и критично мислене, за да участват активно в икономиката, обществото и демократичните процеси. Съгласно Акта на ЕС за изкуствения интелект, когато образователните институции, например училищата, изпълняват ролята на внедрител, те следва да гарантират, че персоналът, на който е възложено внедряването на система с ИИ, разполага с подходящите компетентности, обучение, правомощия и подкрепа, за да може да направи това.

Освен това Комисията разработи Етични насоки за преподавателите относно използването на изкуствен интелект и на данни при преподаването и ученето, които могат да помогнат на учителите да разберат по-добре възможностите и предизвикателствата, до които води ИИ в контекста на образованието²⁹.

Съвет 7: Какво трябва да се има предвид при използването на генеративен ИИ

- Резултатите от генеративен ИИ изискват внимателна проверка — научете учениците да проучват дали резултатите от система с ИИ следва да бъдат приети, преразгледани или отхвърлени.
- Използвайте инструментите с ИИ по креативен начин, за да задоволите различните нужди на учениците, особено на тези със специални или допълнителни образователни потребности.
- Подчертайте ролята на ИИ и неговото въздействие върху нашето ежедневие. Например платформите на социалните медии използват ИИ в алгоритмите си за препоръки, за да оформят съдържанието, което виждаме.

²⁸ Регламент (ЕС) 2024/1689 — BG — EUR-Lex.

²⁹ Етични насоки за преподавателите относно използването на изкуствен интелект - European Education Area

Генеративен изкуствен интелект

Макар че с приложенията с генеративен ИИ могат да се анализират огромни количества данни с впечатляваща скорост, те имат и значителни ограничения. Инструментите с ИИ не са неутрални; техният облик е продиктуван от решенията на хората, които ги изграждат, както и от наличните онлайн данни. Човешките решения и обществените предубеждения влияят на резултатите от ИИ — от избора на данни за обучение и неговите източници до начина на обработване на данните.

Инструментите с генеративен ИИ, които създават текстове, се хранят от усъвършенствани компютърни програми, наречени големи езикови модели (LLM). LLM се обучават чрез обработване на огромни количества данни, голяма част от които произхождат от интернет. Самият интернет обаче представлява смесен източник на информация: той съдържа както надеждна, така и ненадеждна информация, а също така и пристрастно съдържание и вредни стереотипи. Тъй като LLM се обучават от тези данни, те могат неволно да възпроизведат въпросните проблеми. А дори когато се обучават с точни данни, инструментите с ИИ също могат да създадат ново, потенциално неточно съдържание.

Вследствие на това генерираното от ИИ съдържание понякога може да съдържа дезинформация, материал от предубедени източници или потенциал за халюцинации. Поради това е изключително важно всички резултати, получени от система с генеративен ИИ, да се оценяват критично и да се гарантира внимателна проверка. Освен това може да подобрите резултатите от система с ИИ, като използвате ясни команди и ги прецизирате.

Дейност 11: Използвайте инструменти с ИИ за развенчаване на митове

Инструментите с ИИ могат да се използват за развенчаване на митове или за проверка на факти от ученици на всякаква възраст, включително на начален етап на основното образование. Инструментите с ИИ са изключително мощни, но си остават компютри, като може понякога да допускат грешки. Те наподобяват много полезни асистенти, но все пак трябва да мислим самостоятелно и да търсим повече информация за основа на заключение!

Например:

Представете си, че виждате твърдение в социалните медии, че в действителност Земята е плоска. Може да поискате от ИИ инструмент да потвърди това твърдение.

Команда: *Прочетох в социалните медии, че Земята е плоска. Вярно ли е това?*

Очакван резултат: *Не, Земята не е плоска.*

Обсъдете защо ИИ инструментът казва това.

Може да продължите да задавате въпроси и да поискате обосновки или източници.

Втора команда: *Какви доказателства съществуват, че Земята не е плоска?*

Очаквани резултати:

- *Когато корабите изчезват зад хоризонта, първо се скрива корпусът им.*
- *Сянката на Земята върху Луната по време на затъмнение е кръгла.*
- *Хората са правили пълна обиколка около Земята.*

Може да продължите цикличния процес толкова дълго, колкото е необходимо, както и да обсъдите по какъв начин могат да се използват ИИ в други случаи.

ИИ не притежава разбиране, подобно на човешкото — той обработва данни

ИИ борави с данни, обработва и създава данни, дори да не притежава разбиране или осъзнатост, подобни на човешките. ИИ не може да разбере или разтълкува информацията по човешки начин, въпреки че в своите резултати генеративният ИИ отлично имитира език и обосновки, подобни на човешките. Създадената от ИИ информация винаги е основана на модели на машинно самообучение, алгоритми и залегналите в основата

им данни. ИИ не притежава човешко съзнание или способност за етични или морални съждения, нито пък съзнава и изпитва емоции и емпатия. Отговорността за разпознаването, използването и тълкуването на генерираната от ИИ информация се носи от човека — ползвателя на ИИ.

Дейност 12: Използвайте ИИ в подкрепа на критичното мислене чрез симулации

ИИ може да се използва за симулиране на реалистични сценарии, включващи дезинформация. Възможно е например да се генерират фиктивни статии, постове или новинарски истории, съдържащи типични примери за дезинформация. От учениците може да бъде поискано да анализират тези текстове, да определят стратегиите за манипулиране и да ги сравнят с проверени източници. Този подход подпомага развитието на аналитични умения и на осведоменост във връзка с медиите.

Освен това преподавателите могат да разработят ролеви дейности, при които учениците изпълняват ролята на проверители на факти, като разследват спорни твърдения или реагират на кампании с невярна информация. По този начин учещите се насърчават да поставят под въпрос, да оценяват и обмислят качеството и целта на цифровото съдържание. Тези методи трябва да се управляват внимателно. Учителите следва да пояснят фиктивното естество на генерираното от ИИ съдържание и да гарантират, че учениците не възприемат подвеждащата информация като вярна.

Дейност 13: Играйте на „Научи робота!“ — пример за учене чрез преподаване

Целта на тази дейност е да се помогне на по-малките ученици да разберат чрез примери как се обучава ИИ и да развият ключови умения относно алгоритмите и данните за обучение. В играта учениците играят ролята на роботи. Учителят играе ролята на „обучител с данни“, който подава входни данни, като „Ябълките са плодове. Кучетата са животни“. След това роботът трябва да отговори на тестови казуси.

Разширяване на обхвата: Въведете идеята за „лошо обучение“ (например даване на противоречащи си или пристрастни примери) с цел проучване на ограниченията на ИИ.

Инструментите с генеративен изкуствен интелект могат да се използват за създаване на висококачествена дезинформация

Освен това инструментите с генеративен ИИ значително опростиха създаването на фалшиво съдържание, което изглежда убедително — снимки, видео- и аудиозаписи, така наречените „убедителни фалшификати“. С тази технология, която работи с помощта на машинно самообучение и изкуствен интелект, могат да се създават автентично изглеждащи медии или фалшиви уебсайтове, поради което става все по-трудно да се разграничи истинското от изфабрикуваното съдържание. Освен това инструментите с ИИ и ботовете могат да се използват за разпространение на дезинформация в голям мащаб с потенциално отрицателни последици за благосъстоянието на ползвателите им.

Младите потребители, които не разполагат с достатъчно контекстуални знания, са изложени в особено голяма степен на риска да приемат генерираните от ИИ резултати като истински и достоверни. Поради това развитието на умения за критично мислене е от основно значение за всички, особено за младежите, с цел да се откриват грешки и предубеждения в генерираното от ИИ съдържание, така че потенциалът му да може да бъде реализиран и да може да се генерира надеждна информация.

ИИ в образованието

Изключително важно е учениците да бъдат насочвани да разберат и използват мощните ИИ инструменти по ефективен и безопасен начин. Интегрирането на ИИ в класната стая не представлява просто използване на нова технология; става въпрос за насърчаването на критично мислене и цифрова грамотност в ерата на ИИ. Като учители и преподаватели е важно да обсъдите с учениците потенциалните ползи и ограниченията на ИИ. Тези инструменти могат да обогатят ученето, например като осигурят диференциран контекст за задоволяване на конкретните нужди на отделните ученици.

Извод 6: ИИ и дезинформацията: съображения, свързани със специалните образователни потребности (СОП) или допълнителните образователни потребности (ДОП)

Възможно е учениците със СОП/ДОП да изпитват особени затруднения да правят разграничение между генерирано от ИИ и генерирано от човек съдържание поради предизвикателствата при обработката на информация, социалната комуникация и изпълнителните функции.

Адаптирани стратегии за преподаване:

- визуално учене с конкретика: използвайте таблици за сравнение, контролни списъци и цветни кодове, за да разграничите „истинско“ и „ИИ“;
- опростен език: разделете понятията на по-прости части (например „фалшиви новини, предназначени да заблудят хората“) и използвайте конкретни примери;
- учене чрез помощни конструкции: започнете с очевидно фалшиво съдържание, осигурете практика с насочване и окуражете взаимното подпомагане;
- сетивни усещания и внимание: ограничете количеството на предоставяната информация, използвайте множество начини на представяне и давайте чести почивки.

- Изграждане на критично мислене: използвайте рамки с прости въпроси при преподаването (напр. „Кой е направил това?“, „Защо?“) и давайте упражнения с познати примери.
- Практическа безопасност: установете ясни правила за споделяне, създайте схеми на решенията за това как да се потърси помощ и учете учениците да направят пауза, преди да споделят съдържание.
- Адаптиране на оценката: използвайте устни обяснения, дайте допълнително време и предложете дейности с избор от няколко отговора или със свързване на елементи.
- Ангажиране на семейството: споделете опростени ресурси и работете съвместно със специалисти за осигуряване на съгласувана подкрепа.

Освен това инструментите с ИИ могат да се използват за провеждане на „мозъчна атака“, наставничество и оформяне на идеи. Насърчете учениците си да проверяват фактите, като си служат с надеждни, проверени източници, да се питат откъде идва информацията на ИИ и да внимават за остарели, пристрастни или твърде опростени обяснения. Що се отнася до видеоклипове и снимки, учениците следва да проверяват източника, да са нащрек за признаци на редактиране или манипулиране и да правят кръстосани проверки с надеждни референтни източници, за да гарантират, че съдържанието е точно и достоверно. Те следва също така да задават въпроси, като: „Това истинска снимка или истинско видео ли е?“, „Би ли могло това изображение да е променено?“, „Възможно ли е този човек наистина да е в тази среда?“. Изключително важно е тези потенциални възможности и капани да бъдат обсъдени с учениците и родителите, за да се заложат реалистични очаквания и да се насърчи отговорното използване.

Дейност 14: Проведете предизвикателството „Убедителен фалшификат“ с учениците

Целта на тази дейност е да обсъдите с учениците си темата за манипулираното визуално съдържание.

Изгледайте два кратки видеоклипа — един истински и един променен с ИИ (например убедителен фалшификат на знаменитост, в който се отправя фалшиво твърдение). В рамките на последващата дискусия задайте въпрос какви подсказки, показващи, че видеото може да е фалшиво, са забелязали. Попитайте как видеото би могло да се използва с цел подвеждане.

Последващо действие: учениците могат да проектират плакат за кампания, който да предупреждава техните връстници за убедителни фалшификати.

Ключови умения: визуална грамотност, гражданска осведоменост, творческа комуникация.

Съвет 8: Предубеждение при обучението = предубеждение в резултатите

Важно е да се разбере как се обучава генеративен ИИ. Въведените в него данни оформят тези, които се генерират: предубеждение при обучението = предубеждение в резултатите. Уверете се, че винаги извършвате проверка, преди да разпространите съдържанието. Спрете за момент, преди да спделите — едно кликване може да доведе до разпространение на лъжа!

Важно е в класната стая да се насърчат критичното мислене и човешката преценка. Ако учениците Ви изпитват съмнения, че нещо е създадено от инструмент с ИИ, те следва да бъдат подкрепени да проверят информацията. ИИ не следва никога да замества човешката преценка, самостоятелното мислене или съдържателните дискусии с информирани връстници или с учители. Учениците следва да се чувстват уверени да задават критични въпроси, като: „Кой е създал това съдържание?“, „Какви доказателства има?“, „Възможно ли е това твърдение да е пристрастно?“ и „Какво твърдят други източници?“. Когато става въпрос за генерирани от ИИ видеоклипове и снимки, учениците следва да проверяват тяхната автентичност и да внимават за манипулирано или подвеждащо съдържание.

Инструментите с ИИ се развиват с невероятни темпове, поради което споделянето на знания е от огромно значение, тъй като много хора все още се опитват да ги осмислят. Споделянето на това, което знаеш, може значително да помогне на останалите да разберат ИИ.

Въпреки че ИИ е мощен инструмент, той не замества ученето. Учениците следва да бъдат научени да го използват разумно. Макар да е отличен инструмент за генериране на идеи, определяне на очертанията и проверка на граматиката, той не следва да замени развитието на персонални умения за мислене и писане. Следва да бъде подчертано значението на ИИ като помощник при ученето, а не като пряк път. Разумното му използване, съчетано с критично мислене, подобрява ученето, докато прекомерната употреба може да доведе до повърхностни резултати от него.

Извод 7: Мога ли да се доверя на това, което ИИ твърди? Как да проверя за дезинформация?

Обмислете следното: когато използвате инструмент с ИИ — като чатбот, асистент за търсене или генератор за писане — спирате ли за момент, за да се запитате откъде идва неговата информация? Посочен ли е източник или просто звучи убедително?

Разберете: ИИ не знае кое е вярно. Той изготвя отговори въз основа на модели в данните, с които е обучен, като те могат да включват блогове, форуми, остарели текстове и дори пристрастни или неверни материали. Ако не знаете какъв източник е залегнал в основата на резултата, може неволно да разпространите дезинформация.

Дезинформацията, създадена или допълнена от ИИ, е особено опасна, защото:

- при нея често се смесват верни и неверни твърдения;
- често липсват цитати, което затруднява проследяването;
- звучи гладко и уверено, като насърчава доверие без доказателства.

Задайте си следните въпроси:

- Мога ли да установя първоначалния източник на тази информация?
- Идва ли тя от надежден, независим и проверим източник?
- Актуална ли е информацията и подкрепена ли е с доказателства?
- Има ли признаци на пристрастност, манипулиране или липсващ контекст?

Проявете бдителност: някои инструменти с ИИ измислят статистически данни, имена или цитати — не за да лъжат, а защото правят предвиждания какво звучи правдоподобно. По този начин може да бъде създадена дезинформация, която звучи правдоподобно и лесно се разпространява, освен ако някой не отдели време, за да провери.

Вземете мерки:

- никога не споделяйте генерирано от ИИ съдържание, освен ако не сте го съпоставили с надеждни източници;
- използвайте официални уебсайтове, академични препратки или независими платформи за проверка на фактите;
- винаги искайте доказателства — защото, ако не знаете откъде идва информацията, не знаете дали е вярна.

Извод 8: Начинът, по който задавате въпрос на генеративен ИИ, влияе на отговора

Обмислете следното: ако някога сте задавали неточно формулиран или подвеждащ въпрос на ИИ, може да сте получили отговор, който изглежда правилен, но е възможно да е неточен. Как преценихте дали информацията е надеждна?

Разберете: качеството на резултатите от система с ИИ зависи до голяма степен от начина, по който е зададен въпросът. Ако командата е твърде широкообхватна, пристрастна или неясна, ИИ може да Ви даде:

- полуистини, едностранчиви мнения или дори невярна или подвеждаща информация;
- дезинформацията невинаги произтича от лоши намерения — тя може да представлява резултат и от зле формулирани команди, при което ИИ запълва пропуските с правдоподобно звучащо, но неточно съдържание.

Задайте си следните въпроси:

- За факти ли питам или за мнения?
- Използвам ли подвеждащ или насочващ език, който може да доведе до пристрастност в отговора?
- Уточних ли какъв вид източници или доказателства очаквам?
- Би ли могъл този въпрос случайно да насърчи ИИ да генерира дезинформация?

Примери:

- „Обясни защо ваксините са опасни“ → подсилва невярно послание.
- „Какво казват медицинските експерти за безопасността на ваксините — според СЗО и институциите за обществено здравеопазване?“ → насърчава отговори, основани на доказателства.

Подходите стратегически: добре формулираният въпрос помага да се намали рискът от дезинформация в отговора. Питайте конкретни неща, искайте източници и определете Вашите условия. Ако получите отговор, който не е прозрачен или звучи прекалено уверено, задайте допълнителни въпроси и проверете информацията по независим начин.

Вземете мерки: помислете, преди да подадете команда. ИИ е инструментът, но Вие насочвате резултатите от него. Ясните, неутрални и добре структурирани команди помагат да се гарантира, че полученият резултат е в подкрепа на истината, а не допринася за объркване.

Обърнете внимание, че в раздел 12 ще намерите два конкретни плана на уроци, пряко свързани с темата за генеративен ИИ.

8. Платформи на социалните медии и инфлуенсъри в социалните медии

В този раздел се предлагат практически инструменти и идеи за преподаване, които да помогнат на учителите да окажат подкрепа на учениците за ориентирането им по отношение на социалните медии и инфлуенсърите в епоха на дезинформация. Освен това в раздела с ресурси ще намерите няколко плана на уроци, свързани с обхванатите теми.

Настоящият раздел има за цел да се подпомогнат учителите и да се дадат повече възможности на учениците. Да бъдат подпомогнати учениците да се ориентират по отношение на социалните медии и инфлуенсърите не означава само да бъдат предпазени от дезинформация, а да придобият умения да мислят, да задават въпроси и да действат отговорно в интернет. В качеството си на образователни специалисти учителите могат да дадат повече възможности на учениците, като ги научат как да мислят критично и да използват социалните медии и техните платформи по разумен начин.

Какво представляват платформите на социалните медии и инфлуенсърите в социалните медии?

Платформите на социалните медии се отнасят до уебсайтовете и приложенията, които дават възможност на потребителите да създават, споделят и взаимодействат със съдържание. Примерите включват Instagram, TikTok, YouTube, Snapchat, Facebook и X. Макар че тези платформи се различават по своя формат и цел, те често имат сходни характеристики, като например:

- персонализирани информационни канали със съдържание, управлявани от алгоритми;
- съдържание, което се създава от потребителите, като всеки може да публикува или споделя материали;
- интерактивни функции, като харесвания, споделяния, коментари и директни съобщения;
- интегриране и видимост между платформите, при което съдържанието може да циркулира между платформите;
- съдържанието може да се разпространява бързо, независимо от неговата точност или достоверност;

- търговските интереси, включително реклами и партньорства с инфлуенсъри, често диктуват кое съдържание се промотира или приоритизира;
- отговорността за проверката на източниците обичайно се носи от потребителите; платформите рядко се намесват, освен когато съдържанието е в нарушение на правните норми.

Социалните медии осигуряват платформата — съдържанието зависи от създателяте!

Платформите на социалните медии не генерират съдържание; те осигуряват хостинг и разпространяват каченото от потребителите съдържание. Някои игрови платформи като Fortnite също така позволяват и насърчават общуването сред потребителите. По този начин платформите се оформят от съдържанието, създавано от множеството им потребители. Това означава, че качеството, надеждността и намеренията зад съдържанието варират в големи граници — от образователни материали и активизъм до реклами, сатира или откровена дезинформация. Инфлуенсърите — хора със значителен брой последователи — играят централна роля при формирането на тенденциите, мненията и публичния дискурс в тези платформи. Възможно е някои от тях да са надеждни и добре информирани; други може да промотират подвеждащо или вредно съдържание с цел кликове, пари или влияние. Цифровата грамотност е от решаващо значение, за да разберат учениците, че самата платформа не е надежден източник — достоверността е функция на създателя на съдържанието и на контекста.

Повечето платформи са определили минимална възраст от 13 години, но спазването варира³⁰. Някои платформи са установени в ЕС и са обхванати от закрилата на цифровите разпоредби на ЕС, докато други — не. Някои от тях прибягват до лична декларация, докато други започват да прилагат по-строги инструменти за проверка като технологии за приблизителна оценка на възрастта или проверка за установяване на самоличността в съответствие със законите на ЕС или националните закони. Платформите често предлагат настройки за неприкосновеност на личния живот, които дават възможност на потребителите да контролират кой може да вижда тяхното съдържание, да коментира или да общува с тях. Тези настройки включват варианти за лични профили, модерирание на коментари, настройки за

³⁰ Учителите се насърчават да проучат правилата за възрастовите ограничения в контекста, в който работят.

споделяне на местоположение и функции за докладване/блокиране. Младите потребители също така могат да управляват кой може да им стане последовател или да се свързва с тях. Много платформи вече дават възможност на потребителите да ограничават взаимодействията, да одобряват последователите или да филтрират нежеланите съобщения. Учителите следва да окуражат учениците редовно да преглеждат тези настройки и да обсъждат границите взаимодействие в интернет, особено с непознати хора или обществени личности.

Идеи, които да обмислите

- **Платформите на социалните медии** не са напълно ново явление — те представляват цифровото развитие на дългогодишни модели на човешко поведение: изграждане на общности, споделяне на тенденции и социално взаимодействие. Това, което ги прави различни днес, са тяхната скорост, мащаб, видимост и фактът, че са в интернет. Аналогично на детските площадки, фен клубовете или младежките форуми от миналото, платформите обединяват хората, но също така засилват и ускоряват тенденциите, предизвикателствата, мненията и социалния натиск, които често се разпространяват по целия свят за минути.
- **Инфлуенсърите в социалните медии** са съвременната версия на обществените личности, които винаги са формирали културата — аналогично на атлети, филмови звезди или поп икони. Подобно на традиционните знаменитости, те формират мненията и поведението. За разлика от традиционните знаменитости обаче инфлуенсърите в днешно време често изграждат своята аудитория директно, без да се нуждаят от медийно предприятие, и се свързват с последователи по начин, който е в по-голяма степен индивидуализиран и нефилтриран, благодарение на способността си да изграждат лични отношения с последователите. Разликата се състои в ежедневната достъпност на инфлуенсърите и в това, че хората могат да разпознаят себе си в тях: много от тях са обикновени хора, които са станали влиятелни чрез създаване на съдържание. Те размиват границите между връстници, знаменитости и експерти, в резултат на което техните послания — които могат да бъдат както положителни, така и подвеждащи — стават по-убедителни.

Дейност 15: Попитайте учениците кои платформи използват и защо³¹

- Учениците гласуват в класната стая посредством софтуер за анкети или малки, индивидуални бели дъски, за да очертаят различните платформи на социалните медии, които използват. Като работят съвместно в клас, учениците създават стена с графика/анкета, на която са очертани различните платформи, които използват като клас.
- Учениците проучват кои платформи на социалните медии използват най-често. Защо учениците използват всяка конкретна платформа? Отбележете това на стената с графиката/анкетата.
- Сравнение между платформите — какви са функциите и целите на всяка платформа? Отбележете това на стената с графиката/анкетата.
- Кои са общите характеристики? Отбележете това на стената с графиката/анкетата.
- Кои са положителните и отрицателните аспекти на всяка платформа? Отбележете сравнението на стената с графиката/анкетата.

Съвет 9: Проверете преди часа кои платформи се използват

Възможно е учителите да изпитват притеснения по отношение на това какви платформи биха се появили при обсъждането и доколко са запознати с тях. За да избегнат това, учителите могат да прибегнат до дейност от типа „обърната класна стая“, при която учителите питат учениците кои платформи използват и защо като предшестваша часа дейност, а отговорите се предоставят преди провеждането на часа. Така се повишава нивото на комфорт на учителя, който има възможност да проучи предварително всички платформи, с които не е запознат.

³¹ Като се вземат предвид възрастовите ограничения, свързани с използването на социални медии.

Как работят социалните медии — защо виждаме това, което виждаме

Платформите на социалните медии и инфлуенсърите основават модела си на стопанска дейност (т.е. конкретния начин, по който изкарват пари) на улавянето на нашето внимание и монетизирането на нашите данни. Това се нарича икономика на вниманието, т.е. колкото повече е времето, прекарано в платформите на социалните медии, толкова повече пари се получават от рекламодателите (основният източник на приходи за повечето социални медии); колкото повече време се прекарва във взаимодействие със съдържанието на инфлуенсърите, толкова по-добро е спонсорството от страна на различни марки и са по-големи таксите за платени постове (основният източник на приходи за повечето инфлуенсери). Платформите на социалните медии също така генерират приходи, като събират огромни количества потребителски данни с цел изграждане на подробни поведенчески профили. Впоследствие тези профили се използват за продажбата на прецизно насочено рекламно пространство, което формира гръбнака на моделите на стопанска дейност на платформите.

Психология на платформите на социалните медии и инфлуенсърите в социалните медии

Множество платформи на социалните медии използват манипулативен и предизвикващ пристрастяване дизайн, за да накарат потребителите да останат по-дълго на платформите. Инфлуенсърите също имат стимул да използват тактики, които може да повишат тяхната популярност или виралност. Как и защо обаче работи манипулативният дизайн?

- **Допамин** — този изключително важен невротрансмитер, свързан с настроението и мотивацията, се отделя, когато потребителите получават харесвания, коментари или нотификации, което подсилва желанието да се проверява платформата и да се взаимодейства с нея (допаминово цикъл).
 - **Безкрайно превъртане** — това е модел на дизайн, който постоянно зарежда съдържание с превъртането от страна на потребителя в привидно безкраен поток от съдържание. Това позволява на потребителите непрекъснато да осъществяват достъп до ново съдържание, като никога не стигат до края.
- Следва да се отбележи, че има множество надеждни инфлуенсери с образователна цел, повечето от които отдават приоритет на информативното съдържание пред сензационните новини. В областите като диети, спорт, здраве, новини и политическа география обаче се наблюдава особена склонност към дезинформация, често поради търговски или политически мотиви.
- **Емоции** — дезинформацията обикновено има емоционален заряд, а емоциите ни карат да действаме. Харесванията, коментарите и споделянията осигуряват по-голяма видимост на съдържанието и повишават приходите за създателя на съдържанието.
 - **Увереност** — някои инфлуенсери изграждат доверие, като излъчват увереност, защото сме склонни да вярваме повече на хората, които се държат по-уверено (както онлайн, така и офлайн). Достоверността е вид валута.
 - **Склонност към потвърждаване** — харесваме информация, която потвърждава вече формираните ни убеждения. Тъй като харесваме тази информация, ние ѝ вярваме и я споделяме.

Технология на платформите на социалните медии и инфлуенсърите в социалните медии

- **Алгоритми** — това са набори от правила, които определят на кого какво съдържание се показва и в какъв ред. Те са основани на множество критерии, като например географски (държавата, в която живеете), социално-демографски (това, че сте учител) и психографски (обичате да прекарвате време с приятели). Последното се определя от съдържанието, с което потребителят взаимодейства в най-голяма степен — харесвания, споделяния, коментари — или прекарва най-много време да гледа/слуша/чете. Въз основа на тази информация алгоритъмът „отгатва“ какво следва да бъде показано впоследствие на потребителя, за да остане на платформата. Информационният канал на даден потребител също така се влияе от поведението на други лица, с които е тясно свързан (приятели в социалните медии или хора, с които потребителят общува най-много), както и от общата виралност и тенденциите в интернет.
- **„Черни кутии“** — тъй като не знаем по-конкретните правила на алгоритмите от описаните по-горе, нито какво значение се придава на различните видове взаимодействие, понякога алгоритмите на социалните медии се наричат „черни кутии“. Видно е обаче, че алгоритмите на повечето социални медии засилват дезинформацията и невярната информация (защото обикновено носят емоционален заряд), тъй като

това повишава ангажираността на потребителите. Този проблем се усложнява от факта, че знаем, че алгоритмите могат да бъдат манипулирани и експлоатирани.

- **Стаден принцип** — проявяваме склонност да следваме мнозинството. Тази фалшива ангажираност може да заблуди не само алгоритмите, но и нас самите.
- **Ехо камери** — алгоритмите могат също така да породят ехо камери, защото дават на потребителите информация, основана на предходното им взаимодействие със съответния вид информация; вече знаем, че хората са склонни да харесват информация, която допълнително затвърждава убежденията им (склонност към потвърждаване). Това означава, че се оказваме в „камера“, в която цялата информация, която алгоритъмът ни дава, наподобява като ехо убежденията на потребителя и предишните му модели на потребление на информация. Това може да доведе до радикализация и до разрастването на общности, които възприемат идеологии на омраза.
- **„Заешки дупки“** — това понятие се отнася до ситуация, в която даден потребител се потапя дълбоко в конкретна тема или вид съдържание, често чрез поредица от препоръки или предложения на алгоритъма, и изпитва трудности да се откъсне. Тези „заешки дупки“ могат да доведат до разнообразни резултати, както положителни, така и отрицателни, в зависимост от съдържанието и ангажираността на потребителя.

Извод 9: Прости умения за критично мислене, които да използвате с учениците си

- Метод SIFT (Спри, проучи, намери по-добро покритие, проследи твърдението обратно до оригиналното съдържание)
- Тест на трите филтъра (Вярно ли е? Добро ли е? Полезно ли е?)
 - 5 въпросителни думи за проверка на съдържанието (Кой го публикува? Надежден ли е? Какво гласи посланието? Изглежда ли екстремно или емоционално? Кога е било споделено? Старо или извадено от контекст ли е то? Откъде произлиза? Можете ли да го намерите на надежден уебсайт? Защо някой би искал да го сподели?)

Дейност 16: Открийте кого следват учениците в интернет и защо

Поискайте от учениците си да изброят хората, които следват, и да обяснят защо ги следват. Добавете тези подробности към стената с графиката/анкетата. След това обсъдете с учениците си какво прави даден човек или съдържание надежден(о).

- На кого се доверяват повече — на инфлуенсърите (на конкретен инфлуенсър) или на новинарските репортери/учителите?
- Защо?
- Какви фактори оказват влияние дали се доверяват на даден човек или съдържание или не?
- Когато учениците публикуват постове онлайн, какво вземат под внимание преди това действие, за да гарантират, че публикацията им е отговорна и надеждна?
 - Разширяване на обхвата — тази дискусия може да прерасне в дебят, при който класната стая се разделя на физически лагери. Учениците могат да документират и отбелязват своите констатации на стена с графика/анкета.
 - Очертайте как взаимодействието с конкретно съдържание води до излагането на подобно съдържание.

Съвет 10: Превърнете проучването кого следват учениците в дейност от типа „обърната класна стая“

Учителите могат да превърнат посочената по-горе дейност в дейност от типа „обърната класна стая“, при която учителите питат учениците кои инфлуенсери в социалните медии следват, като отговорите трябва да бъдат предоставени преди провеждането на часа. По този начин учителят няма да се окаже неподготвен от гледна точка на имената на социалните инфлуенсери, които се споменават по време на дискусията.

Двете страни на социалните медии — положителни и отрицателни аспекти

Социалните медии предлагат многобройни предимства. Те могат да дадат възможност на младежите да се свързват с останалите, да повишават своята креативност, да преследват нови увлечения и да утвърждават гражданската ангажираност, независимо от физическото им местоположение. Чрез увеличено общуване в интернет младежите могат да разширят социалните си връзки, да подобрят социалните си умения, да засилят самостоятелното си развитие и дори да подобрят уменията си за решаване на проблеми. По аналогичен начин това улеснява комуникацията и насърчава задълбочено учене чрез обсъждане, като много платформи предлагат микрообучения на своите потребители. Освен това така може да се смекчи недостигът на лица, осигуряващи емоционална подкрепа, да се насърчи удоволствието, да се улесни участието в игри или наблюдението на игри, представляващи интерес, и да се намалят културните конфликти чрез осигуряване на възможност разнородните общества да придобият по-добро разбиране едни за други. Тези възможности допринасят за преобразяващото въздействие на социалните медии, като са залегнали в основата на техния потенциал за оказване на положително влияние върху социалните структури и взаимодействия.

Въпреки множеството предимства, предлагани от социалните медии обаче, това явление поражда и определени предизвикателства, които може да окажат значително въздействие както върху отделните хора, така и върху обществото. Например виртуалното общуване заменя общуването лице в лице и знанията как да се установят и поддържат здравословни отношения. Наблюдава се ясно изразена промяна в естеството на отношенията. В исторически план е известно, че тясно свързаните социални кръгове насърчават задълбочени и съдържателни връзки в резултат на необходимост или по избор. В днешно време

платформите на социалните медии улесняват установяването на широкообхватни мрежи от познанства, които често са наричани „приятели“.

По-голямата свобода в интернет доведе и до отрицателни поведения, включително кибертормоз. Анонимността в платформите на социалните медии дава възможност на хората да тормозят или заплашват други хора. Според СЗО (2024 г.) около 15 % от подрастващите в световен план са били обект на кибертормоз, което може да причини сериозни проблеми с психичното здраве, като например безпокойство, депресия, а в тежки случаи може дори да доведе до саморазрушително поведение и самоубийство. В Европа 14 % от обажданията на горещите телефонни линии на центрове за по-безопасен интернет са свързани с кибертормоз, като това е основната причина да се търси подкрепа от тези служби.

Кибертормозът може да приема различни форми, включително изпращане на заплахи, разпространение на слухове, публикуване на смущаващо съдържание или създаване на фалшиви профили с цел лицето да се представи за друг човек. За разлика от традиционния тормоз това може да се случи по всяко време и бързо да достигне до голяма аудитория, което увеличава неговия ефект. Анонимността в интернет често води до по-агресивно поведение, докато жертвите се чувстват изолирани с твърде малко безопасна среда, където могат да избегнат тормоза.

Необходим е многостранен подход, за да се преодолее проблемът с кибертормоза. Изключително важно е младежите да се образуват колко важна е безопасността онлайн и относно етичното поведение като цяло. Съгласно Акта за цифровите услуги (АЦУ) и насоките му за закрила на малолетните и непълнолетните социалните медии и останалите онлайн платформи следва да гарантират, че децата и юношите са в безопасност, когато използват техните услуги. Те следва също така да осигурят лесни за използване инструменти за докладване и за справяне с това и с други неподходящи видове поведение. В насоките се препоръчва децата и юношите да не се добавят към групи без изричното им съгласие и да следва да могат да заглушават и блокират всеки потребител. Освен това платформите следва да предлагат настройки за висока степен на неприкосновеност на личния живот, за да се гарантира, че с децата и юношите не могат да се свързват непознати за тях потребители, както и настройки, които им дават възможност да контролират как може да се вижда тяхното съдържание. В допълнение понастоящем Комисията работи по план за действие срещу кибертормоза и скоро ще започне допитване относно въздействието на социалните медии върху психичното здраве. По аналогичен начин тя също така проучва варианта да се въведат евентуални възрастови ограничения за децата в социалните медии.

Следва да се отбележи, че неутрално или положително съдържание може да бъде откраднато чрез коментари или други функции на платформите, при което дискусиите стават токсични и се разпространява негативизъм или пропаганда. В тези случаи се говори за **коментари, превърнати в оръжие**. Освен това платформите на социалните медии се използват и за **чуждестранна намеса** от страна на отделни хора, организации и дори правителства с цел осъществяване на вмешателство в делата на други държави, което се нарича също така чуждестранно манипулиране на информация и вмешателство (FIMI). Проучвания сочат например, че чуждестранни субекти са използвали платформи за разпространение на дезинформация с цел създаване на напрежение в целевите общества и упражняване на влияние върху избори.

Дейност 17: Използвайте умения за критично мислене, за да проверите достоверността на публикациите на инфлуенсъри

Учениците работят в малки групи или по двойки. Всяка група получава поредица от публикации от един инфлуенсър, включително примери за съдържание, публикувано онлайн от инфлуенсърите, посочени от класа. Учениците използват метода SIFT, теста на трите филтъра и/или 5-те въпросителни думи, за да оценят съдържанието на инфлуенсъра и да проверят истинността на неговите твърдения. Учениците прекарват определено време в отделяне на фактите от мненията. В края на предвиденото време един говорител от всяка група трябва да представи казуса на класа, а класът гласува дали конкретният инфлуенсър е надежден, или не, както и защо.

Извод 10: Цифрова грамотност за утвърждаване на благосъстоянието

В качеството си на учители и преподаватели можете да играете решаваща роля за утвърждаване на психическото благосъстояние, като включите обучение по цифрова грамотност в учебния си план, насърчавайки осъзнаването на балансираното използване на екрана и улеснявайки открития диалог относно безпокойствата, свързани с психичното здраве. Освен това е изключително важно да предприемете действия, ако забележите признаци на пристрастяване, и да сътрудничите на съответните участници за осигуряване на подкрепа, например училищните съветници. Един от основните принципи на учебния план е обучението на подрастващите да различават фактите от мненията, като се поставя акцент върху присъщата ценност на мненията като субективен израз, а не форма на злонамереност.

Отрицателни ефекти

Социалните медии могат да навредят на психичното здраве на юношите, като причинят:

- разсейване — намалена степен на съсредоточаване и академични резултати;
- пристрастяване — натрапчива употреба, вземаща превес над приоритетите от реалния свят;
- умора — психическо изтощение вследствие на прекомерна употреба;
- риск от психично заболяване — безпокойство и депресия, свързани с прекомерна употреба;
- проблеми, свързани с външния вид — неудовлетвореност от начина, по който изглежда тялото ни, и ниско самочувствие;
- емоционална нестабилност — импулсивни реакции и конфликти;
- стрес — оказване на натиск от образите, които хората възприемат в интернет;
- риск от саморазрушително поведение/самоубийство — повишен риск в резултат на вредно съдържание или тормоз;
- депресия — чувство на изолация и недостатъчност;
- проблеми, свързани със сексуалното поведение — нездравословни убеждения, дължащи се на неподходящо съдържание.

Учителите могат да помогнат на учениците да се ориентират по безопасен начин в социалните медии, при което се понижава отрицателното им въздействие, като работят по следните аспекти:

- цифрова грамотност — обучение как да се прави разлика между факт и мнение. Анализират публикации с цел откриване на предубеждения;
- здравословни навици — насърчаване на управлението на времето и на цифровия „детокс“ и насърчаване на положителното участие и взаимодействие в интернет;
- емоционална устойчивост — обсъждане на стратегии за самочувствие и за справяне, като например осъзнатост;
- безопасна среда — насърчаване на открити разговори за натиска и психичното здраве;
- справяне с пристрастяването — обучение, насочено към признаците, и привличане на съветници;
- повишаване на осведомеността — обсъждане на рисковете, например от саморазрушително поведение, по подходящ за възрастта начин;
- осигуряване на модел на поведение — демонстриране на здравословни цифрови навици и критична оценка.

Дейност 18: Проведете дебат относно социалните медии и инфлуенсърите в социалните медии

Учениците провеждат дебат по следното твърдение: „Социалните медии и инфлуенсърите в социалните медии имат по-голяма положителна роля в обществото от традиционните медии“. Учителят разделя класа на две страни — една в подкрепа на твърдението и една против него. Учениците разполагат с време да се подготвят. Целият клас участва в събирането на информация за дебата и впоследствие класът определя четирима ученици (двама „за“ и двама „против“ твърдението), които да представят казуса пред целия клас. След провеждане на дебата класът гласува коя страна е представила по-убедителни аргументи. Разширяване на обхвата — учениците могат да напишат есе „за“ или „против“ твърдението.

Следващи стъпки — как да се направи нещо, за да се подобри ситуацията

В качеството си на преподаватели и учещи, всички ние живеем в цифрово общество. Разбирането на нашия отпечатък, почтеното поведение и критичното мислене не са просто онлайн умения, а представляват житейски умения.

Нашият цифров отпечатък — всичко, което правим онлайн, оставя следа. Той включва постове, снимки, коментари, харесвания и дори неща, които изтриваме. Тези следи могат да бъдат намерени от други хора и да повлияят на начина, по който хората ни възприемат понастоящем и в бъдеще. Защо всичко това е от значение? Защото университетите, работодателите и други лица могат да ви проверят в интернет. Положителният отпечатък може да отвори врати. Лекомисленият може да ги затвори.

Съвет 11: Напомнете на учениците винаги да помислят, преди да кликнат

Посъветвайте ги да помислят, преди да кликнат и да се запитат: ще бъде ли проблем за мен, ако моят учител, родител или бъдещ работодател види това?

Отговорно и етично използване на социалните медии

— отговорното поведение онлайн означава социалните медии да се използват така, че да се проявяват уважение, честност и доброта. То също така означава проверка на фактите преди споделяне и осъзнаване на въздействието, което думите и делата ни могат да окажат върху другите хора. Етичното използване отива дори по-далеч — при него става въпрос за справедливост, избягване на вреда и защита на неприкосновеността на личния живот. Както учителите, така и учениците играят роля за изграждането на цифрова култура, основана на доверие и уважение.

Съвет 12: Напомнете на учениците, че социалните медии са споделяно пространство

Всички ние следва да го използваме, за да насърчаваме другите, а не да ги критикуваме.

Извод 11: Помогнете на учениците да открият своя уникален глас

В свят, изпълнен с тенденции, харесвания и инфлуенсъри, за учениците е лесно да се почувстват, сякаш трябва да паснат в определен калъп онлайн. Но едно от най-важните неща, на които можем да научим младежите, е, че: твоят глас има значение точно такъв, какъвто е. Всеки има уникална история, гледна точка и начин на изразяване. Подпомагането на учениците да открият и използват този глас — особено в цифровото пространство — води до изграждане на увереност, критично мислене и креативност.

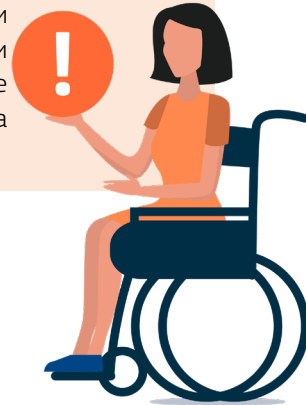
По-долу са представени предложения как учителите могат да помогнат на учениците да открият своя глас:

- създайте пространство за себеизразяване — осигурете на учениците възможности с ниска степен на натиск да пишат, говорят или публикуват постове за важните за тях неща — чрез блогове, подкасти, видеоклипове или дискусии в класната стая;
- насърчавайте автентичността — отдайте заслуженото на учениците, които изразяват своите мисли по оригинални начини, а не само на онези, които следват популярни тенденции;
- използвайте своя собствен глас като модел — споделете свои преживявания и гледни точки (когато е подходящо), за да покажете, че и учителите растат и размишляват;
- съсредоточете се върху целта, а не върху перфекционизма — гласът на даден ученик може

все още да се развива и това е в реда на нещата. Помогнете на учениците да проучват идеи, да допускат грешки и да се учат от тях;

- насърчавайте придържането към истината — докато учениците се учат как да говорят по отговорен начин. Това означава да проверяват фактите, да мислят критично и да избягват разпространяването на невярна или подвеждаща информация, особено в публични платформи;
- „За какво се застъпвам“ — помолете учениците да създадат кратък пост, видео или графика със заглавието „За какво се застъпвам“, като споделят кауза, ценност или интерес, които отразяват тяхната същност. Окуражете ги да подкрепят своето послание с факт или източник. Съсредоточете се върху яснотата, истинността и същността, а не върху харесванията или тенденциите.

Защо това е от значение — защото когато учениците се научат да ценят своя глас и истината, уменията им за общуване се развиват и те се превръщат в по-надеждни цифрови граждани. Те разбират, че съдържателното послание следва също така да бъде точно.

Извод 12: Интегрирайте активно създаване на медийно съдържание по значими начини

Учениците прекарват много време в потреблението на медии, но научават най-много, когато станат създатели, а не просто зрители. Активното създаване на медийно съдържание означава да се даде възможност на учениците да правят неща: подкасти, кратки видеоклипове, кампании в социалните медии, инфографики, блогове и други. Когато това се прави по правилен начин, то свързва ученето с реалния свят, насърчава сътрудничеството и задълбочава разбирането.

По-долу са представени предложения как учителите могат да насърчат учениците да създават медийно съдържание, което има цел и е значимо, а не просто като забавно допълнение:

- започнете с целите на обучението, като попитате: „Как учениците биха могли да покажат своето разбиране чрез медийно съдържание?“. Например проект по история би могъл да се превърне в кратък документален филм или видео, свързано с дадена хронология;
- използвайте реални платформи и формати — нека учениците опитат да създадат съдържание, подобно на това, което виждат всеки ден, например кратко видео с обяснения, „въртележка“ с факти в Instagram или епизод от подкаст;
- оставете учениците да ръководят процеса — нека те да планират, проучват, редактират и споделят. Колкото повече отговорност носят за задачата, толкова по-отдадени ще бъдат;
- включете проверката на източниците като част от процеса — учениците следва да се научат да проверяват своята информация, да използват надеждни източници и да избягват повтарянето на съдържание, което не могат да проследят или потвърдят;
- обмислете въздействието — кой може да види това съдържание? Как може да бъде изтълкувано то? Би ли могло случайно да подведе някого?
- създаване с цел обяснение — изберете тема, която учениците изучават, и ги предизвикайте да я обяснят чрез медийно съдържание. Накарайте ги да проверят своите източници, преди да го публикуват или представят; да обяснят откъде е взета тяхната информация и да я прегледат с цел яснота и точност. Така се изграждат навици за разумно и етично създаване на съдържание — умения, които имат значение и извън класната стая;
- защо това е от значение — обучаването на учениците да създават съдържание с внимание, стремеж към истината и с определена цел им помага да станат отговорни цифрови граждани — не само ползватели на медийно съдържание, а негови създатели, на които може да се има доверие.

Дейност 19: Проведете кампания за училищната общност

Помогнете на учениците си да създадат нов информационен бюлетин/брошура за споделяне с ученици от по-малките класове/с училищната общност, като целта е учениците да се насърчат да бъдат а) отговорни ползватели на социалните медии, които б) се отнасят критично към използваното от тях съдържание. Резултатът може да бъде споделен с асоциацията на родителите към училището, на събранието на училището, в уебсайта на училището, с новоприети ученици и др. По-големите ученици могат да организират кратък тренировъчен лагер, в рамките на който обучават по-малките класове как да бъдат в безопасност и да действат отговорно в интернет и как да откриват дезинформацията.

Предупредителна бележка 5: Ключови елементи във връзка с платформите на социалните медии и инфлуенсърите

- Подобно на всички предложения в настоящите насоки, учителите следва да обсъдят предложените планове за обучение с директорите на училищата преди започването им.
- Вземете под внимание чувствителните области за класа и учениците си, когато разглеждате определени теми.
- Ако учениците разкрият нещо, което кара учителя да се тревожи за благосъстоянието на ученика или на други лица, учителят следва да гарантира, че се прилагат специфичните изисквания за докладване, приложими в неговата държава и в контекста, в който работи.

Обърнете внимание, че в раздел 12 ще намерите три конкретни плана на уроци, пряко свързани с темите, разгледани в настоящия раздел.

9. Предварително разобличаване

Предварителното разобличаване е изпреварваща техника, която ни помага да разпознаем и да противодействаме на дезинформацията, както и да намалим споделянето на невярна информация. Както подсказва името, тази техника представлява обратната страна на „разобличаването“ — последваща дейност, осъществявана след излагането на дезинформация. При предварителното разобличаване Вие обучавате младежите на техники, които се използват за манипулиране, и по този начин укрепвате способността им да откриват дезинформация и да опровергават неверни твърдения в бъдеще. Освен това, когато предупреждаваме хората предварително, че ще станат обект на невярна информация и опити за манипулиране, можем да се основем на аргумента „по-добре превенция, отколкото лечение“.

В настоящия раздел ще разясним как учителите и преподавателите биха могли да представят на учениците темата за предварителното разобличаване. Също така в раздела с ресурси ще намерите няколко плана на уроци, свързани с обхванатите в настоящия раздел теми. Учениците може също да бъдат предупреждени какви видове дезинформация или целенасочена информация могат да очакват. Това осигурява система за защита, която Ви дава възможност да реагирате по-осъзнато в случай на бъдещи опити за манипулиране.

Защо е важно предварителното разобличаване?

Младежите все по-често посочват информационните си канали в социалните медии, платформите за игри и чат-стаите като места, към които се насочват не само с цел забавление и социално общуване, но и като места, където търсят и намират информация, която формира техния мироглед. Докато използването на онлайн платформи от страна на учениците се диверсифицира и увеличава по този начин, те често са оставени сами да решават как да тълкуват съдържанието, което намират там. Важно е да се има предвид, че тези пространства в по-голямата си част не се модерират. Там рядко се срещат корекции или балансирани мнения. Именно тук учениците могат да извлекат полза от уменията за предварително разобличаване, тъй като са далеч от официалните проверители на факти или разобличители, които да им помогнат. Дори на платформи, използвани основно от възрастни, като Meta и X, на които в миналото широко се прилагаше проверка на фактите, неотдавнашните промени в управлението и операциите доведоха до намаляване на оказваната на ползвателите подкрепа за разграничаване на факти, мнения и фалшификати. Към това се добавя целенасоченото естество

на информацията, персонализирана чрез настройките за предпочитания по подразбиране, която често представя едностранчива гледна точка за света.

В този контекст предварителното разобличаване дава възможност на учениците да разпознават моделите на дезинформация; да отхвърлят ограниченията, налагани от информационните алгоритми на платформите, и да виждат света в цялата му сложност, нюанси и многостранни перспективи.

Известно е, че по този начин предварителното разобличаване допринася за емоционалното благополучие на учениците. Причината за това е, че способността за разбиране и противопоставяне на манипулативно или вредно съдържание може да доведе до намаляване на стреса, объркването и чувството на безпомощност в цифровите пространства. Когато младежите разполагат с инструменти, които дават възможност за по-уверено ориентиране в информацията, цифровата им устойчивост и психологическата им самостоятелност се повишават.

Основни знания и изводи относно предварителното разобличаване

Идеи, които да обмислите

Предварителното разобличаване представлява по-мощен инструмент за насърчаване на уменията за критично мислене от последващото разобличаване, защото:

- когато хората са изложени на примери за техники за манипулиране, преди да се сблъскат с дезинформация, тяхната устойчивост се повишава значително;
- след като учениците бъдат запознати с техниките за манипулиране, те ще бъдат в по-добра позиция да разпознават висококачествените източници, включително надеждните хипервръзки. Това често им помага да откриват дезинформация;
- изследванията сочат, че що се отнася до повишаване на осведомеността относно алгоритмите, основани на предпочитания, ако знаем, че информационните ни канали захранват предпочитанията и възгледите, които вече имаме, ще бъдем в по-добра позиция да се противопоставим на поляризиращото влияние на тези едностранчиви канали. Това може да бъде направено по много прост начин, като учениците посочат музикалните си канали (вж. дейността по-долу);
- ефективността от обсъждането на етичните аспекти като начин за изпреварване или предварително разобличаване на разпространението на

дезинформация. Когато се опитваме да забавим разпространението на вирално или невярно съдържание, едно от най-трудните предизвикателства е използването на шеговити формати и информация, представена на прост език. Рядко има какъвто и да било контекст, а информацията е основана на източници, чиито интереси не са очевидни, или източниците не са предоставени и не могат да бъдат проверени. Може да има смесица от истини и лъжи, шеги и сериозно съдържание, които представят дезинформацията като безвредна;

- ако дезинформацията се споделя по шеговит и забавен начин, хората често продължават да я споделят, дори когато знаят, че е невярна. Но ако активно пишем какви са етичните съображения във връзка със споделянето на дезинформация, е по-малко вероятно да споделяме дезинформация в бъдеще;
- и накрая, важно е да се има предвид, че съществуват въздействащи начини, чрез които да се дадат повече възможности на учениците да забавят разпространението на дезинформация, като същевременно се укрепва метапознанието — способността да се размишлява върху собствените мисловни процеси. Това е от съществено значение не само за цифровата грамотност, но и за контрола над емоциите и психологическата устойчивост.

Първи стъпки

Намесата с цел предварително разобличаване обикновено се състои от три етапа:

1. **предупреждаване:** предупреждение, че в интернет е възможно да Ви манипулират или заблуждават по различни начини, обсъждане на често срещани техники за манипулиране и запознаване с метапознанието — способността да се размишлява върху собствените мисловни процеси;
2. **микродозиране:** споделяне на примери за дезинформация или манипулативни послания с ученици, за предпочитане от реални проучвания;
3. **оборване:** обясняване на стратегиите за откриване и отхвърляне на манипулативни послания. Последната част е от решаващо значение, така че да се дадат повече възможности на учениците, вместо просто да се предизвиква безпокойство сред тях.

Да започнем с **предупреждаването**: в качеството си на учител или преподавател може да пристъпите към ефективно предварително разобличаване в контекста на класната стая, като дадете възможност на учениците да определят предизвикващ емоции, манипулативен и сензационен текст, в който аргументите не са подкрепени от факти, позволяващи проверка; подборане, при което не се разкрива цялата картина; фалшиви експерти и логически заблуди.

Идеи, които да обмислите

- При предварителното разобличаване е важно да не останете на етапа на предупреждаването, а да дадете възможност на учениците да открият и оборят невярна информация в безопасна среда.
- Това ще им помогне да се почувстват силни и уверени, а не просто недоверчиви към цялата информация и всички медийни източници, канали и платформи, които срещат.

Извод 13: Начини за практикуване на елемента на предупреждаването с Вашите ученици в контекста на предварителното разобличаване

Като имате предвид посоченото по-горе, може да вземете решение да обсъдите с тях следните теми:

- има вероятност те да виждат и четат съдържание, което засяга техните чувства, като ги натъжава, плаши, гневи, но може би също така ги кара да се смеят или ги успокоява. Определете съответната емоция и ги попитайте кога им се е случвало;
- има вероятност те да виждат и четат съдържание, което подхранва настоящите им мнения и предубеждения, включително склонност към потвърждаване, склонност да се предпочитат естествени, а не изкуствени съставки, склонност да се предпочитат близки във времето и пространството неща, склонност към негативизъм. Причината за това е, че в резултат на зададените от тях настройки за предпочитания те биват изложени само на ограничени гледни точки. Попитайте ги дали това им се е случвало;
- има вероятност да станат обект на доста агресивно окуражаване да споделят съдържание. Причината за това е, че създателите на съдържание изкарват пари и печелят влияние, ако съдържанието им се споделя. Попитайте ги дали това им се е случвало;
- има вероятност да видят съдържание, което поставя под въпрос утвърден авторитет;
- има вероятност да видят съдържание, което ги окуражава да харчат пари или да споделят информация за себе си;
- има вероятност да видят съдържание, в което се смесват истини и лъжи, шеги и сериозно съдържание, които представят дезинформацията като безвредна. Ако осъзнават това, то може да им помогне да устоят на дезинформацията.

Таксономия на техниките за невярна информация

В зависимост от възрастта на Вашите ученици може да предпочетете да използвате таблицата по-долу³², в която са изброени основните техники за невярна информация и някои от техните подкатегории.

Основни видове техники за невярна информация	 Логически заблуди Логически заблуди Грешка в съжденията, която възниква при представянето на невалидни аргументи или нямащи отношение аспекти без доказателства в тяхна подкрепа.	 Фалшиви експерти Фалшиви експерти Представяне на неквалифицирано лице или институция като източник на достоверна информация.	 Невъзможни очаквания Невъзможни очаквания Изискване на нереалистични стандарти за сигурност, преди да се предприемат действия въз основа на науката.	 Подбиране на данни Подбиране Избор на данни, които изглеждат потвърждават една позиция, като същевременно се пренебрегват други данни, които я оборват.	 Конспиративни теории Конспиративни теории Изказване на предположение, че съществува таен план за осъществяване на зли намерения, например за скриване на истината.
	 Лични нападки Лични нападки: нападки, насочени към лице/група, вместо към негови(нейни)/техни аргументи.	 Фалшиви дебати Фалшиви дебати Може да откриете аргументи, основани на фалшиви дебати, съсредоточаване върху малцинство, чиято значимост се представя като по-голяма, отколкото е в действителност, или цитиране на голям брой фалшиви експерти.	 Промяна на правилата Промяна на правилата Може да откриете аргументи, при които се прибегва до промяна на правилата.	 Анекдот Анекдоти: използване на личен опит или на изолирани примери вместо надеждни аргументи или убедителни доказателства.	
	 Свърхопростяване Свърхопростяване: опростяване на дадена ситуация по начин, който изкривява разбирането, което води до погрешни заключения. Един възможен начин е да се представи фалшив избор: два варианта се представят като единствените възможности, докато съществуват и други. Друг начин е да се представи една-единствена причина: приема се, че е налице само една причина или мотив, докато е възможно да има множество причини или мотиви.	 Фалшива еквивалентност Фалшива еквивалентност: погрешно твърдение, че две неща са еквивалентни, въпреки факта, че между тях има значими разлики. Начините за представяне на такъв аргумент включват сравняване на ябълки с портокали; представяне на фалшива аналогия или на фалшив баланс.	 Ленива индукция Ленива индукция: пренебрегване на откосими доказателства, когато се прави извод.		
	 Изопачаване Изопачаване: изопачаване на ситуация или на позицията на опонент по начин, който изкривява разбирането и/или подменя тезата.				

32 Тази графика представлява адаптиране на съдържание, публикувано в Zanartu, F., Cook, J., Wagner, M. et al. A technocognitive approach to detecting fallacies in climate misinformation. Sci Rep 14, 27647 (2024 г.).

Предложения за решения

Дейност 20: Назовете емоциите

Изследванията сочат, че ако учениците могат да разберат, че емоциите им са обект на манипулиране, те ще бъдат в по-добра позиция да се противопоставят на дезинформацията. Ето една дейност за изграждане на устойчивост, която помага на учениците по-добре да разберат това:

- Представете 2—3 заглавия с емоционален заряд, взети от информационен канал или от социалните медии, без съдържанието на статията. Преди да прочетете статията, задайте следните въпроси: „Каква емоция изпитвате? Колко силна е тя по скала от 1 до 10?“.
- Поемете си дълбоко въздух три пъти и попитайте: „Помага ли ми тази емоция да мисля ясно?“.
- Прочетете статията и проверете: източника, биографията (ако става въпрос за социални медии), датата на публикуване, други източници или коментари, които потвърждават/оборват казаното. Имайте предвид, че някои публикации може да са направени от бот, а не от човек.
 - Има ли изображение, чиято цел е да предизвика емоции? Посочено ли е името на фотографа? Би ли могло да е генерирано от ИИ? Защо смятате е поставено там?
 - Оправдана ли е първоначалната ми емоционална реакция? Какво научих?

Тази дейност помага да се развие контрол над емоциите — основен аспект на психическото благосъстояние и изключително важно умение в епоха на емоционално манипулативно съдържание, което би могло да бъде добро начало и подготовка за следващата дейност.

Дейност 21: Обсъдете дали честността е от значение

Това упражнение по метапознание насърчава учениците да се замислят защо дезинформацията може понякога да се разпространява дори от хора без лоши намерения. Разговорът може да помогне да се забави собственият импулс за споделяне на дезинформация.

Започнете дискусията с група ученици, като поискате от тях да помислят дали те или човек, когото познават, някога са споделяли онлайн съдържание, което е било невярно, макар да са знаели, че е невярно. Как са се почувствали? Какво се е случило?

Като използвате подходящ за възрастта им пример, представен от Вашата група ученици, поискайте да помислят защо някой би споделил това, **макар да е знаел, че не е вярно**.

- Смятат ли, че е правилно да се споделя дезинформация?
- Поискайте да обмислят последиците: ами ако дезинформацията се отнася до човек, за когото ги е грижа, и въпросната дезинформация се споделя?
- Нека учениците сами да опишат своята позиция дали е правилно да се споделя дезинформация.
- После предложете да помислят какво биха направили следващия път, когато видят някого съзнателно да споделя дезинформация.

Това упражнение е вдъхновено от изследвания на Daniel Effron от Лондонското училище за бизнес.

Дейност 22: Научете се да разбирате по-добре алгоритмите

Информационният ни свят онлайн се формира във все по-голяма степен от нашите харесвания и предпочитания и това влияе на способността ни да виждаме други гледни точки. При упражнението за предупреждаване се проучват ползите и рисковете, произтичащи от това.

- Помолете учениците да посочат коя е любимата им музика.
- След това поискайте да разгледат музикалните канали на любимата им музикална платформа. Каква музика се споделя с тях чрез този канал?
- Поискайте да помислят каква е причината платформа за стрийминг на музика да предлага следващата песен, която да чуят.
 - Нека след това обмислят какво е възможно да изпускат, например богат набор от друга музика.
 - В рамките на една или повече групи обсъдете заедно как е най-добре да се излезе от ограничението, зададено чрез настройките за предпочитания.
 - Обсъдете как работи това в информационния свят, как става така, че те остават неосведомени за информация/събития/гледни точки и защо това представлява проблем.
 - Освен това тази дейност е отправна точка да се обсъди склонността към потвърждаване и колко лесно мирогледът ни може да бъде ограничен, без да забележим.

Съвет 13: Използвайте подходящи за възрастта примери и език

Търсете обикновени примери за дезинформация или поляризиращо съдържание, които не предизвикват дискомфорт и които няма да маргинализират никого в класната стая. Може да постигнете много с общодостъпно фалшиво съдържание онлайн, например генерирани от ИИ изображения или видеоклипове на животни, или знаменитости.

Съвет 14: Използвайте примери за дезинформация от собствената си област

Ако сте учител по география, поговорете за теорията за плоската земя. Ако пък сте учител по музика, поговорете за гледните точки и ограниченията, създадени например от Spotify. Най-вече не се притеснявайте да кажете: „Не знам!“ Пространството се развива толкова бързо, че не е възможно да се знаят всички отговори. Най-важният приоритет е учениците да започнат да мислят и да проверяват.

Съвет 15: Превърнете борбата с дезинформацията в част от обичайната си преподавателска дейност

Ориентирането в безопасното информационното пространство онлайн е умение, което се учи през целия живот, за усвояването му Вашите ученици ще се нуждаят от последователни моменти, в които да го практикуват.

Предупредителна бележка 6: Емоционална безопасност и осмисляне

Възможно е някои дейности да засегнат чувствителни области от емоционално или идеологично естество. Насърчете открито обсъждане и дайте възможност на учениците да размишляват без осъждане. Въведете паузи с дихателни техники или осмисляне като начин за справяне с емоционални реакции, особено при анализ на съдържание с емоционална наситеност.

10. Оценка и анализ на цифровата грамотност в училище и в класната стая

Оценяването на напредъка на учениците в образованието е основна и необходима част от училищния живот в Европа и една от важните задачи, които имате като учител/преподавател. Това се отнася и за оценката на нивото на цифрова грамотност на учениците. Тъй като цифровата грамотност е сравнително нова област на образованието, задачата може да се окаже трудна. Компетентностите, свързани с цифровата грамотност, се състоят от знания, умения и нагласи, които вече бяха разгледани подробно в раздел 5. Всяка цялостна оценка на учениците следва да бъде многостранна и да има за цел да се измерят и трите аспекта. Придобиването на цифрова грамотност и напредъкът в тази област в най-добрия случай са свързани както с продукта (крайния), така и с процеса. Освен това начинът на оценяване на придобитата грамотност и постигнатия напредък зависи от това дали цифровата грамотност се преподава в рамките на различните предмети (трансверсално), или като отделен предмет.

Какво можем и какво следва да оценяваме?

Основен елемент на цифровата грамотност е критичното мислене, тъй като именно то позволява на учениците да бъдат устойчиви в цифрова среда, в която изопачени и фалшиви новини се разпространяват успоредно с достоверна информация. Младежите могат да бъдат оценявани от гледна точка на тяхната цифрова грамотност по следните показатели: 1) способността им да отделят фактите от мненията, 2) способността им да разпознават манипулативните стратегии, 3) способността им да проверяват фактите в информацията, която получават онлайн, 4) способността им да намират, използват и създават информация по критичен, конструктивен и творчески начин и 5) способността им да използват ефективно цифрови устройства.

Видове практики за оценяване

Има много начини за оценяване на учениците при насърчаване на цифровата грамотност в образованието. Често срещани начини за оценяване на придобитата грамотност и постигнатия напредък са тестовете за знания и умения, оценките от страна на учителя и самооценките на учениците,

както и анализът на резултатите от тестовете или учебния опит. Съществуват много ресурси и надеждни инструменти за оценка на цифровите умения на учениците. С тези инструменти се оценяват например знанията и уменията на възрастните и на учениците да анализират, сравняват и оценяват критично достоверността и надеждността на онлайн информацията.

Оценяването на **знанията** на учениците може да включва тестови въпроси, в които учениците да изброят надеждни онлайн източници по различни теми, да опишат разликата между статия с мнение и автентично представена новина, да разграничат професионалните медии от гражданските журналисти и да опишат как алгоритмите могат да влияят на търсенето.

Можете да проверите **уменията** на учениците в областта на цифровата грамотност, като възложите да разпознаят информация, целяща да заблуди и манипулира, и да я разграничат от информация, която е неутрална или балансирана, или да определят в какво се състои доказателството за дадено твърдение, анализ или преценка. Това може да включва въпроси за оценка, които подтикваат учениците да оценят доколко надеждни са според тях различни статии, заглавия или публикации в социалните медии; впоследствие техните „оценки“ могат да се използват, за да се обсъди как да подобрят своите умения. Уменията на учениците в областта на цифровата грамотност също така могат да бъдат оценени, като се провери колко добре разработват продукти като видеоклипове или произведения на цифровото изкуство.

Дейност 23: Оценете способността на учениците да разпознават манипулативни заглавия

Помолете учениците си да посочат кои от следните заглавия са истински или фалшиви:

- Правителството манипулира общественото мнение относно генното инженерство, за да накара хората да приемат по-добре тези техники.
- Отношението към ЕС е предимно положително, както в Европа, така и извън нея.
- Някои ваксини са пълни с опасни химикали и токсини.
- Украинските бежанци са „паразити“, държавите — членки на ЕС, ги третират по-добре, отколкото собствените си граждани и ги използват за подкопаване на демокрацията.
- Испанският министър-председател Педро Санчес е отговорен за спирането на тока в Испания през април 2025 г.
- Глобалното затопляне доведе и ще продължи да води до още по-екстремни метеорологични явления (напр. наводнения и суши), топене на ледените шапки, загуба на биологично разнообразие, болести и вредители по растенията, недостиг на храна и прясна вода, опустиняване и разселване в резултат на бедствия.

След това поискайте от учениците да обосноват своите отговори, като ги попитате защо смятат заглавията за истински или фалшиви. Как можете да разберете дали заглавията са верни, или подвеждащи?

Забележка: Заглавия 1a, 1b, 1г и 1д са фалшиви, а 1б и 1е са истински. Заглавия 1a, 1b, 1г и 1д са примери за конспиративни теории. 1b и 1г въздействат манипулативно върху чувствата. Добър начин за установяване на верността на информацията е да се допитате до експерт или да проверите фактите в други надеждни източници.

Уменията на учениците за проверка на фактите могат да бъдат оценени чрез задачи, които ги насърчават да правят справки в странични източници (странично четене)³³, чрез способността им да извършват обратни търсения на

изображения, както и чрез способността им да търсят текст с множество търсачки и да разобличават дезинформацията (напр. нивото на сложност). Техните умения да разпознават манипулирани изображения и убедителни фалшификати могат да бъдат оценени, като се провери до каква степен умеят да използват цифрови ресурси, за да разобличават подвеждащата информация.

Нагласите на учениците спрямо онлайн информацията също могат да бъдат оценени. Важно е учениците да не проявяват „наивност“, когато използват онлайн информация. Много хора смятат, че имат „имунитет“ срещу дезинформация и се доверяват на източници, с които са запознати. Поради това е важно да се прецени до каква степен учениците считат онлайн информацията за достоверна. Необходимо е също така да осъзнаят важността на достъпа до достоверна информация. Такива въпроси могат да бъдат оценени, като от учениците се поиска да посочат доколко надеждна според тях е информацията в интернет по скала от „напълно надеждна“ до „изобщо не е надеждна“, както и да отговорят доколко е важно за тях да имат достъп до достоверни новини. Продуктивни нагласи, свързани с цифровата грамотност, са нагласите, при които се поставя под въпрос достоверността на онлайн информацията, както и положителните нагласи по отношение на достъпа до достоверни новини.

Дейност 24: Оценете нагласите на учениците спрямо информацията³⁴

Помолете учениците си да попълнят анкета, за да разберете нагласите им спрямо информацията. Първоначално това може да стане индивидуално, след което да се използва като част от групово дискусия. Може да бъде от полза за оценка на нагласите в началото на поредица от уроци относно дезинформацията, като бъде повторено в края.

1. Каква част от информацията в интернет възприемате като достоверна?

Цялата ----- Няма такава

2. Доколко е важно за Вас да ползвате достоверни новини?

Изобщо не е важно ----- Много е важно

3. Мисля, че за почти всичко има много грешни начини, но само един правилен.

³³ Страничното четене по същество представлява проверка на прочетеното по време на самото четене.

³⁴ Примери от Nygren, T., & Guath, M. (2022 г.). Students Evaluating and Corroborating Digital News. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 66(4), 549-565. doi:10.1080/00313831.2021.1897876; Roozenbeek, J., Maertens, R., Herzog, S. M., Geers, M., Kurvers, R. H., Sultan, M., & van der Linden, S. (2021 г.). Susceptibility to misinformation is consistent across question framings and response modes and better explained by open-mindedness and partisanship than analytical thinking. *Judgment and Decision Making*. В процес на отпечатване.

Напълно съм съгласен(а) ----- Изобщо не съм съгласен(а)

4. Човек трябва да пренебрегва доказателства, които противоречат на неговите установени убеждения.

Напълно съм съгласен(а) ----- Изобщо не съм съгласен(а)

5. Вярвам, че различните представи за правилно и неправилно, които имат хората в други общества, могат да бъдат валидни за тях.

Напълно съм съгласен(а) ----- Изобщо не съм съгласен(а)

6. Хората винаги трябва да вземат под внимание доказателствата, които противоречат на техните убеждения.

Напълно съм съгласен(а) ----- Изобщо не съм съгласен(а)

Забележка: С въпрос 1 се оценява дали учениците са наивни, или скептични по отношение на онлайн информацията, с въпрос 2 — отношението на учениците към достоверните новини, с въпрос 3 — догматизмът, с въпрос 4 — неподатливостта на влиянието на фактите, с въпрос 5 — гъвкавото мислене, а с въпрос 6 — непредубедеността.

Активната непредубеденост на учениците също е нагласа, която е важно да се оцени, тъй като положителната нагласа за приемане на нови доказателства и различни гледни точки е свързана със способността на хората да се ориентират в дезинформацията. Това може да се оцени, като се наблюдава чрез различни дейности до каква степен учениците са готови да променят позицията си по даден въпрос, когато научат, че са налице солидни доказателства, които противоречат на собственото им мнение.

Важно е също така да се оценят нагласите на учениците онлайн и начинът, по който се държат в социалните медии. Това означава да се разгледат стиловете на общуване на учениците, например когато взаимодействат с други хора онлайн или водят дискусии с тях. Такава оценка може да включва наблюдение дали отправят лични нападки, обиди, проявяват неуважение и/или безчувственост към нещастията на другите. Това може да включва използване на показващи презрение емождита, кодови думи или изображения, характерни за тяхната социална група.

Идеи, които да обмислите

- Оценявайте знанията, нагласите и уменията на учениците както преди, така и след преподаването.
- Комбинирайте няколко средства за оценяване, особено такива, за които е установено, че са надеждни.
- Оценявайте с течение на времето, за да проверите наученото, след като са изминали няколко седмици или дори месеци.
- Използвайте инструменти за оценяване, с които се оценяват знания, нагласи и умения.
- Информирайте се за нови и по-ефективни инструменти за оценяване, които могат да дадат по-добра представа за придобитата грамотност и постигнатия напредък от учениците, особено като се има предвид, че областта на цифровата грамотност се развива бързо.
- Осигурете обратна информация на учениците за това къде е необходимо подобрене въз основа на оценката на техните компетентности.
- Използвайте повече отворени въпроси и задачи, които да насърчават учениците да търсят в интернет преди и след уроците.
- Попитайте колегите си как оценяват нагласи като непредубеденост и гъвкаво мислене. Ако все още не го правят, обсъдете как може да се приложи такава оценка.

Предупредителна бележка 7: Проверка на разбирането на учениците по време на оценяването

Когато по време на оценяването използвате материали с дезинформация, уверете се, че учениците разбират коя информация е вярна и коя — невярна. В противен случай някои от тях могат да останат с погрешно разбиране. Това е особено важно предвид „ефекта на продължаващото влияние“, посочен по-горе.

Мерките за самооценка на цифровата грамотност могат да се използват за обсъждане, анализ и наблюдения, като се има предвид, че учениците може да са прекалено самоуверени и да не са много добри в оценяването на собствените си знания, умения и нагласи. Пример за твърдения за самооценка е даден в извод 14 по-долу. Тези твърдения са взети от DigCompSAT на Европейската комисия (инструмент за самооценка, посочен в DigComp)³⁵.

Извод 14: Примери за твърдения за самооценка на цифровата грамотност

- Знам, че различните търсачки могат да дават различни резултати при търсене, тъй като се влияят от търговски фактори (знание/средно ниво).
- Когато използвам дадена търсачка, мога да се възползвам от нейните разширени функции (умение, средно ниво).
- Знам как да намеря уебсайт, който съм посещавал(а) преди (умение, основно ниво).
- Знам как да разграничавам рекламирано съдържание от друго съдържание, което намирам или получавам онлайн (например разпознавам реклама в социалните медии или в търсачките) (умение, средно ниво).
- Знам как да определям целта на онлайн източник на информация (напр. да информира, да влияе, да забавлява или да продава) (умение, средно ниво).
- Проверявам критично дали информацията, която намирам онлайн, е достоверна (нагласа, средно ниво).
- Знам, че част от информацията в интернет е невярна (напр. фалшиви новини) (знание, основно ниво).

Рамката DigComp³⁶ също така предлага начини за оценяване на уменията на учениците посредством наблюдаване и насочване на учебния процес на учениците чрез конкретни задачи, свързани с цифровата грамотност. Компетентностите за справяне с дезинформацията и невярната информация са включени в актуализираната DigComp 3.0 като един от петте ѝ приоритета (наред с ИИ, благосъстояние в цифровата среда, киберсигурност и права на гражданите, избор и отговорност). DigComp 3.0 обхваща ключови теми, свързани с дезинформацията, включително предварително разобличаване, разобличаване, ехо камери, предубеждения и повлияване от социалните медии, както и нови формулировки на резултатите от ученето, които могат да се използват за вдъхновение във връзка с учебните планове и със съдържанието в сферата на образованието и обучението.

Оценката на ученето на учениците може да се осъществи чрез наблюдение на способността им да решават (сложни) задачи, степента им на самостоятелност и когнитивното им ниво. Наблюдението на компетентностите изисква разработването на инструкции. При оценяването може да вземете предвид сложността на задачата, степента на самостоятелност, когнитивната област (вж. таблицата по-долу) или да разработите подробни инструкции, като вземете предвид предложената дейност и конкретните възложени задачи.

³⁵ <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC123226>

³⁶ Рамка за цифрова компетентност на гражданите (DigComp) — Съвместен изследователски център: Научен център на ЕС.

Ниво	Сложност на задачите	Самостоятелност	Когнитивна област
Основно	Несложни задачи	С напътствия/ самостоятелно и с напътствия, когато е необходимо	Запомняне
Средно	Добре формулирани и стандартни задачи, ясни въпроси/задачи, както и добре формулирани и нестандартни въпроси	Самостоятелно/ независимо и според моите нужди	Разбиране
Напреднало	Различни задачи и въпроси/най-подходящи задачи	Напътстване на другите/ способност за адаптиране към другите в сложен контекст	Прилагане/оценяване/ създаване

Можете да определите по-добре какво трябва да развият учениците и да подпомогнете учебния процес, като видите например дали учениците са развили ефективни методи за търсене за лични цели (напр. да прегледат списък с най-популярните филми), за образователни цели (напр. да проучат различните тълкувания на исторически събития) и за професионални цели (напр. да намерят подходящи обяви за работа). Можете също така да проверите дали знаят как да се справят с претоварването с информация (напр. увеличаването на невярната или подвеждаща информация по време на епидемичен взрив), като адаптират личните си методи и стратегии за търсене.

Съвет 16: Оценете изследователските умения на учениците

Оценете способността на учениците да провеждат изследвания по ключови въпроси, свързани с цифровия свят. Например възложете на учениците да извършат онлайн проучване, за да определят видовете технологии, използвани за създаване на евтини и на убедителни фалшификати. Такива изследователски умения ще бъдат от полза на учениците във всички предметни области.

Идеи, които да обмислите

- Накарайте учениците да направят самооценка на своето ниво на усвояване и напредък. Накарайте ги също така да си поставят собствени цели, свързани с нивото на компетентност в областта на цифровите технологии.
- Използвайте рамки, разработени на международно равнище, като например DigComp.
- Използвайте партньорски оценки и разработки.
- Помнете, че оценяването на работата на малка група обикновено включва както групово, така и индивидуално оценяване.
- Накарайте учениците да разработят противоположни послания спрямо дезинформационни кампании, насочени към определени уязвими общности. Оценете, заедно с останалите ученици, „силата“ на посланията (доколко са убедителни и защо).

Оценка на ефективните образователни подходи, свързани с цифровата грамотност

В допълнение към оценяването на компетентностите на учениците винаги е добре да знаете дали Вашите подходи на преподаване оказват очакваното въздействие. По принцип винаги съществува възможност за подобрение. Ако урокът, модулът или програмата са постигнали някакъв ефект, учениците би следвало да се справят по-добре с някои от изброените по-горе въпроси за оценяване; например, след приключването на дейностите, да разпознават подвеждащи заглавия или да проверяват факти в интернет. Оценката преди да започнете и след като приключите, ще ви даде важна информация по този въпрос.

При това положение възниква въпросът: как най-добре да оценя собствената си програма и/или програмата за цифрова грамотност на училището (напр. какви инструменти да използвам и с каква цел? Кои аспекти могат и следва да бъдат оценявани? Как да получа достъп до полезни и надеждни съществуващи инструменти? Кого да включа в оценката)? Съществуват много начини за оценяване на въздействието, но вероятно най-ефективно е да се използват валидни и надеждни оценки на ученето на учениците. Ако поискате от учениците да оценят как са били обучавани и какво са научили, може да получите полезна информация, но тя често не е достатъчно точна, особено ако отговорите не са анонимни. Възможно е също така учениците да чувстват, че нормите ги принуждават да отговорят по определен начин (социална желателност). Ето защо оценяването на въздействието на образованието в подкрепа на цифровата грамотност е много важна, но и сложна задача. Ако имате възможност, Вие и Вашите колеги може да извлечете полза от по-подробна оценка в сътрудничество с изследователи, заинтересовани да научат повече за цифровата грамотност на практика.

Съвет 17: Свържете се с университети

Макар че това може би отнема много време на учителите/преподавателите, университетите често търсят възможности за оценяване на програмите (за цифрова грамотност) от техни преподаватели или дипломанти. Може да е от полза за Вас и за училището да се свържете с местен университет (напр. с катедрата по комуникации) и да потърсите сътрудничество.

Идеи, които да обмислите

- Реализирайте или се присъединете към международен проект чрез програмата eTwinning на Европейската комисия, която свързва училищата с цел осъществяване на съвместни проекти.
- Проучете онлайн какви инструменти за оценка е възможно да са достъпни за училището безплатно или на много ниска цена.
- Използвайте безплатния онлайн инструмент SELFIE³⁷, за да помогнете на училищната общност да подобри начина, по който се използват технологиите за преподаване и учене.
- За дейности за обучение и повишаване на осведомеността се свържете с центъра за по-безопасен интернет във Вашата държава.

37 <https://education.ec.europa.eu/selfie>

11. Препоръки за директорите на училища и създателите на политики

Създатели на политики

Вземане на стратегически решения за гарантиране на широкото приемане и устойчивост на инициативи за борба с дезинформацията в цялата образователна система.

Насоки

Повишаване на ефективността и въздействието чрез включване на цифровата грамотност и устойчивостта на дезинформация в националните образователни системи.

Директори на училища

Ефективно разпределяне на ресурсите в рамките на училищната среда, повлияване на изпълнението на учебния план, обучение на учителите и ангажираност на учениците.

В настоящия раздел се предоставят ясни съвети, позволяващи да се предприемат действия, с цел ангажиране на директорите на училища и създателите на политики в сферата на образованието във връзка с насърчаването на цифровата грамотност и изграждането на устойчивост спрямо дезинформацията.

Настоящият раздел е замислен специално за директорите на училища и създателите на политики, които се намират в уникална позиция да повишат значително ефективността и въздействието на цифровата грамотност и устойчивостта спрямо дезинформацията в рамките на образователните системи. Поради това ви призоваваме да прочетете, популяризирайте и използвате настоящите насоки, които предлагат не предписания, а практическа подкрепа за преподаването в различни образователни среди — както формални, така и неформални.

Първата част от настоящия раздел е предназначена изрично за директорите на училища, които са водещи в това начинание с оглед на централната им роля като ръководители на процеса по преподаване и учене и способността им ефективно да разпределят ресурсите в рамките на училищната среда, като по този начин влияят пряко върху изпълнението на учебния план, обучението на учителите и ангажираността на учениците.

Втората част е насочена към създателите на политики в сферата на образованието на местно (напр. общини), регионално/държавно (напр. федерални провинции, автономни общности/региони; децентрализирани

администрации) и централно равнище, като всички те са еднакво значими. Те са натоварени със задачата да вземат стратегически решения, с които да се гарантират широкото приемане и устойчивото изпълнение на инициативи за борба с дезинформацията в цялата образователна система.

С оглед на значителните разлики между образователните системи на държавите — членки на ЕС, и разликите в културния контекст, както и въпреки споделяните опасения относно начините за справяне с дезинформацията, препоръките в настоящия раздел са замислени да бъдат гъвкави и трябва да бъдат пригодени към специфичните характеристики на всяка държава, регион и училище. От решаващо значение е фактът, че настоящите насоки са приведени последователно в съответствие с прилагането на насоките посредством общоучилищен подход.

Препоръки и съвети за директорите на училища

Педагогическо равнище

- Насърчавайте и предлагайте основна подкрепа, за да се гарантира, че преподавателите на всички равнища могат да насърчават уверено цифровата грамотност. Учителите не трябва да бъдат технологични експерти — цифровата грамотност означава учениците да бъдат насочени да мислят критично, да общуват по безопасен начин и да се ориентират отговорно в цифровите пространства.
- Насърчавайте активни и ориентирани към учениците методики на преподаване, като например основано на проекти учене, „обърната класна“ стая и смесено преподаване, заедно с игровизация и учене чрез игри, при които се използват гъвкавостта и прехвърлимостта на игрите за постигане на по-задълбочено разбиране на проблемите.
- Приканете учителите да проучат практическите съвети за преподаване и учене, предложенията

- за кратки дейности, изводите, примерите, информационните бележки, съображенията и предупредителните бележки, тъй като е възможно някои теми да породят повече предизвикателства и да налагат повече подготовка за преподаването им.
- Изтъкнете пред преподавателите и друг съответен училищен персонал, че могат да използват настоящите насоки, за да стимулират приобщаващи среди на учене, да подпомогнат диалога по чувствителни теми и да насърчат емоционалното благополучие.
- Подкрепяйте стратегиите за борба с дезинформацията, отговорното интегриране на инструменти с ИИ в образованието, задълбочаването на знанията как влияят социалните медии и прилагането на ефективни методи за оценяване. От решаващо значение е да се гарантира, че тези усилия се подкрепят с наличните ресурси за обучение, за да се изгради надеждна цифрова устойчивост сред учениците.

Равнище на училищната политика

- Разработете и приложете всеобхватен общоучилищен подход и интердисциплинарна стратегия за цифрова грамотност с ясни цели, специален екип, конкретни дейности, надеждни инструменти за наблюдение и оценка.
- Създайте план за предотвратяване и реагиране на дезинформацията, включително стратегии за управление на медийното съдържание, училищни екипи и специално назначен персонал. В този план следва да се подчертае, че училищата също стават обект на кампании, които могат да засегнат в огромна степен ежедневието и благосъстоянието на учещите.
- Отдайте приоритет на по-структурирани варианти за продължаващо професионално развитие, насочено към цифровата грамотност, образованието в областта на цифровото гражданство, справянето с

дезинформацията и грамотността в областта на ИИ за преподавателите и помощния училищен персонал.

- Осигурете специално време, през което ръководещите проекти учители да бъдат освободени от преподаване, което да им даде възможност да обмислят и управляват своите проекти, като привлечете училищното ръководство по ефективен начин, за да се гарантира непрекъснат напредък и да се избегне застой в резултат на лошо управление на времето.
- Обмислете варианта да се организират събития, на които учителите и други съответни служители да определят стратегии за оценяване, пригодени към конкретния контекст и учещите.
- Насърчавайте използването на инструментите за самооценка, като например SELFIE за училища и SELFIE за учители³⁸, които са налични на всички официални езици на ЕС и помагат на училищата и учителите да преценят цифровите способности и компетентности.
- Проучете новата европейска схема за признаване на цифрови компетентности³⁹, насочена към учители по линия на eTwinning, с която се подпомага професионалният напредък на учителите, като се признават усилията им за учене и развитие.

Общностно равнище

- Свържете дейностите на Вашето училище с ключови международни и национални мрежи и събития, като например Деня за безопасен интернет, Седмичата на медийната грамотност и Международния ден на проверка на фактите.
- Свържете се с местни университети или НПО, за да потърсите възможности за сътрудничество във връзка със стратегии, програми или дейности за оценяване на цифровата грамотност.
- Насърчавайте партньорствата между училището и семействата чрез ангажиране и подпомагане на родителите да развият цифрова грамотност (напр. отворен ден за родители, срещи между учители и родители, работилници за родители и др.).
- Ангажирайте външни заинтересовани страни и обсъдете планове преди преподаването по чувствителни теми, които може да доведат до по-задълбочени дискусии у дома.

Съвет 18: Проучете възможностите за местно, национално или международно финансиране

за задълбочаване на сътрудничеството и обмена, включително обмен на опит чрез наблюдение на работата на колеги подобно на програмата „Еразъм+“ или Европейския корпус за солидарност.

Съвет 19: Осигурете актуална информация на персонала относно инициативите на политиката в областта на цифровата грамотност

Отделете време и усилия по време на срещите и дните за развитие, за да информирате персонала относно новости, като например Съюза на уменията, плана за действие в областта на цифровото образование, Кодекса за поведение във връзка с дезинформацията, Акта за цифровите услуги и европейския щит за демокрацията.

Препоръки и съвети за създателите на политики

На местно равнище

- Улеснете партньорствата между училищата и общността и местните инициативи, като определите на ресурси, за да се гарантира активната ангажираност на родителите, членовете на по-широката общност и съответни външни експерти (напр. журналисти, библиотекари, НПО, уважавани инфлуенсъри, изследователи и оператори на платформи).
- Осигурете задълбочено разбиране какво се предлага в настоящите насоки за учителите и преподавателите на практика, като се създават възможности за сътрудничество с цел обмен на практики.
- Подкрепете внедряването на всеобхватни инструменти за (само)оценка в училищата, като използвате резултатите съвместно с училището и общността с цел подобряване на планове за намеса.

На регионално равнище

- Разработете, внедрете и редовно преразглеждайте всеобхватна интердисциплинарна стратегия за

³⁸ <https://education.ec.europa.eu/selfie>

³⁹ Европейска схема за признаване на цифрови компетентности.

цифрова грамотност, насочена към справяне с дезинформацията, която включва ясни цели, специален екип, конкретни дейности и надеждни инструменти за наблюдение и оценка с цел ефективно внедряване в училищата и общностите.

- Интегрирайте всеобхватно обучение в областта на дезинформацията в програмите за първоначална подготовка на учителите и въведете структурирани и устойчиви варианти за продължаващо професионално развитие.
- Създайте национални центрове за експертни знания и ресурсни центрове, включително в подкрепа за техниките на игровизация и учене чрез игри, „обърната класна стая“ и смесено преподаване.
- Започнете кампании за повишаване на осведомеността, насочени към родителите и по-широката общност.
- Подкрепете разработването и внедряването на всеобхватни инструменти за оценяване, с които се измерват не само знанията, но и критичното мислене, нагласите и практическите умения.

На централно равнище

- Прегледайте съществуващите учебни планове, за да оцените степента, в която понастоящем се покриват установените рамки за цифрова грамотност, като се обхващат образованието в областта на цифровото гражданство, борбата с дезинформацията и грамотността в областта на ИИ.
- Осигурете насоки в подкрепа на интердисциплинарното интегриране на устойчивостта спрямо дезинформацията.
- Използвайте и повишете осведомеността за съществуващите механизми (напр. посредством националната агенция по линия на „Еразъм+“) и финансиране (напр. „Еразъм+“) за проекти, с които може да се насърчи използването на насоките в училищата и в други учебни среди, било то формални, неформални или самостоятелни.
- Определете ресурси за първоначална подготовка на учителите и за продължаващо професионално развитие по отношение на цифровата грамотност, грамотността в областта на ИИ, образованието в сферата на цифровото гражданство и справянето с дезинформацията.
- Насърчавайте общоевропейско сътрудничество по учебни планове и ресурси в областта на цифровата грамотност, като използвате национални и международни мрежи.
- Свържете се със създателите на политики в други държави членки за споделяне на знания относно въвеждането на успешни и устойчиви стратегии за насърчаване на цифровата грамотност в училищата, особено когато те са се доказали като успешни.

Съвет 20: Запознайте се с понятията в речника

Прегледайте определения и анализирайте степента, в която националните, регионалните или местните политики и инициативи са съгласувани с разбиране на концепциите (напр. цифровата грамотност обхваща сигурното и отговорно използване на цифрови технологии с цел достъп, управление, разбиране, интегриране, съобщаване, оценка, създаване и разпространение на информация.

Съвет 21: Организирайте хакатони за директорите на училища

в рамките на които те могат съвместно да разработят практически решения, стратегии и цифрови инструменти за повишаване на цифровата грамотност и борба с дезинформацията в своите училища и общности.

12. Ресурси

В настоящия последен раздел включихме подбор от примерни планове на уроци, които да обмислите дали да използвате в класната стая, както и речник на често срещаните термини, на които може би вече сте попаднали в насоките. Опитаме се да гарантираме, доколкото е възможно, че плановете на уроци могат да бъдат използвани във всеки формат на класна стая и не зависят от ресурси или материали, осигурени отвън. Разбира се, в интернет са налични множество ресурси, които да подпомогнат учителите да окурат цифровата грамотност в класната си стая и да се справят с дезинформацията, като горещо Ви насърчаваме да проверите националните агенции и реномирани доставчици, включително малки организации с нестопанска цел, за да разберете какво е налично на родния Ви език.

Плановете на уроци предназначени да подпомагат учителите, а не да бъдат предписания. Те могат да се използват отчасти или изцяло, т.е. учителите се насърчават да си извлекат необходимото от плановете и да използват дейностите, които са най-подходящи за целите на преподаването и обучението. Във всички планове е посочена индикативна възрастова група, за която уроците биха били най-подходящи. Подобно на всички ресурси за преподаване обаче учителите се насърчават да прилагат професионалната си преценка и експертен опит, когато осъществяват плановете, въз основа на конкретните знания за класовете и за контекста, в който работят. Плановете са проектирани за 60-минутни часове, но могат да бъдат изменени по съответния начин.

Плановете на уроци са замислени с подход, при който педагогиката е поставена на първо място, като са използвани няколко приобщаващи педагогически подхода, основани на доказателства. Стратегиите не обхващат конкретни учебни предмети, поради което могат да се използват по множество предмети. Посочените по-долу стратегии са насочени към учениците и, както е видно от литературата, доказано повишават ангажираността и чувството на принадлежност на учениците и подобряват цялостното им обучение.

- **Взаимно обучение** — по-големите ученици могат ефективно да подпомогнат по-малките ученици да развият онлайн умения чрез инициативи за взаимно обучение. С този подход се повишава отговорното използване на цифровата среда от по-големите ученици и се подобряват ръководните и комуникационните им умения, като същевременно се насърчава цифровата грамотност сред по-малките ученици.
- **Стратегии за метапознание** — метапознанието представлява осъзнаване и контрол на начина, по който мислим за ученето, т.е. как учим най-добре. Подходите, насочени към метапознанието, подпомагат учениците да мислят за своето учене по по-съзнателен начин. За учителите това означава да преподават на учениците конкретни стратегии за планиране, наблюдение и оценка как учат. Например техниката „изходни билети“⁴⁰ насърчава метапознанието на учениците, насърчава самооценката и осигурява ценна обратна информация както на учениците, така и на учителите. Добре развитите умения за метапознание притежават силата да повлияят на ученето и резултатите на учениците. Поради това подпомагането да се развие метапознание е ефективен начин за насърчаване на успеха на учениците.
- **Използване на собствени текстове/художествени произведения** — наблюденията сочат, че използването на собствени текстове и/или художествени произведения, подобрява ангажираността на учениците да учат и повишава чувството им на принадлежност.
- **Универсален дизайн за обучение (УДО)** — това е рамка, която има за цел ученето да стане достъпно и ефективно за всички ученици чрез проектиране на гъвкави учебни среди и материали. УДО е насочен към осигуряване на множество начини на представяне, предприемане на действия, изразяване и ангажиране, вместо да се прилага универсален подход. Посочените по-долу планове на уроци

⁴⁰ Техниката „изходни билети“ представлява практика, при която учениците отговарят на въпрос в края на урока и показват на какво ниво са разбрали материала, като споделят какво са научили, какви изводи са направили и как могат да приложат наученото.

например осигуряват възможност да се реагира на обучението по разнообразни начини, а именно чрез създаване на текст, произведение на изкуството или театрална постановка. За повече подробности, моля, направете справка с Насоките за универсален дизайн за обучение на CAST (2024 г.), версия 3.0⁴¹.

- **Съобразено с културата преподаване** — при него обичаите, характеристиките, опитът и гледните точки на учениците се използват като инструменти за по-добро обучение. Когато се предоставят допълнителни ресурси, придружаващи даден план на урок, учителите се насърчават да използват имена, подходящи за контекста, в който работят (без да се посочват имената на конкретни ученици).
- **Метод тип „пъзел“** — това е кооперативна стратегия за учене, при която учениците стават „експерти“ по конкретна част от дадена тема и след това преподават тези знания на своите връстници. При този подход се насърчават сътрудничеството, индивидуалната отговорност и по-задълбоченото разбиране на материала.
- **Театър в образованието** — това е ефективна методика за преподаване и учене, при която се използват творчески процеси от театралното

изкуство, за да се ангажират учениците и да се подобри разбирането им по различни предмети. Това стимулира креативността, сътрудничеството, комуникацията и уменията за критично мислене, като същевременно насърчава емоционалната интелигентност и емпатията — всичко в безопасна среда. Примерите за техники от типа „театър в образованието“ включват:

- **Роля на стената** — това е съвместна дейност за обмисляне и развитие на идеи за даден образ. На голям лист хартия се очертава фигура на човек, която се закрепва към стената/дъската. Учениците записват думи или фрази, описващи образа, директно върху рисунката или лепят листчета върху нея. Учителите се насърчават да ангажират уменията за критично мислене на учениците, като им поставят задача да обосноват защо използват конкретна дума при описанието на даден образ.
- **Игра „Айсберг“** — това е визуален инструмент, който се използва за разглеждане на въпроси чрез разделянето им на видими и невидими компоненти подобно на начина, по който айсбергът има малък връх, който се показва над водата, и много по-голяма маса под нея. Учителят може да

41 CAST (2024 г.). Насоки за универсален дизайн за обучение, версия 3.0. Извлечени от <https://udlguidelines.cast.org>.

очертае айсберг на дъската, а учениците дават предложения за видимата горна част и за тази под повърхността.

- **Форум театър** — това е форма на интерактивен театър, която насърчава общуването между учениците и участието им при проучването на различни варианти за справяне с даден проблем или въпрос. На учениците се дава възможност да участват в дадена сцена, да се намесят и да променят действието/резултата. Даден сценарий се представя от няколко ученици пред класа поне два пъти. При второто разиграване всеки ученик в класа има право да извика „Стоп!“, когато смята, че предприемането на различно действие би довело до по-успешен резултат. За да се вземат предвид различните нива на увереност на учениците, отправящият предложението ученик може или да замени един от изпълняващите сцената ученици, или, ако предпочита, да отправи предложението си устно, като ученикът/учениците, които вече участват в сценария, могат да изпълнят отново сцената в съответствие с предложената промяна.
- **Алея на съвестта** — наричана още *алея на решенията* или *тунел на мислите* — полезна

техника за проучване на дилема, пред която е изправен даден герой, тя дава възможност да се анализира решаващ момент. Класът застава в две редици една срещу друга. Всяка редица следва да даде противоположен съвет. Един ученик изпълнява ролята на героя, който взема решението, и минава между редиците, като всеки ученик дава своя съвет. Важно е ученикът да се разглежда като съответния герой, за да се осигури дистанция между ученика и разглеждания сценарий. Когато героят стигне до края на редицата, той трябва да вземе решение. По-малките или по-неуверените участници могат да преминат между редиците по двойки.

- **Мантия на експерта** — включва създаването на измислен свят, в който учениците изпълняват ролята на експерти. Например те могат да изпълняват ролята на разследващи журналисти или цифрови детективи.

План на урок 1: Начални стъпки в областта на дезинформацията и спорните въпроси (връзка с раздел 4)

Тема	Проучване на мнения по уважителен начин чрез структурирано провеждане на „мозъчна атака“		
Класове	Последни класове от началния етап на основното образование (на възраст около 10—12 години)/прогимназиален етап (на възраст около 12—14 години) ⁴²	Продължителност	60 минути
Обща(и) задача(и)/цел(и) на урока			
Запознаване на учениците с въпроси на сътрудничеството с други хора по уважителен начин и на развитието на умения за критично мислене, в помощ на бъдеща насочена към предварителното разобличаване работа в клас.			
Резултати от ученето — в края на този урок учениците ще могат:			
- да идентифицират социални въпроси, които предизвикват силни лични реакции; - да участват в структурирано провеждане на „мозъчна атака“; - да оценяват и отдават приоритет на теми за допълнителен анализ; - да изготвят аргументи „за“ и „против“ по ключови теми по уважителен начин; - да си сътрудничат с други хора по уважителен начин с цел да генерират насочващи въпроси за по-задълбочено проучване.			
Ресурси			
Самозалепващи се листчета или цифрова дъска за идеи; стикери, маркери или цветни точки за гласуване; големи листове за плакати или бяла дъска; таймери или визуални помощни средства за преходите; (незадължително) цифров инструмент за интерактивни дъски.			
Въведение			
(5 минути) Учителят задава въпроса: <i>Какви проблеми в училище, в обществото, онлайн и др. провокират у Вас силна убеденост в дадена позиция, дори когато хората не са съгласни с Вашата гледна точка?</i> Учителят следва да даде 1—2 прости примера, които да помогнат за изграждането на помощни конструкции за учебния процес (напр. „За някои хора животните са изключително важни или честността при провеждането на игри“).			
Развитие			
(5 минути) Мълчаливо генериране на идеи — учителят обявява време за мислене без говорене и улеснява мълчаливото провеждане на „мозъчна атака“. Учителят осигурява хартия на учениците или настройва онлайн инструмент и напомня на учениците да запишат ясно своята тема и да отбелязват само по една идея на всяко листче.			
(5 минути) Споделяне на идеи — учителят събира листчетата и прочита всяко едно; учителят записва всички идеи на място, което може да се види от всекиго (напр. дъска/плакат), или на екран. Учениците слушат, докато идеите се прочитат на глас; не се правят коментари.			
(15 минути) Уточнения и груповата работа — учителят помага да учениците да поискат уточнения (<i>Какво означава тази идея?</i>). Учителят улеснява учениците при групирането на сходни идеи в теми. Учениците задават уточняващи въпроси и групират свързаните идеи. Учителят задава поредица от въпроси, като например <i>Съгласни ли сте с това? Защо? Защо не?</i>			
(10 минути) Гласуване — учителят раздава самозалепващи се листчета или стикери и насочва учениците да гласуват. Учениците използват анонимни самозалепващи се листчета, стикери или цветни точки, за да гласуват кои теми биха искали да бъдат обсъдени в класа. Учителят и учениците преброяват гласовете и определят кои две или три теми (в зависимост от големината на класа) са получили най-много гласове.			
(15 минути) Като се имат предвид определените теми, учителят възлага по една тема на всяка група и задава ясни роли (напр. говорител, записващ ученик, ученик, който следи времето) във всяка група. Учителят улеснява учениците при формулирането на ключови въпроси по тяхната тема и наблюдава груповата работа; той насочва формулирането на аргументи и проучвателни въпроси. В рамките на групите учениците изброяват добрите и не толкова добрите аспекти на своята тема и обмислят 1—2 ключови въпроса във връзка с нея. След като бъдат определени ключовите въпроси, един ученик от всяка група докладва обратно на целия клас. Учителят улеснява презентациите и дискусиите, като задава въпроси, например: <i>Съгласни ли сте с това твърдение? Защо? Защо не?</i>			
Заклучение			
(5 минути) Учителят затвърждава наученото, като задава въпроси на класа относно материала, обсъден по време на часа.			
Оценка			
Учителят дава формираща оценка на ангажираността на учениците с урока въз основа на относимостта на генерираните идеи; споделянето на идеи — участие с уважение, слушане с уважение, принос, относимост; креативното мислене — предлагане на оригинална или съдържателна идея, която надхвърля обичайните отговори; груповата дискусия — участие (устно или писмено); редуването — изслушване и изчакване на своя ред; сигнализирането, например вдигане на ръка или роля в групата; осъзнаването на аргументите; използването на уважителен език; сътрудничеството; генерирането на въпроси — принос за съставянето на отворени въпроси, свързани с избраната тема.			

42 Обърнете внимание, че когато тук и в останалата част от плановете на уроци са посочени възрастови групи, те са изцяло индикативни.

План на урок 2 — Детективско предизвикателство с дезинформация (въз основа на игровизиран подход, свързан с раздел 4)

Тема	Откриване на дезинформация: превръщане в цифров детектив		
Класове	Последни класове от началния етап на основното образование (на възраст около 10—12 години)/прогимназиален етап (на възраст около 12—14 години)	Продължителност	60 минути
Обща(и) задача(и)/цел(и) на урока Развитие на уменията на учениците в областта на критичното мислене и цифровата грамотност, включително как да откриват често срещани признаци за дезинформация, да разберат как невярната информация се разпространява в интернет, да проявяват уважение при общуването онлайн и да проверяват източниците.			
Резултати от ученето — в края на този урок учениците ще могат: - да определят най-малко три техники, използвани при разпространението на дезинформация (напр. емоционален език, фалшиви експерти, кликбейт); - да използват стратегии в областта на критичното мислене с цел оценка на онлайн съдържание; - да проявяват уважение при провеждането на дискусии относно различни тълкувания на онлайн съдържание; - да обяснят колко е важно информацията да се провери в множество източници.			
Ресурси Проекторен апарат или споделен екран; фиктивен „новинарски уебсайт“ (учителят следва да създаде обикновена статия с текст); листовки, които могат да бъдат отпечатани, или листовки от „детективската тетрадка“ (вж. по-долу); достъп до интернет за задачите, свързани с проверката на фактите.			
Въведение (5 минути) Учителят представя фиктивния сценарий и показва на екрана новинарската статия (създадена от него) с умишлени белези на дезинформация. Учениците се запознават със задачата, при която се прилага техниката Мантия на експерта : те трябва да станат цифрови детективи. Съобщава им се, че е открита новинарска статия, която буди съмнения.			
Развитие (15 минути) Като работят по двойки или в малки групи, учениците анализират статията с помощта на контролен списък (в края на урок 10 е даден примерен контролен списък). Учителят задава ориентиращи въпроси. Той обикаля сред учениците, задава насочващи въпроси и насърчава обсъждането. (15 минути) Учителят улеснява достъпа до ресурси в интернет със свободен достъп. Ако занятието се провежда офлайн, раздайте отпечатани карти с факти, които учениците да използват. Учениците проверяват дали твърденията отговарят на фактите, като използват търсачки или осигурените от учителя ресурси. Те изготвят съвместно бележки по статията. (10 минути) Учениците изиграват играта „Алтернативна история“. Всяка група пренаписва статията от различен ъгъл (сатиричен, информативен, пристрастен, неутрален). Учителят ръководи преработването на историята. Той подчертава как тонът, езикът и предубежденията влияят на тълкуването. (10 минути) Групите представят своите версии и обсъждат коя версия звучи най-убедително и защо. Учителят ръководи разбора и задава въпроси за обмисляне: <i>Кое беше най-трудно за забелязване? Как емоциите влияят на това дали вярваме на дадено твърдение?</i>			
Заклучение (5 минути) Учениците записват в детективската си тетрадка едно нещо, което са научили, и една стратегия, която да използват, когато четат съдържание онлайн. Учителят приключва занятието, като изтъква основните стратегии за откриване на дезинформация онлайн.			
Оценка Учителят дава формираща оценка на ангажираността на учениците с урока въз основа на неформална оценка посредством обсъждане и групово работно; преглед на детективските тетрадки с цел да се оценят разбирането и личните размисления; незадължителна последваща домашна работа: намиране и анализ на онлайн съдържание, което буди съмнения.			
Разширяване на обхвата Игрови елементи — урокът може да се превърне в игра между учениците, като се използва таблицата по-долу. Екипите печелят точки за точното и креативно изпълнение на задачите. Учителят съставя групи от 2—4 ученици и обяснява игровите елементи, критериите за победа и как се печелят точки. Той може също така да осигури награда за спечелилия екип и да постави табло с резултата пред класа, за да стане задача по-вълнуваща.			

Етапи на играта	Дейност	Точки
1. Предоставяне на информация за мисията	Представяне на фалшивата статия („новинарски доклад, бъдещ съмнения“)	-
2. Анализ на източниците	Екипите анализират статията с помощта на контролен списък	+1 точка за правилна констатация (напр. Няма автор! Език с емоционален заряд!)
3. Съперничество по проверката на фактите	Екипите проверяват дали посочените в статията твърдения отговарят на фактите, като използват онлайн инструменти	+3 точки за екипа, който най-бързо направи правилна проверка, +2 точки за останалите
4. Разглеждане на въпроса от друг ъгъл	Пренаписване на статията от друга гледна точка (сатирична, неутрална и др.)	+1—5 точки за креативност, проникателност
5. Проверка на реалността!	Екипите сравняват оригиналната, фалшивата и пренаписаната статия и обясняват разликите	+1 точка за всеки съдържателен извод, който се споделя
6. Детективска тетрадка	Самостоятелно писмено отразяване на една научена стратегия	+2 точки, ако задачата бъде изпълнена, +1 бонус точка за най-добрия извод

План на урок 3: Пропаганда: не всичко, което блести, е злато (връзка с раздел 6)

Тема	Реч на омразата, дезинформация и пропаганда		
Класове	Прогимназиален и гимназиален етап (на възраст около 12—18 години)	Продължителност	60 минути
Обща(и) задача(и)/цел(и) на урока			
Подпомагане на учениците да разпознават техники за пропаганда в послания и изображения, да разберат, че са насочени към убеждаване и да ги разграничават от информацията или фактологичното съдържание.			
Резултати от ученето — в края на този урок учениците ще могат:			
- да определят често срещани техники за пропаганда (напр. всяване на страх, лъскави обещания, стаден принцип); - да анализират посланията в медиите по критичен начин; - да проучват и използват аудио-визуална информация от минали периоди.			
Ресурси			
Компютри; интерактивна бяла дъска (или прожекторен апарат и екран); хартиени бележки или самозалепващи се листчета.			
Въведение			
(15 минути) Учителят запознава учениците с ключовите принципи на пропагандата и често срещаните техники на пропаганда и обяснява, че още от първите дни на киното и телевизията аудио-визуалните медии представляват мощни инструменти за повлияване на общественото мнение. Учениците също така проучват исторически аудио-визуални архиви, например тези в хранилищата на обществените телевизии като европейската цифрова библиотека Europeana ⁴³ , за да намерят реални примери за пропаганда в съответния контекст.			
Развитие			
(25 минути) Изследване — в групи от 3—4 души учениците проучват примери за пропаганда от минали периоди. Те трябва да изберат най-убедителния пример, да обосноват своя избор и да представят накратко констатациите си в публична презентация:			
- Какво според Вас прави този действието на този пример за пропаганда ефективно? - По какъв начин посланието се опитва да повлияе на емоциите, убежденията или действията на аудиторията? - Какви емоции се опитва да предизвика (страх, гордост, гняв, надежда...)? - Какви цветове, символи, изображения, звуци или лозунги се използват?			
(15 минути) Споделяне — учениците представят и обясняват причините за своя избор, след което гласуват кой пример илюстрира най-добре пропагандата.			
Заклучение			
(5 минути) Учителят приключва урока, като кара учениците да определят често срещани техники за пропаганда (напр. всяване на страх, лъскави обещания, стаден принцип), както и методите, които са използвали за критичен анализ на посланията.			
Разширяване на обхвата			
Създаване (90 минути) — всеки ученик проектира алтернативна заглавна страница/плакат за избрания от него пример за пропаганда, като прилага ключови принципи на пропагандата и артистични/дизайнерски техники, идентифицирани по време на изследването. Заглавната страница може да бъде създадена посредством традиционни художествени методи или като цифрова анимация с инструменти за редактиране с ИИ.			
Разглеждане на галерията и обратна информация (10 минути) — учениците обикалят и разглеждат проектите на останалите, като оставят конструктивни коментари (на листчета или цифрово).			
Затвърждаване — учителят прави преглед на техниките за пропаганда и обсъжда ефективни стратегии за борбата с нея. След това учениците се приканват да разгледат своята работа, да споделят какво са научили и да преценят дали вече биха могли да разпознават пропагандата в онлайн съдържание.			
Оценка			
Учителят дава формираща оценка на способността на учениците да определят правилно основните елементи за убеждаване — визуални, аудио-визуални и писмени — в избраното послание; да тълкуват намерението, техниките и целевата аудитория на посланието; да разпознават предубеждения, емоционални призови или стратегии за манипулиране; да участват активно в груповата работа; да допринасят за проучването и обсъждането на различни източници или примери; да обяснят ясно своя анализ по време на презентацията или в цифров пост; да представят информация по добре организиран и увлекателен начин; да използват цифрови или физически инструменти (художествени техники) по ефективен начин. Крайният продукт (заглавна страница/плакат) може да бъде оценен в рамките на крайното оценяване с критерии за отчитане на целесъобразността на техниките за пропаганда; креативността и оригиналността; визуалното/техническото качество; яснотата и въздействието на посланието, както и осведомеността за минали периоди.			

План на урок 4: ИИ и убедителни фалшификати (връзка с раздел 7)

Тема	ИИ и убедителни фалшификати		
Класове	Прогимназиален и гимназиален етап (на възраст около 13—18 години)	Продължителност	60 минути

Обща(и) задача(и)/цел(и) на урока

Запознаване на учениците с темата за въздействието на ИИ върху ежедневието ни живот (включително рисковете, свързани с генерирана от ИИ дезинформация и убедителни фалшификати, както и как те се разпространяват в социалните медии и новинарските уебсайтове).

Резултати от ученето — в края на този урок учениците ще могат:

- да отчитат факта, че е възможно все по-голямо количество онлайн съдържание, включително изображения, звуци, текст и уебстраници, да се генерира чрез софтуер с ИИ;
- да разберат, че може да е трудно да се разграничи генерираното от ИИ съдържание от автентичното съдържание;
- да отчитат факта, че ИИ се използва и за създаване на умишлено подвеждащо и невярно съдържание, напр. дезинформация и измами в интернет;
- на учениците ще се помогне да разберат предубежденията, фалшификатите и изкривяванията, свързани с ИИ;
- учениците ще се насърчат да мислят критично, когато проверяват материали, създадени посредством инструменти с ИИ;
- да разсъждават относно етиката и точността на генерираното от ИИ съдържание.

Ресурси

Потърсете подходящи за възрастта фалшиви изображения, видео- или аудиоклипове, генерирани от ИИ, от източници като Wikipedia. Друг вариант е да поискате от учениците да намерят и споделят убедителни фалшификати, на които са се натъкнали в социалните медии. Не пропускайте обаче да проверите съдържанието, преди да бъде показано на класа. Освен това можете просто да зададете на търсачка да генерира примерни изображения, като напишете „известни фалшиви изображения/убедителни фалшификати, генерирани от ИИ“.

Въведение

(15 минути) Учителят задава встъпителен въпрос: *Виждали ли сте убедителни фалшификати в своите канали в социалните медии през последната седмица?* Представете примери за видеоклипове, изображения и съдържание, създадени със софтуер с ИИ.

Развитие

(15 минути) Учителят разделя учениците на малки групи от 3—5 души, в които се обсъждат следните въпроси:

- Какви предимства или недостатъци могат да се установят при използването на генеративен изкуствен интелект?
- Кога можем да се доверим на ИИ? Какви са предимствата и недостатъците на ИИ?
- Как следва да реагираме на онлайн съдържание, ако значителна част от текстовете, изображенията, видео- или аудиоклиповете са генерирани от ИИ по един или друг начин?
- Как можем да гарантираме, че информацията, която срещаме, е вярна, а не изкривена?

(10 минути) Учителят поощрява групите да съберат своите коментари, като използват дъската или подходящ софтуер за работа в клас. Учителят предлага на групите да представят констатациите си пред всички ученици. Групите правят устни презентации.

(10 минути) Учителят ръководи дискусия за обратна информация по отношение на констатациите.

Заклучение

(10 минути) Сесия с въпроси и отговори — приключете урока, като се уверите, че учещите са разбрали целите на урока, като им зададете поредица от обобщаващи въпроси, основани на разгледаното по време на часа съдържание. В края на урока учителят приканва учениците да разсъждават как убедителните фалшификати биха могли да се използват за полезни цели.

Оценка

Учителят дава формираща оценка на ангажираността на учениците с урока въз основа на участието във встъпителната дискусия; работата в екип — сътрудничество и ангажиране със съвместната работа в екип (което включва уважение и ефективна работа с останалите); уменията за представяне.

План на урок 5: Използване на генеративен изкуствен интелект за справяне с дезинформацията (връзка с раздел 7)

Тема	Използване на генеративен изкуствен интелект за справяне с дезинформацията		
Класове	Прогимназиален и гимназиален етап (на възраст около 13—18 години)	Продължителност	60 минути
Обща(и) задача(и)/цел(и) на урока			
Запознаване на учениците с идеята, че когато инструментите с ИИ се използват разумно, те могат да бъдат мощен инструмент за борба с дезинформацията.			
Резултати от ученето — в края на този урок учениците ще могат:			
- да разбират как инструментите с ИИ могат да помогнат за определяне и реагиране на дезинформацията; - да използват цифрови инструменти по отговорен и безопасен начин; - да прилагат критично мислене при обсъждания как по етичен начин да се използват технологиите; - да разпознават значението на технологиите и на човешката преценка за преодоляване на предизвикателствата в интернет.			
Ресурси			
Инструмент с ИИ, одобрен от училищното ръководство, и набор от реални или симулирани публикации в социалните медии или извадки от новини, някои от които съдържат вярна информация, а други — дезинформация.			
Важно! Изберете предварително материалите, които ще бъдат представени, и се уверете, че те са подходящи за възрастовата група.			
Въведение			
(10 минути) Учителят започва с кратко обсъждане относно дезинформацията, защо тя представлява предизвикателство в цифровите среди и как може да ѝ се противодейства. Учителят демонстрира накратко как генеративният изкуствен интелект може както да допринесе за дезинформацията, така и да ѝ противодейства. Сесия с въпроси и отговори с учениците за предходния им опит.			
Развитие			
(25 минути) Учителят разделя учениците на малки групи и дава на всяка група основан на ИИ инструмент, одобрен от училищното ръководство за използване от учениците. Учителят дава на всяка група набор от реални или симулирани публикации в социалните медии или извадки от новини, някои от които съдържат вярна информация, а други — дезинформация. Учениците следва да използват предоставения им инструмент с ИИ, за да анализират дадените примери, така че да определят кои постове или твърдения има вероятност да представляват дезинформация. След това учениците проучват как инструментът с ИИ подпомага техния анализ, например чрез извличане на факти, проверка на източници или подчертаване на манипулативен език или логически заблуди. Учениците се насърчават да оценят критично силните страни и ограниченията на инструмента с ИИ и да се подготвят да споделят констатациите си с останалите групи.			
(20 минути) Учителят организира дебат: Може ли ИИ да помогне за установяването на дезинформация? Учителят разделя учениците на групи и определя ролите. Някои групи ще защитават твърдението, че ИИ е полезен за справяне с фалшивите новини, докато други следва да изтъкнат рисковете и значението на човешката преценка.			
Заклучение			
(5 минути) Учителят приключва урока, като обобщава кои варианти са добри (или не са добри) при работата с инструменти с ИИ; кога и защо критичното човешко мислене остава от основно значение, като се укрепва идеята, че ИИ следва да допълва, а не да заменя внимателната преценка и латералното мислене; учителят обсъжда етичните съображения при използването на ИИ за модерирание или маркиране на онлайн съдържание.			
Оценка			
Учителят дава формираща оценка на ангажираността на учениците с урока въз основа на изпълнението на поставените задачи и работата в екип — сътрудничество и ангажиране със съвместната работа в екип (което включва уважение и ефективна работа с останалите).			

План на урок 6 справяне с кибертормоза (връзка с раздел 8)

Тема	Кибертормоз	Продължителност	60 минути
Класове	Последни класове от началния етап на основното образование (на възраст около 10—12 години) и/или прогимназиален етап (около 12—14 годишна възраст)*		

* Този план на урок може да се използва във всички класове в рамките на второ ниво, т.е. когато гимназистите могат да работят с ученици от прогимназията, или във всички образователни сектори, т.е. когато учениците от прогимназията или гимназистите работят с ученици на начален етап на основното образование. Решението следва да се вземе на място.

Обща(и) задача(и)/цел(и) на урока

Запознаване на учениците с темата за кибертормоза, съсредоточаване върху собствените тълкувания на кибертормоза от страна на учениците.

Резултати от ученето — в края на този урок учениците ще могат:

- да опишат как изглежда за тях кибертормозът;
- да създадат изображение, която улавя начина, по който изглежда за тях кибертормозът;
- да обяснят как може да се чувства някой, който е станал обект на кибертормоз;
- да проявяват уважение, когато обсъждат кибертормоза в клас;
- да проявяват уважение, когато си сътрудничат със свои връстници;
- да представят презентации пред класа (индивидуално или като част от група).

Ресурси

Стихотворение^{**}; голям лист хартия; самозалепващи се листчета; хартия и/или малки бели дъски с възможност за изтриване; маркери; самозалепващи се листчета за изходните билети.

Въведение

(5 минути) Учителят бавно прочита стихотворение относно кибертормоза пред класа. (**Учителите могат да използват конкретно стихотворение, подходящо за контекста, в който работят, или да използват ИИ за създаването на стихотворение с помощта на следната команда — „Напиши стихотворение относно кибертормоза за ученици в последните класове от началния етап на основното образование, в което се описва подробно как се чувства жертвата на кибертормоз“ [да се измени по съответния начин]).

Развитие

(10 минути) Когато учителят приключи с четенето на стихотворението, той провежда дискусия с учениците, като им задава няколко въпроса. След като учениците са чули стихотворението, учителят ги пита как според тях се чувства ученикът в стихотворението. Учителят използва техниката [Роля на стената](#) и приканва учениците да напишат по няколко думи на листчета и да ги поставят върху листа хартия. След това учителят задава допълнителни въпроси:

- какво според вас представлява кибертормозът?
- виждали ли сте някога човек да става обект на кибертормоз? В какво се изразяваше?
- какви съвети бихте дали на ученика в стихотворението?
- какви въпроси имате относно кибертормоза? Какви са Вашите опасения във връзка с кибертормоза?

Учителят използва дъската или подходящ за работа в клас софтуер, който дава възможност на учениците да запишат своите отговори. (Тази дейност може да бъде извършена като дискусия на целия клас или в малки групи).

(5 минути) Учителят предоставя на учениците някои статистически данни, а именно: кибертормоз се наблюдава във всяка платформа на социалните медии, например Instagram, Snapchat, TikTok и Facebook; ученици от всяка възраст стават жертва на кибертормоз, но с възрастта рискът се увеличава; кибертормозът е по-разпространен, отколкото смятат повечето хора; 15 % от подрастващите (приблизително всеки шести) са ставали обект на кибертормоз; процентът на потърпевшите момчета (15 %) и момичетата (16 %) е доста сходен; това представлява увеличение спрямо 2018 г. — от 12 % на 15 % при момчетата и от 13 % на 16 % при момичетата (Cosma et al., 2024 г.⁴⁴).

(15 минути) Учителят обяснява, че всеки ученик разполага с 15 минути да обмисли следния въпрос: „как изглежда за мен кибертормозът“. (Тази задача може да бъде извършена и по двойки или в малки групи). Учителят обяснява, че учениците могат да отговорят на този въпрос, като създадат текст в проза, стихотворение или песен, чрез художествено изображение — като нарисуват картина, или чрез театралното изкуство — като представят кратка сцена. Учителят улеснява дейността и обикаля стаята, помагайки на учениците и поддържайки вниманието им върху задачата.

44 Cosma A, Molcho M, Pickett W. (2024 г.). A focus on adolescent peer violence and bullying in Europe, central Asia and Canada. Health Behaviour in School-aged Children international report from the 2021/2022 survey. Том 2. Копенхаген: Регионална служба на СЗО за Европа; 2024 г.

Тема	Кибертормоз		
Класове	Последни класове от началния етап на основното образование (на възраст около 10—12 години) и/или прогимназиален етап (около 12—14 годишна възраст)*	Продължителност	60 минути
(20 минути) В края на 15-минутния период всеки един ученик трябва да представи своето произведение пред класа или, ако учениците работят в групи, един ученик от всяка група представя работата на групата пред класа. Учителят улеснява презентациите. (Създадените изображения могат да се използват като стимули в последващ план на урок).			
Заклучение (5 минути) След като часът е прекаран в обсъждане на гледните точки на учениците по отношение на кибертормоза, учителят затвърждава наученото, като задава въпроси, като например: <i>Как бихте описали кибертормоза сега? Промени ли се мнението Ви за кибертормоза от началото на часа? Ако това е така, по какъв начин?</i> Учителят посочва ясно, че тъй като учениците са започнали да обсъждат кибертормоза, е важно да знаем какво да правим, когато сме обект или свидетели на кибертормоз. Учителят посочва ясно, че в следващия час класът ще работи по разпознаването на кибертормоза, как да се справим с него и как да получим подкрепа.*** На учениците се раздават самозалепващи се листчета за попълване на изходни билети при напускането на класната стая. Учениците записват всички техни оставащи въпроси относно кибертормоза. Учителят може да използва тези бележки, за да планира следващия час.			
Оценка Учителят дава формираща оценка на ангажираността на учениците с урока посредством написаното на листчетата за „Ролята на стената“; посредством създадените изображения; посредством устни въпроси по време на урока и използването на изходни билети.			
Разширяване на обхвата за гимназисти ***Този план на урок е свързан със следващия по-долу план на урок за кибертормоз за по-големи ученици, насочен към гимназисти, при който се използва взаимно обучение за преподаването на цифрови умения на по-малките ученици на прогимназиален или начален етап на основното образование. Ако се използва по този начин, планът на урок подготвя по-малките ученици за по-задълбочено проучване на кибертормоза. Това може да се направи чрез осъществяване на връзка с по-горните класове.			
Разширяване на обхвата за ученици в последните класове от началния етап на основното образование Ако учителят не желае да се ангажира с ученици от горните гимназиални класове, през този час той може да изнесе втори урок относно кибертормоза. Часът би могъл да бъде насочен към въздействието, което оказва кибертормозът върху отделния човек; разпознаване на кибертормоза и множеството форми, които приема; проучване на представляващи предизвикателство сценарии и подходящи реакции, както и обяснение къде да се потърсят помощ и съвети във връзка с кибертормоза. Учителите могат да използват създадените по време на посочения по-горе урок изображения като стимули за обсъждане (прочитане и разглеждане на съответната работа, за да се обобщи как може да се почувства този, който става обект на кибертормоз), както и четирите карти със сценарии по-долу (работейки в групи, учениците могат да обмислят какво биха направили и какво следва да направят във всеки сценарий). Сценариите и отговорите могат да бъдат използвани като основа за създаване на брошура/информационен бюлетин/е-журнал, който да бъде разпространен сред останалите ученици/училищната общност/родителите.			

Карти със сценарии**(за използване при урок по план 6 и/или урок по план 7)****Бележки за учителите:** Учителите следва да използват имена, подходящи за контекста, в който работят.**Сценарий 1** Как да разпознаваме кибертормоза?**Сценарий 2** Разглеждат се ефектите от кибертормоза.**Сценарий 3** Разглежда се значението на докладването, на кого да се докладва и как да се помогне на този, който е обект на кибертормоз.**Сценарий 4** Как да бъдем в безопасност онлайн?**Сценарий 1**

_____ не е сигурен(а) дали е обект на кибертормоз, или не. Вижда, че съучениците му(й) са публикували онлайн коментари, отнасящи се до него(нея). Но не е сигурен(а) — може би това е шега? Не би искал(а) реакцията му(й) да е прекомерна.

Сценарий 2

_____ често публикува коментари за своите съученици и приятели онлайн. Той(тя) смята, че това не причинява никаква вреда.

Сценарий 3

Приятелият на _____ е обект на кибертормоз. Той(тя) не знае какво да прави, как е най-добре да помогне на своя приятел и дали следва да го окуражи да каже на някого за това, или не.

Сценарий 4

Преди _____ обичаше да си говори онлайн със своите приятели. Но сега чува за толкова много лоши неща, които се случват онлайн, че вече изпитва страх да влезе в интернет.

План на урок 7 Справяне с кибертормоза за гимназисти (връзка с раздел 8)

Тема	Кибертормоз за по-големи ученици		
Класове	Гимназиален етап (на възраст около 15—18 години)	Продължителност	60 минути
Обща(и) задача(и)/цел(и) на урока			
Запознаване на класа с темата за кибертормоза, съсредоточаване върху начините за разпознаване на кибертормоза, неговото въздействие, как да се справим с него и как да получим подкрепа.			
Резултати от ученето — в края на този урок учениците ще могат:			
- да опишат кибертормоза и въздействието, което оказва кибертормозът върху отделния човек; - да разпознават кибертормоза и множеството форми, които приема; - да проучват представляващи предизвикателство сценарии и подходящи реакции спрямо тях; - да обяснят къде да потърсят помощ и съвети във връзка с кибертормоза.			
Ресурси			
Анонимизирани изображения, създадени в рамките на посочения по-горе план на урок с по-малък клас, (ако учителят преподава този урок като самостоятелен час, той може да използва ГИИ, за да създаде стихотворение относно кибертормоза); карти със сценарии (по-горе); самозалепващи се листчета; устройства за използване на бяла дъска за съвместна работа (ако това не е осъществимо, учителят може сам да запише отговорите).			
Въведение			
(10 минути) Учителят съобщава на учениците, че работите, които ще прочетат и които им показва (или които са закачени в стаята), са създадени в по-малък клас в училището (или в местно начално училище). Учителят бавно прочита извадка от анонимизирани стихотворения, песни, текст и художествени произведения, създадени от ученици в по-малки класове, или дава време на учениците сами да се запознаят с творбите. Като алтернатива, ако учителят не разполага с изображения от по-малък клас, той може да използва инструмент с генеративен ИИ, за да създаде стихотворение относно кибертормоза, в което се описва как се чувства потърпевшият.			
Развитие			
(10 минути) Когато учителят приключи, той провежда дискусия с учениците, като им задава няколко въпроса. След като учениците са чули и разгледали изображенията, учителят им задава следните въпроси:			
- Какво мислите, след като прочетохте и разгледахте изображенията? - Как според Вас се чувстват учениците? Какво е въздействието на кибертормоза върху отделния човек?			
С цел да подпомогне отговорите на посочените по-горе въпроси учителят използва играта „Айсберг“ и очертава айсберг на дъската. Учителят продължава, като задава следните въпроси:			
- Виждали ли сте някога човек да става обект на кибертормоз? Как изглеждаше? - Какви съвети бихте дали на учениците? - Какви въпроси имате относно кибертормоза? Какви са Вашите опасения във връзка с кибертормоза?			
(5 минути) Учителят запознава учениците с някои статистически данни, а именно: кибертормоз се наблюдава във всяка платформа на социалните медии; ученици от всяка възраст стават жертва на кибертормоз и той е по-разпространен, отколкото се предполага; 15 % от подрастващите (приблизително всеки шести) са ставали обект на кибертормоз; процентът на потърпевшите момчета (15 %) и момичетата (16 %) е доста сходен; това представлява увеличение спрямо 2018 г. — от 12 % на 15 % при момчетата и от 13 % на 16 % при момичетата (Cosma et al., 2024 г.). Учителят пита учениците какво смятат, че може да се направи, за да се помогне на по-малки ученици, които се опитват да се справят с кибертормоза. Учителят насочва учениците да създадат подкаст/презентация, който/която може да бъде показан(а) на по-малките класове и би им помогнала да се справят с кибертормоза.			
(20 минути) Учителят дава на учениците четири сценария (вж. по-горе), които учениците разиграват посредством техниката Форум театър . В картите със сценарии учителят следва да впише съответни имена, подходящи за контекста, в който работят. На учениците се посочва, че целта е да дадат съвети на ученици, които е възможно да се окажат във всеки от посочените по-горе четири сценария.			
(10 минути) След преминаването през всеки сценарий учителят отбелязва четири колони на дъската — по една за всяко от следните заглавия:			
- Как да разпознаваме кибертормоза - Ефектите от кибертормоза - Как да помогнем на някого, който е обект на кибертормоз, и значението на докладването - Как да бъдем в безопасност онлайн			
Учениците се разделят на четири групи (или повече в зависимост от големината на класа), като всяка поема отговорност за едно от заглавията. Учениците използват бяла дъска за съвместна работа, за да предоставят съвети за конкретното заглавие.			

Тема	Кибертормоз за по-големи ученици		
Класове	Гимназиален етап (на възраст около 15—18 години)	Продължителност	60 минути
Заклучение			
(5 минути) Учителят затвърждава наученото, като задава поредица от въпроси, например: <i>Как бихте разпознали случай на кибертормоз? Какви са неговите ефекти? Какви съвети бихте дали на някого, който е обект на кибертормоз? Как учениците могат да бъдат в безопасност онлайн?</i> Учителят приключва, като посочва ясно, че в следващия час ще започнат работа върху презентацията за по-малките класове.			
Оценка			
Учителят дава формираща оценка на ангажираността на учениците с урока посредством устните отговори; листчетата, залепени върху айсберга; ангажирането с форум театъра и отговорите на бялата дъска за съвместна работа.			

План на урок 8 Стереотипи, свързани с пола (въведение в мизогинията) (връзка с раздел 8)

Тема	Стереотипи, свързани с пола		
Класове	Последни класове от началния етап на основното образование (на възраст около 10—12 години) и/или прогимназиален етап (на възраст около 12—14 години)*	Продължителност	60 минути
Обща(и) задача(и)/цел(и) на урока			
Запознаване на класа с използването на стереотипи, свързани с пола.			
Резултати от ученето — в края на този урок учениците ще могат:			
- да опишат използването на стереотипи, свързани с пола, и тяхното въздействие; - да разпознават използването на стереотипи, свързани с пола; - да реагират на редица сложни сценарии; - да проучват подходящи отговори спрямо използването на стереотипи, свързани с пола.			
Ресурси			
Снимки на опитите Катрин Суитцър да бъде извадена от Бостънския марафон през 1967 г. (ако учителят предпочита, този вариант може да се замени със стимул, който е по-подходящ за контекста, в който работи); два празни плаката тип „Роля на стената“; самозалепващи се листчета.			
Въведение			
(10 минути) Учителят започва часа, като пита учениците колко от тях обичат да бягат или практикуват някакъв спорт. Учителят задава следните въпроси на учениците:			
- Бихте ли повярвали, че преди на жените не се е позволявало да участват в някои спортни състезания? - Какво мислите за това?			
Учителят показва снимки на Катрин Суитцър — първата жена, участвала в Бостънския марафон през 1967 г. На снимките са показани опитите да бъде отстранена от трасето, тъй като се е считало, че това събитие е само за мъже. (Учителите могат да изберат друг пример, който е по-подходящ за контекста, в който работят). Учениците разглеждат снимката или снимките. Учениците отговарят на въпросите.			
Развитие			
(15 минути) Като използва два плаката тип Роля на стената — един, на който е представено момиче, и друг с момче, учителят дава на учениците поредица от думи на листчета. Учителят приканва учениците да се приближат един по един до двата плаката и да залепят листчетата върху тях. Докато съответният ученик залепва листче, учителят пита класа защо конкретни думи са поставени върху плаката с момичето, а други — върху плаката с момчето. Могат да се използват думи като посочените в списъка по-долу. Учителите могат да добавят и други думи към списъка според техния собствен контекст. Ако прибегнат до този вариант, учителите могат да обмислят да добавят например цветове, професии, дейности. Учителят може също така да поиска от учениците сами да напишат думи върху листчетата (с нужната предпазливост).			
Например: <i>оригва се, крещи, спасява, танцува, учител, готви, розово, лекар, медицинска сестра, коли, диетични напитки, учен, синьо, чисти, адвокат, инженер, програмист, червено, блестящо, математик и др.</i>			
След като всички листчета бъдат поставени на плакатите „Роля на стената“, учителят моли учениците да разгледат двата плаката и ги пита <i>какво забелязват. Защо определени думи са поставени тук, а други — там?</i> Така учителят въвежда темата за свързаните с пола стереотипи и тяхното въздействие.			
(30 минути) Учителят обяснява, че сега класът ще използва техниката „Алея на съвестта“ , за да прецени какво да се направи, когато учениците станат свидетели на използване на свързани с пола стереотипи. Учениците работят с картите със сценарии. (Алтернативно учениците могат сами да измислят сценарии).			
Заклучение			
(5 минути) Учителят затвърждава наученото посредством въпроси, като например: <i>Какво представлява използването на стереотипи, свързани с пола? Как може да засегне хората? Какво можем да направим, когато станем свидетели на такива стереотипи?</i> Учениците отговарят на въпросите на учителя.			
Оценка			
Учителят дава формираща оценка на ангажираността на учениците с урока посредством устните отговори на въпросите в класа; участието в „Роля на стената“ и ангажирането с „Алеята на съвестта“.			

Карти със сценарии

(за използване при урок по план 8)

Бележки за учителите — Тези сценарии са замислени за насърчване на емпатията, критичното мислене и дискусии във връзка с равенството, уважението и предизвикването на стереотипите. Учителите следва да използват имена, които са подходящи за средата, в която работят.

Сценарий 1

Класът работи по проект. Учителят разделя учениците на групи и възлага на всяка група да си избере лидер. Когато _____ (момиче в класа) изяви готовност да бъде лидер, едно от момчетата в групата — _____, казва „Момчетата не са добри лидери. Нека някой друг го направи“.

Какво би могло да направи момчето _____ в този сценарий?

Какво биха могли да направят останалите ученици?

Сценарий 2

По време на училищно мероприятие, насочено към професионалното ориентиране, гостуваният лектор казва: „Работата на медицинската сестра е професия, свързана с полагане на грижи. Момчетата са по-подходящи за това, тъй като момчетата не са загрижени в същата степен за другите хора. Момчетата следва да помислят за кариера като инженерство, тъй като са по-добри по математика“.

Как биха могли да реагират момчетата от класа в тази ситуация?

Как биха могли да реагират момчетата от класа в тази ситуация?

Как би могло да реагира училището в тази ситуация?

Сценарий 3

_____ иска да се пробва да бъде приета в местния младежки футболен клуб. Когато тя пристига, някои от момчетата започват да се смеят и крещят: „Футболът е за момчета. Само ще се нараниш и ще се разплачеш“.

Как би могла да реагира тя в тази ситуация?

Как биха могли да реагират другите момчета, които стават свидетели на това?

Как би могъл да реагира треньорът/клубът в тази ситуация?

Сценарий 4

Класът е разделен на групи, за да се подготви за презентация на предстояща родителска среща. В един от отборите _____ — едно от момчетата, постоянно прекъсва момчетата в отбора, когато говорят.

Какво биха могли да направят момчетата в групата?

Какво биха могли да направят останалите момчета в групата?

Какво би могъл да направи учителят?

Сценарий 5

Едно от момчетата — _____, губи контрол върху емоциите си в училище, докато разказва лично преживяване на своите приятели. Един от тях отговаря: „Стига си плакал, женчо! Дръж се като мъж!“.

Как би могъл да реагира той в тази ситуация?

Как биха могли да реагират останалите участници в групата в тази ситуация?

Сценарий 6

Едно от момчетата — _____, печели няколко награди на спортния празник на училището. Едно от момчетата — _____, казва: „Еха! Това беше удивително! Справи се страхотно като за момиче“. Той смята, че това е комплимент, но _____ не го приема по същия начин.

Как би могла да реагира тя в тази ситуация?

Как биха могли да реагират зрителите?

Сценарий 7

Едно от момчетата — _____, показва изключителна креативност. Обожава модния дизайн и гримирането и се надява да работи в модната индустрия. Когато казва това на своите приятели, както момчетата, така и момчетата започват да му се смеят. Едно от момчетата — _____, казва: „Не бъди глупав! Това е само за момичета. Какво знае едно момче за модата и гримирането?“.

Как би могъл да реагира той в тази ситуация?

Как биха могли да реагират момчетата от класа в тази ситуация?

Как биха могли да реагират момчетата от класа в тази ситуация?

Сценарий 8

В училището току-що е открит нов „Клуб по кодиране“ по време на обедната почивка. Има плакати за клуба, като се търсят нови членове от цялото училище. Едно от момчетата — _____, забелязва, че на плаката няма никакви снимки на момичета. Всички изображения са на момчета. Тя иска да се присъедини към клуба, но не се чувства добре дошла.

Какво би могла да направи тя в тази ситуация?

Какво би могло да направи училището?

План на урок 9: Създаване на фалшификат с цел да се научи как да се откриват неговите недостатъци (връзка с раздел 8)

Тема	Създаване на фалшификат с цел да се научи как да се откриват неговите недостатъци		
Класове	Прогимназиален и гимназиален етап (на възраст около 12—18 години)	Продължителност	60 минути
Обща(и) задача(и)/цел(и) на урока			
Осигуряване на повече възможности на учениците да мислят критично и да откриват недостатъци в онлайн съдържанието (изображения и видеоклипове).			
Резултати от ученето — в края на този урок учениците ще могат:			
- да обсъждат различни техники, които могат да се използват за заблуждаване на аудиторията; - да работят съвместно със своите връстници по дейност в рамките на класа; - да оценяват съдържание (изображения и видеоклипове), за да определят дали е автентично; - да изнесат презентация със съученик.			
Ресурси			
Достъп до разрешен в училището инструмент с ИИ, устройства за учениците.			
Въведение			
(5 минути) Учителят използва разрешен от училището инструмент с ИИ, който може да генерира изображения или видеоклипове. Учителят показва на учениците как да напишат команда, за да получат изображението/видеоклипът, които биха искали да генерират.			
Развитие			
(5 минути) Учениците разглеждат изображението/видеоклипа заедно с учителя. Учителят обсъжда с учениците дали резултатът отговаря на това, което всеки си е представял, и продължава да прецизира командата, докато остане доволен. Учителят пита учениците: „Може ли някой да открие признак, че това е генерирано от ИИ?“.			
(10 минути) Учениците работят по двойки за написване на команди, с които смятат, че ще генерират определено изображение/видеоклип, което/който си представят. Целта на създаденото съдържание е да се заблуди аудиторията (съучениците), че то е истинско. Учителят инструктира учениците да представят изображението/видеоклипа като въображаема новинарска статия или съдържание в социалните медии, заедно с няколко изречения, които описват изображението.			
(10 минути) Всяка двойка представя своето изображение/видеоклип пред класа и класът обсъжда кой пример е най-убедителен, така че да бъде приет като истински.			
(5 минути) Учителят показва примери на фалшиви изображения, генерирани просто чрез въвеждане на изрази „известни фалшиви изображения“ в уеб браузър.			
(10 минути) Учениците създават генерирани от ИИ изображения/видеоклипове от съставените от тях команди. Учениците трябва да напишат няколко изречения за своите изображения/видеоклипове, така че да изглеждат като въображаема новинарска статия или съдържание в социалните медии. Те получават инструкции да сложат своята творба в съвместен документ или да я качат в конкретна папка, до която учителят има достъп.			
(10 минути) Учителят показва създадените от учениците изображения/видеоклипове на класа и прочита текстовете, описващи съдържанието. Учителят пита учениците дали откриват нещо, което им подсказва, че изображенията/видеоклиповете са генерирани от ИИ.			
Заклучение			
(5 минути) Учителят приключва урока, като пита учениците какво са научили.			
Оценка			
Учителят дава формираща оценка на ангажираността на учениците с урока посредством устните отговори на въпросите в класа; ангажирането с работата по двойки/в екип; уменията за представяне и уменията за аргументиране/убеждаване.			

План на урок 10 Новинарско предизвикателство (връзка с раздел 9)

Тема	Използване на умения и инструменти за критично мислене с цел откриване на фалшиви новини в онлайн съдържание		
Класове	Прогимназиален и гимназиален етап (на възраст около 13—18 години)	Продължителност	60 минути

Обща(и) задача(и)/цел(и) на урока

Осигуряване на възможности на учениците да различават факта от фалшификата.

Резултати от ученето — в края на този урок учениците ще могат:

- да обсъждат журналистически техники, които могат да се използват, за да се определи дали дадено съдържание е истинско или фалшиво;
- да работят съвместно със своите връстници по дейност в рамките на класа;
- да оценяват примерно съдържание, за да определят дали е автентично.

Ресурси

Карти с инструменти (вж. по-долу); достъп до интернет; устройства; подходящи за местния контекст примери.

Въведение

(5 минути) Учителят започва часа, като използва техниката [Мантия на експерта](#). Учениците влизат в ролята на експертни журналисти. Учителят изтъква, че можем да намерим онлайн множество изображения, видеоклипове и статии практически по всяка тема, която можем да си представим. Можем да вярваме на много от тях. Други са подвеждащи, понякога умишлено. Учениците ще научат за десет отделни инструмента, всеки един от които отговаря на едно от действията в контролния списък за дезинформация, посочен по-долу, и в ролята на експертни журналисти ще работят по някои примери, за да определят дали те представляват факт или фалшификат, както и кои подсказки помагат да се установи дали дадено съдържание е истинско или фалшиво.

Развитие

(20 минути) Учителят разделя класа на десет групи и дава на всяка група една карта с инструмент. Учителят използва метода тип „пъзел“, за да помогне на учениците да се „обучат“ взаимно да работят с посочения на картата инструмент. Учителят определя един ученик от групата, който ще „преподава“ картата, като след разглеждането на първата карта с инструмент ученикът се придвижва (по посока на часовниковата стрелка). Всяка група разполага с две минути, за да разбере картата с подсказки, която се „преподава“ от техния връстник. След това ученикът, който се придвижва до всяка група, продължава по посока на часовниковата стрелка и взема картата с инструмента със себе си. След като пристигне в „новата“ група, ученикът „преподава“ инструмента на въпросната група. Продължава така, докато всички групи се запознаят с десетте инструмента. В края на цикъла тип „пъзел“ учителят задава въпроси на класа, за да се увери, че учениците напълно разбират инструментите, след което преминава към следващата част от задачата.

(15 минути) Някои хора твърдят, че горските пожари в Лос Анджелис през 2025 г. са резултат само от човешка грешка, а не от изменението на климата. Тази идея беше споделяна от някои медии и обществени личности, включително от президента Доналд Тръмп. Фалшиви истории, като например твърдения, че надписът „Холивуд“ се е запалил, представят пожарите като внезапни и хаотични, като се изказва предположението, че изцяло се дължат на лошо управление. И все пак, макар действията на хората да могат да повлияят на пожарите, изменението на климата — става по-горещ и по-сух — също ги влошава, в резултат на което пожарите се разпространяват по-бързо.

Учителят казва на учениците, че вече са готови за първото си предизвикателство — „Надписът „Холивуд“ гори“.

Много хора споделят тази история в X и TikTok. В нея се твърди, че известният надпис „Холивуд“ се е запалил по време на горските пожари в Лос Анджелис през януари 2025 г. Източник: <https://x.com/valueandtime/status/1877215657437123046>

Като използват журналистическия си инструментариум, учениците — под формата на дискусия в клас или по групи, според преценката на учителя — трябва да определят дали примерът е истински, или фалшив и ако е фалшив, да посочат подсказките, които сочат към такъв извод.

Учителят задава на учениците поредица от въпроси с цел изграждане на помощни конструкции за ученето:

- Можете ли да видите кой е написал текста? Какво можете да откриете за автора? Смятате ли, че може да му(й) се има доверие?
- Какво забелязвате по отношение на правописа и граматиката? Правилно ли са поставени всички думи и пунктуационни знаци?
- Ако учениците имат достъп до интернет, използвайте търсачка (напр. Google) и разберете дали друг човек или друга новинарска агенция са написали нещо във връзка с въпросния пост. Сравнете резултатите. Какво забелязвате на пръв поглед?
- Според Вас информацията в това съдържание факт ли е или е фалшива?
- Как стигнахте до това заключение?
- Посочете две причини, поради които смятате, че тази публикация се е разпространила стихийно в интернет.
- Обяснете защо според вас е важно да се проверяват внимателно подобни истории, преди да бъдат споделени с приятели. Опишете последствията от препращането им без малко проучвателна работа преди това.
- Разгледайте отново инструментариума. Кои от инструментите използвахте, за да проучите историята?
- Учениците разполагат с 10 минути, за да прегледат примера. Осигурете поне 5 минути за дискусия след това.

Тема	Използване на умения и инструменти за критично мислене с цел откриване на фалшиви новини в онлайн съдържание		
Класове	Прогимназиален и гимназиален етап (на възраст около 13—18 години)	Продължителност	60 минути
(15 минути) Учителят дава втори пример за фалшиво изображение, което да бъде обсъдено. Аналогично на посоченото по-горе, учителят задава на учениците поредица от въпроси с цел изграждане на помощни конструкции за учебния процес (както е направено по-горе). Учениците разполагат с 10 минути, за да прегледат примера. Осигурете поне 5 минути за дискусия след това.			
Заклучение	(5 минути) Учителят приключва урока, като пита учениците какво са научили.		
Оценка	Учителят дава формираща оценка на ангажираността на учениците с урока посредством устните отговори на въпросите в класа; ангажирането с работата в екип и уменията им за аргументиране/убеждаване.		

Контролен списък за дезинформация

 ПРОВЕРКА НА ИЗТОЧНИКА Под източник се има предвид: откъде произлиза информацията? Къде прочетохте или видяхте тази новина? Какво ви говорят данните за връзка? Надежден ли е авторът?	 ЗАДЪЛБОЧЕН ПРЕГЛЕД Не се ограничавайте само до заглавието: каква е цялата история? В заглавията често се преувеличава, за да се привлечат посетители. Има ли активни връзки в текста, които ви дават по-добра представа?	 СРАВНЕНИЕ Разгледайте други източници и ги сравнете: какво казват другите по този въпрос? Това се прави много лесно с търсачка, като например Google, Bing или други.	 ПРОВЕРКА НА ДАТАТА Погледнете датата: това скоростна новина ли е, или някой просто е копирали изображението или история?	 ХА-ХА Шега ли е? Звучи ли казаното леко налудничаво? Би могло да е шега или сатира, така че истинското значение може да е различно. Проверете източника и авторите.
 ЕКСПЕРТИ Обърнете се към експертите: какво казват добре запознатите хора по този въпрос?	 СЕБЕПОЗНАНИЕ Наистина е важно да мислите сам за себе си! Какво Ви говори собственият Ви инстинкт? Съставили сте си вече мнение по този въпрос, което е възможно да Ви влияе?	 ТЪРСЕНЕ НА ИЗОБРАЖЕНИЯ Откъде е изображението или видеоклипът? Обратното търсене на изображение е лесно и понякога разкрива много информация за изображението.	 ОБЪРНЕТЕ ВНИМАНИЕ НА ЕМОЦИИТЕ СИ Даден пост кара ли Ви да изпитвате гняв или тревога? Емоциите Ви влияят ли на гледната Ви точка? Социалните медии манипулират емоциите — поемете си дъх, преди да реагирате.	 ИМАЙТЕ ПРЕДВИД АЛГОРИТМИТЕ Онлайн алгоритмите Ви показват това, което харесвате: Балансиран набор от съдържание ли виждате? Вземате ли активно под внимание различни гледни точки? Променете настройките си, за да разширите гледната си точка.

© Контролният списък за дезинформация е основан на ресурси, изготвени от Международната федерация на асоциациите на библиотеките и библиотеците (IFLA), factcheck.org и Lie Detectors.

Определения на основните термини, използвани в настоящите насоки

Определенията по-долу са взети предимно от международни документи и рамки на политиката, но са съкратени за целите на четенето.

Алгоритми: това са механизми в цифровите платформи, които избират какво съдържание да се показва на потребителите въз основа на уместност и предпочитания.

Искусствен интелект (системи): машинно базирани системи, които са проектирани да работят с различни нива на автономност и които може да проявят адаптивност след внедряването си. Те може, с явна или подразбираща се цел, въз основа на въведените входящи данни, да извеждат начина на генериране на резултати като прогнози, съдържание, препоръки или решения, които могат да окажат влияние върху физическа или виртуална среда.⁴⁵

Грамотност в областта на ИИ: разбиране на възможностите и рисковете, свързани с използването на ИИ, както и техническите знания, устойчивите умения и приспособените към бъдещите предизвикателства нагласи, необходими за процъфтяването в повлиян от ИИ свят. Тя дава възможност на учещите да взаимодействат с ИИ, да го използват за създаване на съдържание, да го управляват и проектират, като същевременно оценяват по критичен начин произтичащите от него ползи, рискове и етични съображения.⁴⁶

Бот: автономна програма в интернет или в друга мрежа, която може да общува със системи или потребители.

Култура на отхвърляне: културно явление, при което човек, за когото се смята, че е действал или се е изказал по неприемлив начин, бива остракиран, бойкотиран, избягван или уволнен, често с помощта на социалните медии.

Евтими фалшификати: подправено медийно съдържание, което е променено с помощта на конвенционална и финансово достъпна технология (напр. подмяна на нечие лице).

Кликбейт: съдържание, чиято основна цел е да привлече вниманието и да подтикне посетителите да кликнат върху връзка към определена уебстраница.

Убедителни фалшификати: генерирано от ИИ или обработено изображение, аудио- или видео съдържание, което наподобява съществуващи лица, предмети, места, субекти или събития и създава погрешно впечатление у дадено лице, че е автентично или достоверно.

Цифрово гражданство: способността за активно, непрекъснато и отговорно участие в цифровата среда (местна, национална, глобална, онлайн) на всички равнища (политическо, икономическо, социално, културно и междуккултурно).

Цифров отпечатък: следи от данни, оставени от лица, използващи интернет, включително посетени уебсайтове, изпратени имейли и друга споделена информация. Цифровият отпечатък може да се използва за проследяване на онлайн дейностите и устройствата на дадено лице.

Цифрова грамотност: способността за достъп, управление, разбиране, интегриране, комуникация, оценка, създаване и разпространяване на информация по безопасен и подходящ начин чрез цифрови технологии. Тя включва компетентности, които се определят като информационна и медийна грамотност, компютърна грамотност и грамотност в областта на ИКТ.

Дезинформация: доказуемо невярна или подвеждаща информация, която се създава, представя и разпространява с цел да се извлече икономическа изгода или съзнателно да се въведе в заблуждение обществеността. Последствията от нея могат да бъдат в ущърб на обществен интерес.

⁴⁵ Това определение е съгласувано с *Акта на ЕС за изкуствения интелект*, където „система с ИИ“ се определя като „машинно базирана система, която е проектирана да работи с различни нива на автономност и която може да прояви адаптивност след внедряването си, и която, с явна или подразбираща се цел, въз основа на въведените в нея входящи данни, извежда начина на генериране на резултати като прогнози, съдържание, препоръки или решения, които могат да окажат влияние върху физическа или виртуална среда“.

⁴⁶ Това определение е съгласувано с *проекта на рамка за грамотност в областта на ИИ за основното и средното образование* и е основано на *Акта на ЕС за изкуствения интелект*, където „грамотност в областта на ИИ“ се определя като „уменията, знанията и разбирането, благодарение на които доставчиците, внедрителите и засегнатите лица — като се отчитат съответните им права и задължения в контекста на настоящия регламент — могат да внедряват системи с ИИ по информиран начин, както и да се осведомяват за възможностите и рисковете, свързани с ИИ, и за евентуалните вреди, които той може да причини“.

Ехо камери: среда, в която мнението, политическите пристрастия или убежденията на потребителите по дадена тема се засилват поради многократни взаимодействия с връстници или източници със сходни убеждения и идеологии.

Емоджи: малко цифрово изображение или икона, които се използват за изразяване на идея или емоция.

Филтърен балон: ситуация, в която хората чуват или виждат само новини и информация, които подкрепят техните съществуващи убеждения и предпочитания. Този ефект може да се засили онлайн в зависимост от това кои лица или страни потребителите избират да следват или да се свързват с тях, както и от алгоритмите, показващи съдържание въз основа на предишно онлайн поведение, предпочитания и настройки.

Злонамерена информация: фактологично вярна информация, която се използва умишлено с цел нанасяне на вреда.

Медийна грамотност: уменията, знанията и разбирането, които позволяват на гражданите да използват медиите ефективно и безопасно и които не се ограничават до изучаването на инструменти и технологии, а имат за цел гражданите да придобият умения за критично мислене, които са необходими, за да се направи преценка, да се анализират сложни реалности и да се прави разграничение между мнение и факт.

Меме: изображение, видеоклип, част от текст и т.н., обикновено с хумористичен характер, което се копира и разпространява бързо от потребителите на интернет, често с малки изменения.

Метапознание: състои се както от способността да съзнаваме собствените си мисловни процеси (метакогнитивни знания), така и от способността да ги регулираме (метакогнитивен контрол). Метакогнитивните знания обхващат знанията ни за самите нас като учещи (като например силни и слаби страни, по кое време от деня предпочитаме да учим, предпочитано място за учене) и как човешкият мозък съхранява, организира и извлича информация, както и ефективни стратегии за извършване на тези задачи. Учениците с повече метакогнитивни знания учат по-добре от тези с по-малко такива знания.

Невярна информация: доказуемо невярна информация, която се разпространява без намерение за заблуда и често се споделя, защото потребителят смята, че е вярна.

Фишинг: атака, която има за цел да се откраднат парите или самоличността на даден човек, като бъде накаран да разкрие лична информация (например номера на кредитни карти, банкова информация или пароли) на уебсайтове, които се представят за легитимни.

Поляризация: социално явление, отнасящо се до процеса, при който нагласите, убежденията или мненията на отделните хора стават по-екстремни едни спрямо други.

Предварително разобличаване: процес, при който хората се предупреждават предварително относно механизмите и поведението, които се използват за разпространение на дезинформация, с цел изграждане на устойчивост. То се основава на логиката, че превенцията е за предпочитане пред лечението.

Пропаганда: разпространение на идеи, информация или слухове с цел да се подпомогне или да се навреди на институция, кауза или лице.

Източник: началното място или произходът на дадена информация.

Трол: лице, което умишлено се опитва да обиди или директно да нападне хората, като публикува пренебрежителни коментари. **Тролските ферми** или **тролските фабрики** са институционализирана група от интернет тролове, която се опитва да се намеси в политическите мнения и вземането на решения.

Проверка: процесът, при който се проверява дали даден уебсайт, адрес, профил или информация са автентични и истински.

